

Kapocs

2015/2, XIV.évf., 65. lapszám

A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet folyóirata

Társadalmi igazságosság

Kiskorúak a menekültségben

Család és eredményes életpálya

Roma szakkollégisták házasságképe

Aktív időszak - innovációk

Szülők Háza

Farkas Péter

Társadalmi igazságosság és szociális szeretet

Bevezetés

Az szociális szakemberek többsége körében nem általánosan ismertek a szociáletika alapelvei és elemi értékei. A szerző célja, hogy az egyház társadalmi tanításának fontosabb meglátásait közkinccsé tegye oly módon, hogy az alapvető értékeket és elveket a szociális problémákra adott válaszokkal összekapcsolva mutatja be.

Emellett közismert, hogy a történelmi egyházak vezetői fontos társadalmi kérdésekben megszólalnak. Így tesz Ferenc pápa is, aki „Ez a gazdaság öl” című kötetében súlyos megállapításokat tesz. Amikor a kötetet a figyelmükbe ajánljuk, tekintsék e tanulmányt mintegy a könyv rövid alapozásának.

Társadalmi igazságosság

Az igazságosság ősi alapelve, a természetes erkölcsi törvény kifejezetten közösségi vonatkozású tételei Aquinói Tamás megfogalmazásában: „Mindenkinek add meg, amivel tartozol, és ne vedd el, ami nem a tiéd.”¹

Elsőként Platón fogalmazta meg úgy, hogy az államtanában szervesen kapcsolódott az etikai és a jogi alkalmazása. Az erkölcs azonban megelőzte a jogot. A meghatározás első fele – *suum quique* – a római jogásztól, Ulpianustól származik. Ebből következik, hogy: add vissza, „amit másról elvettél.”

A katolikus erkölcssteológia sarkalatos erénynek tekinti az igazságosságot, mely arra teszi készséggé az embert, hogy a hit állal megvilágított és a szeretettel párosult okosság mértéke szerint adjuk meg mindenkinek és mindennek azt, ami megilleti.²

Az igazságosság tehát erény, mely az ember személyes közreműködése révén bontakozik ki. Az igazságos magatartás aktív formái mellett azonban szerepe lehet az igazságtalanságok passzív

megtapasztalásának is. Így a készség egyben sajátos „érzék” is jelent a személyiségben, amikor az igazságosság érvényesítéséről van szó.

Az igazságosság olyan erény, amely arányosan rendezi Isten és ember, illetve ember és ember között a helyes viszonyt. Valójában a tízparancsolat erkölcsi törvénye is erre épül: add meg Istennek, ami neki jár, és az embernek biztosítsd a jogait, ha azt akarod, hogy veled szemben is igazságosak legyenek.

Az igazságosság lehet egy személy tulajdonsága, és lehet szociális állapot. Szociális igazságosságon azt az átfogó igazságosságot értik, amely a közjóra irányuló, harmonikusan strukturált társadalomszerkezetből következik.

A keresztény társadalometika a szegények védelméből indul ki, a szegények iránti elköteleződés értelmében törekszik a szociális igazságosságra.

1. Szociális igazságosság és a közjó

A közjó a társas élet azon feltételeinek összességét jelenti, melyek között az emberek sokrétűen és szabadabban valósíthatják meg önmagukat: lényege elsősorban az emberi személy jogainak és kötelességeinek kimutatása és védelme.³ Ennek alapján a közjó elvének van egy tartalmi értékdimenziója (a személy jogai és kötelességei) és egy intézményi vonatkozása (a feltételek összessége, mely elsősorban az állam legitimitását és kötelességeit szabja meg, de azt egyben korlátozza is).

A közjó elve alapján az államot csak legutolsó sorban, ám mégis döntő módon megilleti az általánosan elfogadott kompetencia, hogy a különböző érdekeket és tevékenységeket úgy egyeztesse, hogy azok mindenki javát szolgálják. Az egyes emberek jóléte, boldogsága nem mindentől független valami,

hanem a társadalom általános jólététől függ. Mivel a közjó nem a megvalósított egyéni érdek pusztá összeadásának révén jön létre, annak olyan rendjére van szükség, mely integrálja az egyes ember teljesítményét és elvárásait, valamint igazságosan kiegyenlíti őket. Léteznek ugyanis jogos kívánalmak, melyek a hatalom útján sem meg nem szervezhetőek, sem meg nem valósíthatóak. Az „erősebb joga” nem a sokgyermekes családok, a munkanélküliek vagy a meg nem született gyermekek oldalán áll. Az állam a közjó szolgálatában mindenekelőtt a gyengék pártján áll, akik nem rendelkeznek különösebb teljesítőképességgel.

Míg a csoportok és társadalmi testületek többnyire csak tagjaikat képviselik, az állam a minden polgár számára fontos közjóra hivatkozhat. Annyiban szolgálja a közjót, amennyiben szervezeti intézkedéseket hoz, és megteremti a jogrend azon feltételeit, amelyek között minden egyes ember és csoport békésen megvalósíthatja érdekeit, és élvezzi jogait.

A szociális igazságosság tehát nem más, mint a társadalom organikus szerkezetéből folyó természetjogi követelmény, amely a tagok, egyének és csoportok részéről a közösség egésze javának biztosítását kívánja meg. A szociális igazságosság az a természetjogi norma, melyhez a társadalmi berendezkedésnek, elsősorban törvényhozásnak alkalmazkodnia kell, mely a természetjogi igényeket és kötelességeket minden viszonylatban biztosítja.

Egyén és közösség egymásra van utalva. Csak ha közreműködésével hozzájárul az egyén a közjóhoz, biztosítható részére az egyéniség kifejlesztésére kedvező társadalmi környezet. A szociális igazságosság épp azzal válik az emberi szolidaritás kötelekévé, hogy az értelmes természetnek megfelelő emberiség eszméjének irányítása mellett a közösség és az egyén jogát egymással összhangba hozza.⁴ A szociális igazságosság oly jogrendet tételez fel, amely a sokrétű emberi kultúra különböző területein az egyensúlyt fenntartja, minden igazi érték kibontakozását lehetővé teszi, s a társadalom tagjainak egymáshoz való viszonyában a jogokat és kötelességeket egymással arányba hozza.

A szociális igazságosság követelményei a törvényes szabályozást megelőzően is fennállnak, teljesülésük módja az egyénre van bízva, míg azt a törvény pontosan körül nem írja. De a szociális igazságosság nevében emelhető igények csak a törvényes hatalom útján érvényesíthetők.

2. Az igazságosság elvei és fajtái

A Bibliában az igazságosság az a helyes cselekedet, ami magában foglalja a jótekonyságot, a caritást, azt, hogy a gyöngébbeket nem szabad elnyomni.

Az Ószövetség népe számára Isten állandóan említett tulajdonsága az igazságosság (vö. Mtörv 33,21; Bir 5,11; Mik 6,3; Jer 9,23; 11,20).⁵ A messiási jövendölések egyik jellemző motívuma: a Megváltó úgy jön el, hogy majd igazságot szolgáltat az elnyomottaknak (vö. Iz 9,6; Jer 23,5; Zsolt 45,4). Az Újszövetségben Szent Pál hasonló kifejezésekkel beszél Isten igazságos ítéletéről (vö. 2 Tesz 1,5; Róm 2,5).

Platón az igazságosság fogalmát a messi múltból származónak mondja. A fogalom lényege: kinek-kinek meg kell adni a magáét. Minden jogtalanság abban áll, hogy elveszik vagy megtagadják az embertől a sajátját, és hogy ez nem a szerencsétlenség következménye, hanem egy másik ember tette.⁶ Platón a természeti törvényt az igazságosság kifejeződéseként fogalmazza meg.

Arisztotelész különbséget tesz a természet szerinti igazságosság és a pozitív jog igazságossága között.⁷ A természet szerint igazságos a pozitív jog felett áll. Az előbbi abszolút jog, az utóbbi partikuláris. A szerző a Nikomakhoszi Etika 5. könyvében, amelyet az igazságosságnak szentel, különbséget tesz általános és részleges igazságosság között. Az általános a városállami közösségben éretny életet élő ember törvénykövető igazságossága. A részlegest csere- és osztó igazságosságra osztja a görög gondolkodó.

A római jogtudós, Ulpianus úgy határozza meg az igazságosságot, hogy az tartós akarati állásfoglalás, tehát maradandó szándék, mely arra irányul, hogy mindenkinek megadja azt, ami megilleti⁸ (constant et perpetua voluntas ius suum quique tribuendi).

Közismert Szent Ágostonnak azon megállapítása, hogy igazságosság nélkül állam, politikai közösség nem állhat fenn: ha nincs bennük igazságosság, mi mások az országok, mint nagy rablóbandák?⁹

Sevillai Szent Izidor méltányosság-definíciójában kijelenti, hogy az méltányos, ami természet szerint igazságos.

A katolikus erkölcstan az igazságosságot Aquinói Szent Tamás nyomán sarkalatos erénynek tartja, amely arra készíti az embert, hogy a hit

által megvilágított és a szeretettel párosult okosság mértéke szerint megadja azt, ami megilleti (vö. Summa theol. I–II., q 21 a.1.).¹⁰

Az igazságosság szerző által tárgyalt dimenziói a következők: az egyes emberek viszonya egymáshoz, a szociális egész viszonya az egyénhez, valamint az egyén viszonya a szociális egészhez. Az angyal doktor szerint akkor uralkodik igazságosság egy államban, ha az előbb felsorolt dimenziók mindegyikében az igazságosság uralkodik, tehát az egyének viszonyában a kölcsönös vagy csereigazságosság, a második relációban az osztó igazságosság, és a közösség tagjainak viszonyában a szociális egészhez a törvényes, általános igazságosság.

Ezek után áttekintjük az igazságosság elveit és fajtáit.

Osztó igazságosság (iustitia distributiva)

Megadni mindenkinek az őt illetőt, ami neki jár, amihez joga van vagy ami megilleti – az igazságosság egyik legrégebb és leghatásosabb elve. Az elv a közösség tagjai egymás közti viszonyát, a vezetők és vezetettek jogait és kötelességeit szabályozza, a közös javak és a közterhek igazságos elosztását.

Csereigazságosság (iustitia commutativa)

Itt egyrészt minden egyes emberi személy azonos emberi jogának tiszteletéről van szó a társadalmi együttműködésen belüli szerződések esetében, másrészt a társadalmi csoportok közötti szerződési és cserefeltételek tisztességes voltáról.

Míg az osztó igazságosság az „adni kell” vagy a „tégy jót” elve alapján szerveződik, addig a csereigazságosság a „nem elvenni”, „nem ártani” elvére épül. Az előbbi a javak meghatározott szempont vagy elv szerinti kívánatos, tehát igazságos elosztását tartja szem előtt, míg az utóbbi a javak (tulajdon vagy szabadság) már létező elosztásának védelmét megvalósító cselekvést, illetve törvényt tekint igazságosnak.

Részvételi igazságosság (iustitia contributiva)

Itt a közjó alakításában való aktív részvételtől van szó. Az egyén köteles aktívan részt venni a társadalmi életben, a társadalomnak viszont az a kötelessége, hogy lehetővé tegye az egyén számára ezt a részvételt.

Eljárási igazságosság (iustitia legalis)

Míg az előbbi igazságossági fajták esetében a szociális igazságosság materiális aspektusáról

van szó, addig itt a formális oldalról, vagyis a joggyakorlat és a jogérvényesítés tisztességéről beszélünk. Idesoroljuk többek között a jogalkalmazás pártatlanságának, az ártatlanság vélelmének és a visszamenőleges hatály alkalmazhatóságának elveit. Ez az elv megköveteli a közjót szolgáló igazságos törvények megalkotását, egyben a közösség tagjainak törvényhűségét.

A keresztény szociális tanítás neves képviselői, így O. Nell-Breuning, J. Messner, J. Pieper, W. Huber a szociális igazságosság sajátos területét a társadalmi és gazdasági életben jelölték meg. A kölcsönös jogok és kötelességek abból fakadnak, hogy az emberek közösséget alkotnak. Ez a szociális igazságosság magva.

3. Liberális igazságosságelméletek

Itt nem törekszünk átfogó elemzésre, csupán néhány mai gondolkodó elméletét mutatjuk be vázlatosan. Egyedül Rawls igazságosságkonceptiójáról ejtünk némileg bővebben szót.

A liberálisok számára a legfontosabb érték az egyéni szabadság, ebből levezetve a társadalmi igazságosság számunkra nem elfogadható. Egy ilyen radikális liberális álláspontot foglal el Róbert Nozick az *Anarchy, State and Utopia* című munkájában (1974). Az egyéni szabadság alapja szerinte a tulajdon, az azzal való rendelkezés szabadsága, s a modern társadalom legfontosabb intézménye: a piac. A piac személytelen erő, működése mintegy a természeti törvényeknek felel meg. Nem igazán veszi figyelembe azt, hogy így az állam nem lenne képes adózni, s ez végző soron belső ellentmondáshoz vezetne, hiszen ilyen módon a tulajdon biztonságának a megvédelzésére sem lenne képes.

F. A. von Hayek a szociális igazságosságot „délbábnak” nevezte, úgy vélte, hogy „szabad társadalomban a társadalmi igazságosság tartalmatlan ideológiai lidércnyomás (Hayek 1984). Véleménye szerint a gazdasági hatékonyság kizárja a piac mindenmű korlátozását. Szembefordul minden beavatkozó fiskális és monetáris politikával, egészen odáig elmegy, hogy javasolja a pénzgyártás állami monopóliumának feladását. Hayek elmélete a procedurális igazságosságelméletből indul ki, és úgy véli: az alapjogok maguk is az univerzalizálható

igazságosság kérdésével függnek össze. A közösségi döntésekről szóló ilyen irányú gondolatai bizonyos mértékig előrevetítik Rawls elméletét is.

Ronald Dworkin a *Taking Rights Seriously* (1978) című munkájában a kanti álláspontból kiindulva a középpontba nem a szabadságot, hanem az egyenlőséget állítja. Minden embernek egyenlő, az erkölcsi szubjektum méltóságából fakadó, elidegeníthetetlen joga van arra, hogy tekintettel legyenek érzékenységre, és ne okozzanak neki elkerülhető szenvedést, valamint hogy tiszteljék másokkal egyenlő értelmi képességét az igazság eldöntésére és a jó megállapítására – vallja a szerző.

Dworkin az egyenlőség követelményét nem az egyén részesedésére alkalmazza a javak körüli osztozkodásnál. A részvétel egyenlősége olyan döntésekre vonatkozik, amelyek a jó megállapításával kapcsolatosak. Ugyanakkor nem számol azzal, hogy cselekedeteink célját ugyan magunk választjuk meg, ámde a cselekedet értelmét illetően egyetértésre kell jutnunk. Akkor járunk el értelmesen, ha helyesen számolunk azzal az értelemmel, amit tetteinknek mások tulajdonítanak. Dworkin gondolatmenetében az erkölcsi lét elsődleges fogalma a szabály. A jellembeli tulajdonságokat csak azért fogják értékelni, mert ezek vezetnek el bennünket ahhoz, hogy megfelelő szabálykészletet kövessünk.

John Rawls *Az igazságosság elmélete* (1971) című koncepciója egy új perspektívájú társadalmiszervezés-teórián alapul. Álláspontja szerint igazolhatóknak tekinthetők az igazságosság mindazon elvei, melyeket értelmes és szabad emberek mintegy közmegegyezéssel, saját jól felfogott érdekükben, de etikailag fair módon elfogadnak.

A következő elvekre az eredeti helyzetben a tudatlanság fátylát borítva juthatunk el:

- Minden embernek kijár az egyenlő szabadság, amíg ezzel más szabadságát nem veszélyezteti.
- Ha mégis elkerülhetetlen az egyenlőtlenség, ez az aránytalanság csak a legrosszabbak javára szolgálhat, feltéve, hogy a társadalmi dinamika senkit sem rögzít valamilyen előre megszabott szerepben.

Bár Rawls műve elismerten túlhaladja a klasszikus liberalizmust és utilitarizmust, bírálói kritizálják elmélete túlságosan absztrakt voltát, eklekticizmusát, módszertani individualizmusát és etikai fogalmainak olykori bizonytalanságait.

4. Az igazságosság aspektusai

A) *Gazdaság és igazságosság*

A gazdasági racionalitás önmagában nem enged teret a szolidaritásnak, ami igazságtalanságot okoz. A szabadpiaci verseny kevés gazdagot és sok szegényt eredményez. A szociális igazságosság fogalmát, fentiekre tekintettel, XI. Pius pápa vezette be az egyház szociális tanításában:

„A gazdasági és társadalmi fejlődéssel párhuzamos gazdagodásból úgy kell részesíteni az egyes embereket és csoportokat, hogy a társadalom egészének java, a közjó sértetlen maradjon. A szociális igazságosság és jogszerűség tiltja, hogy az egyik osztály kizárja a másikat a termelés növekedésében való részesedéséből.

Ha tehát a gazdagok osztálya jó dolgában mit sem törődve a dolgok helyes rendjével azt véli, hogy neki minden, a munkásoknak pedig semmi sem jut, nem kevésbé sérti meg ezt a törvényt, mint a munkásosztály, ha az őt ért jogsérelem miatti haragja tüzeben és jogának tudatában saját magának igényli mindazt, ami saját keze munkájának eredménye, ha minden nem munkával szerzett tulajdont és jövedelmet, bármilyen jellegű is, bármilyen funkciót is lát el a közösség életében, minden egyéb körülménytől függetlenül, csak mint ilyent, mint nem munkával szerzett jogot támad és el kíván törölni.

Mindenkinek meg kell kapnia a javakból az őt megillető részt, el kell érni, hogy a megtermelt javak eloszlása a közjó, vagyis a szociális igazságosság szabályainak megfelelően álljon helyre, és azokhoz igazodjék, mert minden józan ember tudja, hogy ma az elosztás rendjét néhány dúsgazdag és számtalan szegény ember közti mérhetetlen nagy különbség következtében súlyos mértékvesztés nyomorítja meg.”¹¹

Ugyanakkor az igazságosságot nemcsak a korlátlan individualizmussal, de a kényszeregyenlőséget megvalósító kollektívizmussal is szembeállítjuk. Az igazságos emberi élethez el kell fogadni a magántulajdont. A szegények, a hátrányos helyzetűek igazi védelme abban a lehetőségben mutatkozik meg, hogy a szabadságjogok és bérvizonyok együttesen arra képesítik őket, hogy maguk is vállalkozóként jelenhetnek meg. A minden embernek kijáró igazságosság és méltányosság megköveteli, hogy a

munkásnak annyi bért fizessenek, amennyi az emberhez méltó élethez és a családtartásra elégséges. Abból a természetjogi elvből kiindulva, mely szerint Isten a teremtésben az egész emberiségnek adta a Földet: „a Föld, még ha magánemberek között osztják is fel, ezáltal nem szűnik meg a köz javát szolgálni, mert nincs ember, aki ne a Föld termékeiből élne, így akiknek nincs birtokuk, azok munkáerejükre vannak utalva, és azáltal kell biztosítani megélhetésüket és emberi méltóságukat.”¹² Ezért a magántulajdon fenntartása mellett a hátrányos helyzetben lévőkre figyelő attitűd szükséges az igazságos bér- és elosztáspolitikához.

B) Személyi méltóság és igazságosság

A keresztény szociális tanítás vallja, hogy minden ember abszolút értéket képvisel. Személyi volta felülmúlja a gazdasági és társadalmi kereteket. Minden ember élete fontos, függetlenül gazdasági és társadalmi hasznosságától.

A demokratikus intézményrendszer feladata, hogy a tulajdon következtében szükségképpen kialakuló egyenlőtlenségeket csökkentse, a szegregációs tendenciákat tompítsa, és biztosítsa a társadalmi mobilitás lehetőségét.

„A személyi tisztelete, az emberi méltóság kijár minden embernek, bármennyire elesett réteghez tartozzon is, függetlenül attól, hogy az elesettség forrása a fizikai erő fogyatkozása vagy a gazdasági és politikai hatalomnélküliség, a hajléktalanság vagy éppen az illető erkölcsi fogyatékosága és bűnei. Az egyház kiáll a kiteszítottakért, a sehová sem tartozókért, síkra száll minden diszkrimináció ellen az esélyegyenlőség előmozdítása érdekében.”¹³

C) Igazságosság és sokféleség tolerálása

A társadalmi igazságosság alapjai a sokféleség elismerése és a segítség kölcsönössége.¹⁴ Egy társadalom életrevalósága azon múlik, hogy a különféle életformák mekkora változatosságát képes tolerálni, azaz a különbségeket az együttélés előnyére fordítani.

A sokféleség fenntartásához fűződő közösségi érdek, a szolidáris együttműködés megpasztalt előnye, valamint a mások iránti részvétel és

tisztelet erkölcsi követelménye egyaránt azt sugallják, hogy egy társadalom ne tűrje el az embertelen bánásmódot egyetlen tagjával szemben sem, és találjon megoldást az ínséget szenvedők megsegítésére. Csak a kölcsönös szolidaritás lehet igazságos.

5. Szociális igazságosság és szociális szeretet

Igazságosság és szeretet nem zárják ki egymást, sőt csakis szoros összetartozásukban biztosítják az emberi társadalom fennmaradását és kibontakozását. Kölcsönösen kiegészítik egymást, egymásnak éltetői és támaszai.

A jogban van valami kemény és szétválasztható függetlenség érzemettől és vonzódástól. Így hát az igazságosság, gyakorolja bármilyen hűen is, csupán arra képes, hogy a szociális ellentétek vitapontját szétoszlassa, de arra már nem, hogy a szíveket legbelül összekapcsolja egymással.

Az emberek szociális békéje és együttműködése belső érzelmi összetartozást feltételez, ami nem jelenti azt, hogy a szeretet helyettesíthetné a kijárót, de megtagadott igazságot. „A munkásnak nincs szüksége arra, hogy alamizsnaként fogadja el azt, ami őt az igazságosság szerint megilleti, de az igazságosság által kimért nehéz kötelezéseket se próbálja meg senki az irgalmasság kis adományával megváltani.”¹⁵

A házastársi szeretettől, a gyermeki szeretettől, a baráti szeretettől eltérően a szorosabb értelemben vett szociális szeretet odaadó elismerése és igenlése mind a társadalmi kötöttségekben és alakulatokban rejlő értékeknek, mind az egyéneket és a csoportokat közjából megillető részesedésének. A szociális szeretet kész a közjó önzetlen szolgáltatására, nem sajnálja megadni mindenkinek a maga társadalmi rangját. Fontos feladatok hárulnak a szociális szeretetre a hivatások, csoportok és osztályok kapcsolataiban. A szociális szeretet azon van, hogy a konfliktusokat a megegyezés eszközeivel simítsa el. Látja és keresi azt, ami békítő, ami közös. Tompítja az igazságosság követelményeinek zordságát és szigorát. Semmi sem idegenebb számára, mint az osztálygyűlölet. Legyen szó akár az osztályok között felvetődő, ám nem fékevesztett, homlokegyenest a szociális szeretetbe ütköző vitáról, ebben a helyzetben mégis mind a szociális igazságosság, mind a szociális szeretet elvárja, hogy a társadalmi viszonyok újrakezdése útján mindent

elkövessenek az osztályszakadás megakadályozása érdekében. Mindamelllett a szociális szeretet alkotásai és ösztönzései révén nem ritkán a szociális igazságosság útját egyengeti: „A ma igazságossága a tegnapi szeretete, a ma szeretete a holnap igazságossága.”¹⁶

Az egyes emberek és népek közötti kapcsolatokat nem a félelem, hanem a szeretet határozza meg; sajátja, hogy az embereket őszinte, sokrétű együttműködésre ösztönzi, amiből tömérdek anyagi és szellemi jó sarjad. Arra tanít bennünket, hogy megkülönböztessük a tévedést, amely mindig elvetendő, és a megtévesztőt, amely méltóságát mint személy mindenkor megőrzi, még ha hamis vagy némileg helytelen vallásos felfogások terhelik is.

VI. Pál pápa szólította fel korunk emberiségét, hogy a kudarcba fúlt kapitalista és kommunista társadalom helyett valósítsa meg a „szeretet civilizációját”. Ennek a civilizációnak négy alapelve van:

- a) Mindennél fontosabb az ember, tehát fontosabb az ember a tőkénél, pénznél, a vagyonnál, a haszonnál, a hatalomnál, a szervezeteknél, a szabályoknál, a szertartásoknál. Tehát nem a tőke, hanem a munka legyen a gazdasági rend alapja. Az Isten által teremtetett minden földi jó elsősorban az összemberiség életének fenntartására van rendelve. A magántulajdon rendszere csak eszköz arra, hogy ezek a javak bőségesen, az igazságosság és szeretet mércéje szerint jussanak minden embernek. A magántulajdon tehát jogos, de vannak korlátai. Ezért az állam joga és kötelessége, hogy megfelelő adórendszerrel, földreformmal és egyéb intézkedésekkel biztosítsa azt, hogy a magántulajdon joga ne fajuljon mások kizsákmányolásává és kirívó társadalmi egyenlőtlenségek forrásává.
- b) Szeretetlenben egyesülve létezni fontosabb, mint anyagi javakat birtokolni. A létezés és a birtoklás problémája a mai világ egyik legégetőbb kérdése. Sok mai ember javak halmozásával törekszik boldoggá lenni, de hiába. A féktelen birtoklás vágy csak viszáltyt és elégedetlenséget szül. Birtoklási vágy nélkül tisztelni a szépséget, birtoklás vágy nélkül szeretetlenben egyesülni az Istennel és az emberekkel: ez az igazi boldogság útja.
- c) Az etika fontosabb, mint a technika. A tudomány és technika vívmányai döntően járulhatnak hozzá az emberek boldogításához, de csak akkor, ha követik az etika követelménye-

it. Az olyan technika értékes, mely az ember életét előmozdítja, kultúráját növeli, kapcsolatát mélyíti, testi-lelki fejlődését elősegíti

- d) A társadalom igazságosságon és irgalmas szereteten alapuljon. Igazságosság nélkül nincs tartós béke, és nincs emberhez méltó élet. De, amint II. János Pál pápa *Dives in misericordia* Deus kezdetű enciklikájában kifejtette, nem elegendő az igazságosság. Minthogy a társadalom esendő, gyenge emberekből áll, az igazságosságon kívül feltétlenül szükség van megbocsátó, irgalmas szeretetre. Akik irgalmas szeretet nélküli igazságossággal akarnak új és jobb társadalmat alkotni, azok az előző társadalomban látható igazságtalanságoknál is nagyobb igazságtalanságokat fognak teremteni.

Aquinói Szent Tamás úgy fogalmaz: „Az igazságosság nélküli irgalmasság felbomlást szül, de az irgalmasság nélküli igazságosság egyenlő a kegyetlenséggel. Az emberek közötti békét és egyetértést az igazságosság parancsára nem őrizhetjük meg, csak akkor, ha meggyökerezik köztük a szeretet.”

Szociális szeretet

A szeretet az egész társadalometika legmagasabb rendű, egyetemes kritériuma. Az igazság, az igazságosság és a szabadság értéke a szeretetből mint legmélyebb forrásukból születik meg és fejlődik.¹⁷

A „szociális szeretet” (*dilectio socialis*) megnevezés Aquinói Szent Tamástól származik.¹⁸ A kifejezést ma a szociális igazságossággal szoros összefüggésben használjuk.

XI. Pius pápa hangsúlyozta, hogy a társadalmi és gazdasági élet irányító elve az igazságosság és a szociális szeretet:¹⁹

„A népek és az egész társadalmi élet intézményeit teljesen az igazságosságnak kell áthatnia, mégpedig úgy, hogy valóban hatékonyan érvényesüljön bennük, és főleg, hogy megnyilatkozzék olyan jogrend és társadalmi rend megteremtésében, amely az egész társadalmi életet alakítja. Ami a szociális szeretetet illeti, kell, hogy ennek a rendnek a lelke legyen, amelyet a közhatalomnak oltalmaznia és hatékonyan védelmeznie kell.”

Az igazságosság és a szeretet valóban elválaszthatatlanok a társadalmi és gazdasági élet valóságában, miként az Isten és az embertárs

szeretete. A szeretet minimuma az igazságosság, ami az ember jogainak elismerését és tiszteletben tartását jelenti.²⁰

Az igazságosság csak a szeretet által éri el a maga teljességét. A szeretet és emberbecsülés hazug közhely és botrányos képmutatás mindaddig, amíg a szociális igazságosságnak a társadalmi élei minden vonalán, de legfőképpen a gazdaságpolitikában érvényt nem szerez. A szociális szeretet kész a közjó önzetlen szolgálatára, s nem sajnálja megadni mindenkinek a maga társadalmi rangját. Fontos feladatok hárulnak a szociális szeretetre, különösképp a rendek, hivatások, csoportok és osztályok kapcsolataiban.²¹

A szociális szeretet azon van, hogy a konfliktusokat a megegyezés eszközeivel simítsa el. Látja és keresi azt, ami békítő, ami közös. Semmi sem idegenebb számára, mint az osztálygyűlölet.

A keresztyén szociális tanítás előtt célként egyfajta rendstruktúra lebeg, „amely az igazságban gyökerezik, az igazságosság irányelvei szerint épül fel, az élő szeretet tölti ki, és végül a szabadságban valósul meg. Az egyes emberek és népek közti kapcsolatot nem a félelem, hanem a szeretet határozza meg; ugyanis a szeretetnek mindenekelőtt az a sajátja, hogy az embereket őszinte, sokrétű együttműködésre ösztönzi, amiből temérdek anyagi és szellemi jó sarjad.”²² A szeretet feltételezi az igazságosságot, egyszersmind meghaladja azt, mert az igazságosság „a szeretetben találja meg a maga teljességét.”²³

Az emberi viszonyok egyedül a pusztá igazságosság mércéjével nem szabályozhatók. Az igazságosságot tehát „az emberek közötti kapcsolatok minden területén a szeretetnek kell helyes irányban módosítania, akár jelentős mértékben is, mert a szeretet, mint Szent Pál kijelenti, »türelmes« és »jó-ságos«, más szóval: önmagában hordja az irgalmas szeretet karakterjegyeit, amelyek olyannyira lényegesek az evangéliumban és a kereszténységben.”²⁴

A szeretetnek nemcsak az egyéni cselekvés szintjén kell megmutatkoznia, hanem teljes mélységükben és belső szerkezetükben meg kell újítani a társadalom szerveződéseit és jogrendjét. Ebben a távlatban a szeretet társadalmi és politikai szeretetté lesz.²⁵

A társadalmi szeretet alkalmassá tesz minket arra, hogy szeressük a közjót, hatékonyan keressük minden ember javát úgy, hogy embertársainkat nem csupán mint egyéneket tekintjük, hanem az őket összekapcsoló társadalmi dimenzióban is elhelyezve.

A társadalmi szintű szeretet a helyzettől függően olyan társadalmi eszközök használatát jelenti, amelyek révén könnyebbé válhat, illetve amelyek képesek megszüntetni a nélkülözést okozó társadalmi tényezőket.²⁶ Olyan társadalomszervezet és társadalomszerkezet létrehozására irányul, ahol az embertárs eleve nem kényszerül nyomorban élni.

Josef Pieper három olyan korlátot lát az igazságosság elve érvényesülésének útjában, mely szükségessé teszi a szociális szeretetet.²⁷ Az egyik, hogy az ember teremtmény. Isten az embert szeretetből teremtette, majd Krisztus által megigazultta tette. Az embernek az a legfontosabb feladata, hogy az isteni szeretetre választ adjon, és nem az, hogy a jog szerint cselekedjen. Az igazságosság elvének másik korlátja az, hogy az ember tökéletlen. A tökéletlen ember nem képes arra, hogy az emberi természetének megfelelő jogait hiánytalanul felismerje és megfogalmazza. Ezeket a hiányokat kell a szeretetnek kitölteni. Végül a harmadik ok, amely korlátozza az igazságosságot, hogy az ember bűnös. Az ember bűnössége miatt szükség volt arra, hogy Isten pozitív törvényt adjon az ember számára. Ez a törvény azonban csak a cselekedetekre vonatkozik, és nem a szándéokra. A szeretet annyiban több, mint a törvényre épülő igazságosság, hogy az emberi jó szándékot is megköveteli.

Nekünk, keresztyéneknek az a meggyőződésünk, hogy aki odaadja magát, és akár egészen elégeti magát szeretetből, az gyűjt kincseket. És aki csak gyűjt, az voltaképpen szétszór.²⁸ A társadalom világában ez a szemlélet nem érvényesül. De a társadalom is meggyőzhető arról, hogy ha mindannyian kíméljük az eszközöket, tartózkodunk az indokolatlan haszon-szerzéstől, kölcsönösen próbálunk egymás emelkedésén is dolgozni, és igyekszünk az egész világunkat kellemes és szép világgá tenni, ha a társadalmi felfogás olyan, hogy az ügyeskedők nem tapsot kapnak, hanem sajnálatot vagy rosszallást, akkor ez a világ kellemesebb világ lesz, mint az, amelyben a gyengébbek eltaposása, selejteződése, víz alá nyomása érvényesül.

A krisztusi szeretet evangéliumi törvénye a kegyelem és a szabadság törvénye. A szeretetnek jelenvalónak kell lennie a társadalmi viszonyokban, és azok egészét át kell hatnia.²⁹

A szeretet a legmagasabb rendű és legnemesebb társadalmi kapcsolati forma, melynek a nemzetközi kapcsolatokat is át kell hatnia. Csak olyan emberiség örülhet valódi és tartós békének, amelyet a szeretet civilizációja ural.³⁰

Irodalom

- Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma, SZIT Kézikönyvek 12, SZIT, Budapest, 2007.
- Arno Anzenbacher: Keresztény társadalometika, SZIT, Budapest, 1999.
- Arisztotelész: Politika, Gondolat Kiadó, 1984.
- Arisztotelész: Nikomakhoszi Etika, Európa Kiadó, 1997.
- Aquinói Szent Tamás: De Caritate, art 9., Gondolat Kiadó, Budapest, 1997.
- Augustinus: De Civitate Dei, Kairosz Kiadó, Budapest, 2006-2008.
- XIV. Benedek: Caritas in veritate, SZIT, Budapest, 2009.
- Beran Ferenc: Etika, Gondolat Kiadó, Budapest, 2004.
- Beran Ferenc – Lenhardt Vilmos: Az ember útja, SZIT, Budapest, 2012.
- Boda László: Emberré lenni, vagy birtokolni. Don Bosco Kiadó, Budapest, 1991.
- Boda László: Természetjog, erkölcs, humánium. SZIT, Budapest, 2001.
- Böckle, Franz: A morálteológia alapfogalmai, Bécs, OMC, 1975.
- Bolberitz Pál: A keresztény bölcselet alapjai. SZIT, Budapest, 2003.
- Dr. Cserháti József és dr. Fábíán Árpád szerk.: A II. Vatikáni Zsinat tanítása – Gaudium et spes konstitúció. SZIT, Budapest, 1975.
- Dworkin, Ronald: Taking Rights Seriously. London, 1984.
- Farkas Péter: A szeretet közössége. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2006.
- Farkas Péter: A szeretet civilizációjáért. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2012.
- Freinberg, Joel: Társadalomfilozófia. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.
- Fromm, Erich: Birtokolni vagy létezni? Akadémia Kiadó, Budapest, 1994.
- Frivaldszky János: A természetjog történeti nézőpontjából. SZIT, Budapest, 2002.
- Giesswein Sándor: Társadalmi problémák és keresztény világnézet. SZIT, Budapest, 1907.
- Gillet, Michel: Justice et Charitate. Párizs, 1928.
- Habermas, Jürgen: A kommunikatív cselekvés elmélete I-II., ELTE, Budapest, 1985.
- Hayek, F.A.: Út a szolgasághoz. Századvég Kiadó, Budapest, 1992.
- Höffner, Joseph: Keresztény társadalomelmélet. SZIT, Budapest, 1992.
- II. János Pál: Ceritesimus Annus. SZIT, Budapest, 1991.
- Karácsony Sándor: Magyar lélek. Helikon Kiadó, Budapest, 1986.
- Kecskés Pál: A keresztény társadalomszemlélet irányelvei. Jel Kiadó, Budapest, 2001.
- Kovrig Béla: Magyar társadalompolitika 1920–1945. New York, 1954.
- Lányi András: Válogatott tanulmányok. PTE BTK, Pécs, 1996.
- Johannes Messner: Das Naturrecht Hunboldt, Berlin, 1984.
- Mihelics Vid: Az új szociális állam. SZIT, Budapest, 1931.
- Muszolay István: Az egyház szociális tanítása, Márton Áron Kiadó, Budapest, 1997.
- Nell-Breining, Oswald van: Kapitalismus-kritisch betrachtet. Herder, Freiburg, 1986.
- Nozick, Robert: Anarchy, State and Utopia. New York, 1974.
- Pieper, Josef: A négy sarkalatos erény. Vigilia Kiadó, Budapest, 1996.
- Platón: Az állam. Európa Kiadó, Budapest, 1987.
- Rawls, John: Az igazságosság elmélete. Osiris Kiadó, Budapest, 1997.
- Strauss, Leo: Természetjog és történelem. Pallas Studio, Budapest, 1999.
- Tomka Miklós: Egyház a társadalomban. PPKE Társ. tud. műhely 8., Piliscsaba, 2006.
- Tomka Miklós és Goják János szerk.: Az Egyház társadalmi tanítása – Dokumentumok, SZIT, Budapest, 1993.
- Domitius Ulpianus: Ad edictum libri LXXXV., Gondolat Kiadó, Budapest, 1992.
- Virth László: Katolikus társadalmi alapértékek, Márton Áron Kiadó, Budapest, 1999.
- Zlinszky János: Keresztény erkölcs és jogászai etika. SZIT, Budapest, 1998.

Jegyzetek

- 1 Gent III., 129.
- 2 Summa theol., II., 58.
- 3 Dignitatis humanae zsinati nyilatkozat alapján.
- 4 Kecskés Pál: A keresztény társadalomszemlélet irányelvei, Jel Kiadó, Bp., 2001:42
- 5 Boda László: Emberré lenni, vagy birtokolni? Szent József Kiadó, Bp., 1991:11
- 6 Platón Az állam; Törvények, Gorgiasz című műveiben.
- 7 Arisztotelész Nikomakhoszi Etika című művében.
- 8 Ulpianus Digesta című művében.
- 9 Szent Ágoston De civitate Dei című művében.
- 10 Aquinói Szent Tamás: A teológia foglalatja. Első rész 2., 261., 263.
- 11 XI. Pius pápa: Quadragesimo Anno, 1931:57–58
- 12 XIII. Leó pápa: Rerum novarum, 1891:7
- 13 Magyar Katolikus Püspöki Kar: Igazságosabb és testvériesebb világot c. körlevele, 1996:24
- 14 Lányi András: Lehet-e a társadalom „igazságos”? In: *Válogatott tanulmányok*, PTE BTK, 75-76.
- 15 XIII. Leó pápa: Rerum novarum, 1981:41
- 16 VI. Pál pápa: Evangelii Nuntiandi, 1975.
- 17 Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma. Az Igazságosság és Béke Pápai Tanács, Szent István Kézikönyvek 12., SZIT, Budapest, 2007.
- 18 Aquinói Szent Tamás: De Caritate art 9.
- 19 XI. Pius pápa: Quadragesimo Anno 88., In: *Az egyház társadalmi tanítása*, szerk.: Tomka Miklós és Goják János, SZIT, Budapest, 1992.
- 20 Muzsly István: Az Egyház szociális tanítása, Márton Áron Kiadó, Budapest, 1997.
- 21 Joseph Höffner: Keresztény társadalmi tanítás, SZIT, Budapest, 2002.
- 22 XXIII. János: Pacem in terris V., In: *Egyház társadalmi tanítása*, id. mű
- 23 XXIII. János: Pacem in terris V., In: *Egyház társadalmi tanítása*, id. mű
- 24 II. János Pál pápa: Dives in misericordia kezdetű körlevele, AAS 96 (2004) 120.
- 25 Az egyház társadalmi tanításának kompendiuma id. mű 204–208.
- 26 Az egyház társadalmi tanításának kompendiuma id. mű 204–208.
- 27 Josef Pieper: A négy sarkalatos erény, Vigilia Kiadó, Budapest, 1996.
- 28 Zlinszky János: Keresztény erkölcs és jogászai etika, SZIT, Budapest, 1994.
- 29 A Katolikus Egyház Katekizmusa, 1889, SZIT, Budapest, 1994.
- 30 II. János Pál pápa: Üzenet a béke világnapján, id. mű

Haraszi Margit Katalin

Kísérő nélküli kiskorúak a menekültjogban és a gyermekvédelemben: árnyak a Paradicsomban¹

Bevezetés

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának (a továbbiakban: UNHCR) adatai szerint 2012-ben a különféle fegyveres konfliktusok, üldöztetés, az általánossá vált erőszak, illetve az emberi jogi jogsértések következtében naponta átlagosan 23 ezer ember kényszerült arra, hogy az otthonát elhagyva az országhatárokon belül, esetleg azokon kívül keressen védelmet.² Többségük a szomszédos országokban keresett menedéket, míg mások a jobb élet, a magasabb életszínvonal reményében vagy más okból Nyugat-Európát választották úti célul. 2012-ben az Európai Unió 27 tagállamában 296 700 menedékkérelmet regisztráltak, amely az előző évi 277 800 kérelemhez képest 7%-os növekedést jelent.³ Németországban, az Európai Unió legtöbb menekültet befogadó tagállamában 2012 végén már 589 700 menekült élt, ami az előző évi adatokhoz képest 18 ezres, vagyis 3%-os növekedést jelent.⁴

Míg a Német Szövetségi Köztársaság hatóságai már az 1970-es években is találkoztak szülők nélkül érkező, kiskorú menedékkérőkkel, a tagállamok többségében csak az 1990-es években, a ruandai, valamint az egykori Jugoszlávia területén zajló konfliktusok kapcsán kezdődött azon gyermekek migrációja, akik a szüleik vagy más, a felügyeletükért felelős nagykorú személy kísérete nélkül léptek a területükre, illetve a megérkezésüket követően magukra maradtak.⁵ A kísérő nélküli kiskorú fogalma a New Yorkban 1989-ben elfogadott gyermekjogi egyezményen (a továbbiakban: Gyermekjogi Egyezmény)⁶ alapul. A dokumentum 1. cikke szerint „*gyermek az a személy, aki tizennyolcadik életévét nem töltötte be, kivéve, ha a reá alkalmazandó jogszabályok értelmében*

a nagykorúságát már korábban eléri”. Az 1994-ben kibocsátott UNHCR-irányelvek szerint kísérő nélküli kiskorúak „*azok a gyermekek, akik mindkét szülőtől elszakadtak, és nem gondoskodik róluk olyan felnőtt, aki a törvény vagy a szokás alapján ezért felelős*”.⁷ Ez a definíció néhány évvel később, a Separated Children in Europe Program (a továbbiakban: SCEP) javaslatára, mely szerint a „*kísérő nélküli kiskorú*” (unaccompanied minor) helyett az „*elszakított gyermekek*” (separated children) terminológiát kellene alkalmazni, némileg módosult.⁸ A SCEP szerint az elszakított gyermek fogalom alkalmasabb annak a kiszolgáltatott helyzetnek az érzékeltetésére, hogy miközben számos migráns gyermek esetében úgy tűnik, hogy róluk az utazásuk során vagy a megérkezésükkor valamely felnőtt gondoskodott, valójában elszakadtak a szüleiktől, illetve azoktól, akik az elsődleges gondviselőik voltak.⁹

A gyermekek migrációjával foglalkozó jogi és szakirodalomban mindkét fogalom fellelhető, azonban az Európai Unió dokumentumaiban, így a magyar jogban is a kísérő nélküli kiskorú megjelölés használatos, ezért a továbbiakban a dolgozat is ezt alkalmazza.¹⁰

Az UNHCR a kísérő nélküli kiskorú menedékkérőkről csak 2001 óta gyűjt adatokat.¹¹ A világszervezet szerint 2012-ben 21 300 kísérő nélküli kiskorú nyújtott be menedékkérelmet, ami a legmagasabb szám azóta, hogy róluk az UNHCR adatokkal rendelkezik.¹² Miután néhány nagyobb állam, így például Kanada, az Amerikai Egyesült Államok vagy a Dél-afrikai Köztársaság nem szolgáltat adatokat, másrészt azon gyermekek száma sem ismert, akik a hatósági ellenőrzéseket elkerülve

utaznak, a kísérő nélküli kiskorúak tényleges száma ennél jóval magasabb.¹³

Az afganisztáni és az iraki konfliktus, valamint „arab tavasz” nyomán kialakult politikai helyzet a kísérő nélküli kiskorúak migrációjára is ösztönzőleg hatott. 2009-ben az Európai Unióba érkező kísérő nélküli kiskorúak túlnyomó többsége afgán vagy iraki állampolgár volt, akik 2010-ben kiegészültek az „Afrika szarváról” érkezőkkel.¹⁴ 2010-ben az Európai Unió 27 tagállamában 10 845, 2011-ben 12 225,¹⁵ míg 2012-ben már 12 715 kísérő nélküli kiskorú kért menedékjogot.¹⁶ A migrációs közösségi statisztikákról szóló rendelet értelmében a tagállamok kizárólag a nemzetközi védelemért folyamodó kísérő nélküli kiskorúakra vonatkozó számadatokat kötelesek éves bontásban közölni.¹⁷ Az Európai Unió területére érkező, valamennyi kísérő nélküli kiskorút átfogó, harmonizált közösségi statisztika jelenleg nem elérhető.¹⁸

Az Országos Rendőr-főkapitányság adatai szerint a magyar határőrizeti szervek 2008-ban 265, 2009-ben 261, 2010-ben 284, 2011-ben 359, míg 2012-ben már 875 olyan, személyazonosításra alkalmas okmánnyal nem rendelkező, túlnyomó többségében illegális határátlépést elkövető harmadik országbeli¹⁹ állampolgárral szemben intézkedtek, akiknek a kiskorúságát a rendőrség által elrendelt orvosi vizsgálat valószínűsítette.²⁰ Ezek a gyerekek főként 14 és 18 év közötti fiúk voltak, ám akadt arra is példa, hogy ennél lényegesen fiatalabb, 5 éves gyerekeket vettek védelembe a rendőrök.²¹ A Magyarországon 2012-ben benyújtott 2157 menedékkérelemből mindössze 183 származott kísérő nélküli kiskorútól.²²

Az Európai Unió Alapjogi Ügynökségének felmérése szerint – a schengeni térség bővülésének, valamint a tagállami együttműködés fejlődésének eredményeként létrejött – közösségi joganyag a tagállamok területén tartózkodó harmadik országbeli állampolgárok mintegy 20 féle kategóriáját ismeri, akik a tartózkodásuk céljától, időtartamától, valamint az őket megillető védelemtől függően eltérő jogokat élveznek.²³

A dolgozat célja, hogy az ENSZ és az Európai Unió legfontosabb dokumentumai alapján a menedékjogi védelem alatt álló kísérő nélküli kiskorúakkal való bánásmód legfontosabb követelményeit röviden bemutassa.

1. Az Európai Unió menekültpolitikája: a belső határok felszámolása kontra migrációs kontroll

A munkaerő szabad mozgása, a bevándorlás, valamint a menekültek kérdése a második világháború befejezése, különösképpen a kommunizmus összeomlását követően folyamatosan az európai államok tárgyalásainak napirendjén szerepelt. Az érintett államok már 1950-ben a Római Szerződés aláírásakor előirányozták, hogy állampolgáraik számára a szabad mozgáshoz és munkavállaláshoz való jogot a lehető leghamarabb biztosítják. Az Európai Közösség 1968-ban kibocsátott, a munkavállalók szabad mozgásáról szóló első rendelete a szabad mozgás jogát a tagállamok állampolgárságával rendelkező munkavállalókon túl kizárólag a családtagjaikat – állampolgárságuktól függetlenül – megillető alapjogként definiálta.²⁴

1985. június 14-én öt tagállam: Franciaország, Németország, Belgium, Luxemburg és Hollandia azzal a céllal, hogy a köztük lévő belső határellenőrzést felszámolva egy közös külső határt hozzanak létre, aláírták a Schengeni Egyezményt. Az így létrejött „schengeni térség” tagállamai a külső határaik ellenőrzése, a rövid tartózkodásra jogosító vízumok, valamint a menedékkérelmek tekintetében közös szabályokat kívántak alkalmazni. Ezek a célkitűzések jelentették azon tárgyalások jogi hátterét, amelyek eredményeként 1990. június 19-én a schengeni végrehajtási egyezményt aláírták. 1995. március 26-án a belső határok tényleges megszüntetése már hét tagállam – az alapítók, továbbá az 1991. június 25-én csatlakozó Spanyolország és Portugália – részvételével történt.²⁵

Az 1980-as években, a belső határok felszámolására irányuló nyugat-európai törekvésekkel egyidejűleg az afrikai, a latin-amerikai, valamint az ázsiai konfliktuszónákból érkező menedékkérők száma ugrásszerűen megemelkedett. Ezzel egy időben erőteljesen emelkedett azoknak a migránsoknak a száma is, akik a hidegháború megszűnését, illetve az utazási költségek csökkenését kihasználva, a magasabb életszínvonal reményében vagy más megfontolásból érkeztek a schengeni térségbe.²⁶ A tagállamok a tömeges és vegyes összetételű migrációnak a szociális és jóléti rendszereikre gyakorolt hatásával kapcsolatos aggodalmaikat,

továbbá a belső határaink felszámolásának folyamatát egyrészt a külső határok megerősítésével, másrészt a beutazási feltételek szigorításával próbálták ellensúlyozni.²⁷A „vasfüggöny” mögül érkező, kisszámú, szívesen látott kelet-európai menekült fogadására és integrációjára felállított rendszer ebben az időszakban kezdett annak a struktúrának az irányába elmozdulni, amelynek elsődleges célja a tömegesen érkező migránsok beutazásának megakadályozása lett. A legnépszerűbb úti célokat jelentő nyugat-európai államok különféle korlátozó intézkedéseket léptettek életbe, amelyek egyes szociális és jóléti juttatások korlátozásán és megszüntetésén túl, egyebek mellett a vízumkiadások szigorítását, a menedékkérelmek gyorsított elbírálásának, a „biztonságos ország” fogalmának, továbbá a külföldiek idegenrendészeti célú fogva tartásának bevezetését eredményezték.²⁸ Az 1990-es évek elején, az egykori Jugoszlávia területén zajló események ráébresztették a nyugat-európai államok vezetőit arra, hogy a tömegesen érkező menedékkérők, illetve az egyéb migránsok okozta helyzet kezelésére közös erőfeszítésekre van szükség. 1992-ben a Maastrichti Szerződés aláírásával létrejött az ún. három pilléren nyugvó Európai Unió, amelynek első pillérét az Európai Közösségek, a másodikikat a közös kül- és biztonságpolitika, a harmadikat a bel- és igazságügyi együttműködés alkották. A Maastrichti Szerződés a menekültügyet az Európai Unió III. pillérébe a „közös érdekű” ügyek közé emelte. A III. pillérben folyó államközi együttműködés a kormányközi szervezetek módjára, egyhangú döntéshozatal alapján működött, amelynek eredményeként a tagállamok képviselői mindössze az 1951-es Genfi Egyezményben szereplő menekültdefiníció értelmezése tekintetében tudtak közös álláspontra jutni.²⁹ Annak ellenére, hogy a tagállamok képviselői a belügyminiszterek találkozóin meghatározott kérdésekben csak kötelező erővel nem bíró határozatokat hoztak, a migrációs kontroll erősítése, valamint a tagállamok közötti tehermegosztás kérdése a menekültügyi együttműködés e korai szakaszában is elsődleges fontosságú célkitűzés volt.³⁰

Miután az 1995-től már a gyakorlatban is létező schengeni térség államai csak a vízummal rendelkező, harmadik országbeli állampolgárok beutazását és tartózkodását engedélyezték, kezdetét vette azon kísérő nélküli kiskorúak kiutasítása,

akik a feltételnek nem feleltek meg. Az érintett államok és a nemzetközi szervezetek felismerték, hogy ezeknek a gyermekeknek életkorukból fakadóan, és szüleiktől, illetve az elsődleges gondviselőiktől történt elszakadásuk miatti kiszolgáltatott helyzetükben speciális szükségleteik vannak.³¹ A tagállami együttműködés e szakaszában született az Európai Unió Tanácsának a 97/c 221/03 számú állásfoglalása (a továbbiakban: állásfoglalás), amely felvázolta azokat a kereteket, amelyek biztosítása a kísérő nélküli kiskorúak beléptetése, tartózkodása, visszatérése, valamint a menedékjogi kérelmek elbírálása során elvárható. Azon túl, hogy a 7. pont a kísérő nélküli kiskorúak által benyújtott menedékkérelmek elbírálásának minimális eljárási szabályait rögzíti, az állásfoglalás főképpen arra koncentrál, hogy a tagállamok az ilyen gyermekek jogellenes belépésének megakadályozása, valamint hazatérésének megszervezése céljából milyen intézkedéseket tehetnek.³² A kötelező erővel nem rendelkező állásfoglalás jelentőségét az adja, hogy hatása a későbbiekben megalkotásra kerülő, kísérő nélküli kiskorúakra irányadó közösségi normákon túl a tagállamok jogrendszerében, így a magyar jogban is a mai napig felismerhető.

Az UNHCR aggodalommal észlelte, hogy számos kísérő nélküli kiskorú a menedékkérelme elutasítását követően a kiutasítás végrehajtása előtt a befogadó állomásokról, illetve a biztonságos elhelyezésükre szolgáló más intézményekből ismeretlen helyre távozik, és gondoskodás hiányában igen nehéz körülmények között kénytelen élni.³³ Ezért a világszervezet 1997-ben a kísérő nélküli kiskorúak védelmét célzó SCEP létrehozásának egyik kezdeményezője volt.³⁴

Az 1999. május 1-jén hatályba lépő Amszterdami Szerződés a schengeni vívmányok egy részének a közösségi jogba integrálásával,³⁵ illetve a „szabadság, biztonság és a jog” térségének létrehozásával a menekültügyet az Európai Unió I. pillérébe emelte. Az immár teljes értékű közösségi jog részét képező menekültügy a tagállamok menekültjogának harmonizációján túl mindenekelőtt a menedékkérők tagállamokba történő befogadásáról, a tagállami menekültügyi eljárásokról, a menekültstátus tagállamokban történő megadására, valamint visszavonására vonatkozó minimumszabályokról rendelkezett. Az Amszterdami Szerződés a tagállamok valamelyikében benyújtott menedékjog iránti kérelem elbírálására köteles

tagállam meghatározására vonatkozó kritériumok és mechanizmusok, valamint a menekültek befogadása következményeinek viselésével kapcsolatban a tagállamokra háruló terhek kiegyensúlyozott elosztására vonatkozó szabályok megalkotását is előíranyozta.³⁶ A célkitűzés eredményeként létrejött közös európai menekültügyi rendszer legfontosabb elemei a 2003. évi *Dublin II. rendelet*,³⁷ a 2003. évi *befogadási irányelv*,³⁸ a 2004. évi *kvalifikációs irányelv*³⁹ és a 2005. évi *eljárési irányelv*⁴⁰ lettek.

Az Európai Unióba 2004. május 1-jén belépő Magyarország a schengeni rendszer bevezetéséhez szükséges közösségi joganyag átvételét, valamint az annak működéséhez szükséges feltételek megteremtését a Csatlakozási Szerződésben vállalta. Hazánk a szerződéses kötelezettségei teljesítését követően – kilenc másik tagállammal egyetemben – 2007. december 21-én lett a schengeni térség teljes jogú tagja (a repülőtéri határellenőrzés csak 2008. március 30-tól szűnt meg).⁴¹ A schengeni térség 2008. december 12-től már 25 államot foglal magában: ezek az Európai Unió 27 tagja közül 22 (Ausztria, Belgium, Csehország, Dánia, Észtország, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Luxemburg, Magyarország, Málta, Németország, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svédország, Szlovákia és Szlovénia), továbbá az EGT-tag Norvégia, Izland és Svájc. A schengeni övezetbe nem tartozó hat tagállam (Bulgária, Ciprus, az Egyesült Királyság, Írország, Románia, valamint a 2013. július 1-jén csatlakozott Horvátország) esetében a belső határellenőrzés továbbra is működik.⁴²

A 2009. december 1-jén hatályba lépő Lisszaboni Szerződés egyik legfontosabb vívmánya, hogy a 2000-ben elfogadott Alapjogi Chartát az elsődleges jog szintjére emelte és kötelező erejű dokumentummá tette. A változás eredményeként az Európai Unió intézményei, valamint a tagállamok a közösségi jogot az Alapjogi Charta rendelkezéseivel – így a 18. cikkben szereplő menedékjoggal, a 19. cikkben szereplő visszaküldés tilalmával vagy a 24. cikkben biztosított gyermeki jogokkal – összhangban kötelesek alkalmazni.⁴³

Az Európai Unió működéséről szóló szerződés a korábbi „minimumszabályok” helyett, már a „közös menekültügyi, kiegészítő és ideiglenes védelem nyújtására vonatkozó politika” kialakításáról szól, amelynek „összhangban kell lennie a menekültek jogállásáról szóló, 1951. július 28-i genfi egyez-

ménnyel és az 1967. január 31-i jegyzőkönyvvel, valamint az egyéb vonatkozó szerződésekkel”.⁴⁴ A „közös európai menekültügyi rendszer létrehozása”⁴⁵ felé vezető út első lépése 2011-ben a *kvalifikációs irányelv*⁴⁶ átdolgozása volt, amelyet a tagállamok 2013. december 21-től már alkalmaznak. A 2013-ban átdolgozott *Dublin II. rendelet*⁴⁷ 2014. január 1-jétől, míg az új *befogadási*,⁴⁸ valamint az *eljárási*⁴⁹ *irányelvet* 2015. július 20-tól kell alkalmazni.

2. A migráns gyermek jogai

Az ENSZ Közgyűlése 1989-ben, a schengeni végrehajtási egyezmény kidolgozásának időszakában fogadta el az első olyan, kötelező erővel bíró nemzetközi jogi dokumentumot, amely a gyermekeket megillető jogok teljes körét tartalmazza. A Gyermekjogi Egyezmény jelentőségét mutatja, hogy azt az Amerikai Egyesült Államok és Szómália kivételével a világ összes állama ratifikálta, vállalva, hogy a benne foglalt jogokat valamennyi joghatóságuk alá tartozó kiskorú – köztük a külföldi gyermekek – számára biztosítják.⁵⁰ Az Európai Unió nem tagja a Gyermekjogi Egyezménynek, azonban a gyermekek jogainak védelmét az Alapjogi Charta 24. cikke biztosítja. A magyar jogban a Gyermekjogi Egyezmény törvényi szintű jogszabály, így annak rendelkezései a jogalkalmazókra is kötelezőek.

Kifejezetten a migráns gyermekek védelmét célzó nemzetközi egyezmény hiányában a Gyermekjogi Egyezmény nemcsak a kísérelő nélküli kiskorúak, hanem a kísérelővel rendelkező külföldi gyermekek esetében is kiemelt fontossággal bír. Az ő esetükben a dokumentumban szereplő polgári, szociális, gazdasági és kulturális jogokat az alapvető jelentőségű rendelkezéseket szem előtt tartva kell biztosítani. Ezek: a *megkülönböztetés tilalma* (2. cikk), a *gyermek mindenekfelett álló érdekének elsődleges figyelembe vétele* (3. cikk), az *élethez, illetve az életben maradáshoz és fejlődéshez való joga* (6. cikk), végül a *meghallgatáshoz, valamint a véleménye ki nyilvánításához való joga* (12. cikk).

A kísérelő nélküli kiskorúak migrációja mind a cél-, mind a tranzitországok számára sajátos nehézségeket okoz, amelyek kezeléséhez mindenekelőtt az ENSZ Gyermek Jogai Bizottságának⁵¹ 6. számú kommentárja (a továbbiakban: 6. számú kommentár) nyújt segítséget.⁵²

A Gyermekjogi Egyezmény 2. cikke szerint az „*államok tiszteletben tartják és biztosítják a joghatóságuk alá tartozó gyermekek számára az Egyezményben lefektetett jogokat minden megkülönböztetés, nevezetesen a gyermeknek vagy szüleinek, vagy törvényes képviselőjének faja, színe, neme, nyelve, vallása, politikai vagy más véleménye, nemzeti, nemzetiségi vagy társadalmi származása, vagyoni helyzete, cselekvőképtelensége, születési vagy egyéb helyzete szerinti különbségtétel nélkül.*” Bár a Gyermekjogi Egyezmény a kísérelő nélküli kiskorúakat külön nem említi, az abban szereplő jogok nem kizárólag a tagállam állampolgáira korlátozódnak, hanem valamennyi – köztük a menedékkérő, a menekült és a többi migráns – gyermek számára állampolgárságra, hontalanságra, valamint idegenjogi jogállására tekintet nélkül biztosítani kell.⁵³ A Gyermekjogi Egyezményt nemcsak az ország területén tartózkodó kiskorúakra, hanem azokra is alkalmazni szükséges, akik az állam területére megpróbálnak bejutni.⁵⁴ Ez a jogértelmezés a repülőterek nemzetközi zónájában tartózkodó kísérelő nélküli kiskorúak esetében lényeges, akiket a hatóság az állam területére történő beléptetésük megtagadása kapcsán fosztott meg a személyes szabadságuktól.⁵⁵ Az állam a joghatósága alá tartozó gyermekekkel szemben fennálló kötelezettségei teljesítése során nemcsak az olyan cselekményektől köteles tartózkodni, amelyek a kísérelő nélküli kiskorúakat akadályozzák abban, hogy a dokumentumban biztosított jogaikkal éljenek, hanem a jogok gyakorlását segítő intézkedéseket is kötelesek tenni.⁵⁶

A Gyermekjogi Egyezmény 3. cikk 1. pontja szerint a tagállamok által működtetett „*szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenekfelett álló érdekét veszik figyelembe elsősorban.*”⁵⁷ Habár a gyermek mindenekfelett álló érdekének elsődleges figyelembevételére vonatkozó kötelezettség a Gyermekjogi Egyezmény alapvető jelentőségű szabálya, annak definícióját a dokumentum nem tartalmazza.

Az ENSZ Gyermek Jogainak Bizottsága 2013. május 29-én publikálta a gyermek mindenekfelett álló érdekének figyelembevételére vonatkozó állami kötelezettség teljesítését segítő 14. számú kommentárját.⁵⁸ Az állami szerveknek a gyermek mindenekfelett álló érdekét hármasság megközelítésben kell érvényesíteniük. *Alanyi jogként*, ha a gyer-

mekeket, valamint a gyermekek meghatározott vagy meghatározhatatlan csoportját érintő ügy elbírálása során eltérő érdekeket kell mérlegelni. *Kötelező mérlegelési szempontként* kell figyelembe venni, ha valamely jogszabályi előírás alkalmazásakor többféle értelmezés lehetséges. A hatóságnak bármely, a gyermeket, illetve gyermekek csoportját érintő ügyben, a határozathozatalt megelőzően vizsgálnia kell, hogy rájuk a döntés milyen hatással lehet. Ilyen ügyekben a döntéshozónak a gyermek mindenekfelett álló érdekét leghatékonyabban szolgáló értelmezési módot kell választania. Mindezek érdekében a gyermek mindenekfelett álló érdeke meghatározásának és érvényesítésének követelményét *eljárási garanciákkal* is biztosítani szükséges. A döntéshozónak a gyermeket érintő döntései indoklásában ki kell térnie arra, hogy az ügy elbírálása során a mindenekfelett álló érdekét miként vették figyelembe.⁵⁹

A 6. számú kommentár ezen túlmenően számos olyan előírást tartalmaz, amelyeket kifejezetten a kísérelő nélküli kiskorúak mindenekfelett álló érdekének érvényesítése körében kell alkalmazni. Elsőként a kísérelő nélküli kiskorú személyazonosságát kell tisztázni. A személyazonosság megállapítása során a gyermek állampolgárságán túlmenően a neveltetése körülményeit, az etnikai, szociális és kulturális hátterét, a szükségleteit, továbbá azt is vizsgálni kell, hogy milyen védelemre van szüksége. A személyazonosság vizsgálatát nyugodt és biztonságos körülmények között, speciálisan képzett, az életkorból, valamint a nemi identitásból eredő sajátosságokat ismerő és azokat tiszteletben tartó szakembernek kell elvégeznie.⁶⁰ Az életkor-meghatározásakor az érintett személy testi felépítésén túl a pszichikai érettségét is figyelembe kell venni. Kétség esetén a vizsgált személy javára kell dönteni, és gyermekként kell őt kezelni.⁶¹ A kísérelő nélküli kiskorú számára mielőbb olyan, kompetens gyámot kell kirendelni, aki gondoskodik arról, hogy a gyermek mindenekfelett álló érdeke valamennyi, az őt érintő közigazgatási és bírósági eljárásban érvényesüljön. A menedékjogért folyamodó, valamint azon kísérelő nélküli kiskorúak számára, akik ellen valamilyen hatósági vagy bírósági eljárás indul, a gyámon kívül megfelelő *jogi képviselőt* is biztosítani kell.⁶²

Az élethez való jogot a Gyermekjogi Egyezmény elfogadását megelőzően már több nemzetközi dokumentum is deklarálta.⁶³ A do-

kumentum 6. cikke szerint az „*államok elismerik, hogy minden gyermeknek veleszületett joga van az életre*”, továbbá vállalják, hogy a „*lehetséges legnagyobb mértékben biztosítják a gyermek életben maradását és fejlődését*”.⁶⁴

Az ENSZ Gyermek Jogainak Bizottsága szerint a gyermek fejlődéshez való jogát az egyezmény egészén átívelő, holisztikus fogalomként kell kezelni. A gyermek megfelelő fejlődésének biztosítása szempontjából az egyezményben foglalt további kötelezettségek, így különösen az egészséggel, a megfelelő lakáskörülményekkel, az oktatással, a szabadidővel és a játékkal foglalkozó 24., 27., 28., 29. és 31. cikkeknek van jelentősége. A gyermek életben maradáshoz és fejlődéshez való joga szempontjából az egyezmény erőszak és kizsákmányolás elleni védelmet biztosító rendelkezései, így a 19. és a 32–39. cikkek ugyanolyan fontosak, mint azok, amelyek valamilyen szolgáltatás biztosítását írják elő.⁶⁵ Sajnálatos, hogy a 6. számú kommentár nem tesz említést arról, hogy az államoknak a kísérő nélküli kiskorú fejlődéshez való alapjogát miként kell érvényesíteniük.

A Gyermekjogi Egyezmény 12. cikke alapján a tagállamok az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára „*biztosítják azt a jogot, hogy minden öt érdeklő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét*”, amit a korára és érettségi fokára figyelemmel „*kellően tekintetbe kell venni*”. Az említett célból „*lehetőséget kell adni a gyermeknek arra, hogy bármely olyan bírói vagy közigazgatási eljárásban, amelyben érdekelt, közvetlenül vagy képviselője, illetőleg arra alkalmas szerv útján a hazai jogszabályokban foglalt eljárási szabályoknak megfelelően meghallgassák*”.⁶⁶

Lényeges, hogy a Gyermekjogi Egyezmény a véleménynyilvánításhoz való jogot semmiféle alsó korhatárhoz nem köti, vagyis az „*a fiatalabb gyermekekre éppúgy vonatkozik, mint az idősebbekre. Jogok birtokosaként a legkorábbi életkorban is joguk van ahhoz, hogy kifejtsek a véleményüket, amelyet a „koruknak és érettségüknek megfelelően” figyelembe kell venni.*”⁶⁷ A 6. számú kommentár szerint a kísérő nélküli kiskorú véleményét és kívánságait az őt érintő eljárásokban, illetve döntéshozatal során tisztázni kell, és figyelembe kell azt venni. A hatóságnak a kísérő nélküli kiskorút az életkorának, valamint az érettségének megfelelő módon tájékoztatni kell a jogairól, az őt megillető szolgáltatásokról, a

menedékjogi eljárásról, a családja felkutatásának módjáról, valamint a származási országában fennálló helyzetről. A gyermek véleményét nemcsak a gyám, illetve a jogi képviselő kirendelése, hanem az elhelyezését, valamint az ellátását érintő döntések során is figyelembe kell venni.⁶⁸ Sajnos a 6. számú kommentár csak hiányos útmutatást nyújt ahhoz, hogy ezt az alapelvet a kísérő nélküli kiskorúak ügyeiben miként kell érvényesíteni.

Az ENSZ Gyermek Jogainak Bizottsága kommentárjain túlmenően a menedékkérő kísérő nélküli kiskorúakkal kapcsolatos bánásmód kapcsán az UNHCR 1997-ben,⁶⁹ a mindenkifelett álló érdekük meghatározása tekintetében a 2008-ban kibocsátott iránymutatások nyújthatnak további segítséget.⁷⁰

3. Ki a gyermek – a külföldi életkorának meghatározása

A Magyarországra illegálisan érkező külföldi gyakran semmiféle személyazonosításra alkalmas okmánnal sem rendelkezik. Az UNICEF adatai szerint a harmadik világban élő, 5 évnél fiatalabb gyermekek legalább felének, egyes afrikai, illetve délkelet-ázsiai országokban közel 64%-ának születését nem regisztrálták.⁷¹ Előfordulhat, hogy a külföldi származási országában dülő háború vagy fegyveres konfliktusok miatt a közigazgatás nem működik, így nincs olyan hatóság, amely az okmányait kiállíthatná. Nem ritka, hogy az ilyen államokból érkező kísérő nélküli kiskorú az életkorának igazolására alkalmas okmányokkal soha nem is rendelkezett. Megegyezik, hogy a külföldi az iratait az utazását szervező, illetve segítő személyeknek átadta, akiktől nem kapta vissza, esetleg az iratait a származási országa azonosítása, illetve az esetleges visszaküldésének megakadályozása céljából megsemmisítette.

A Magyarországra érkező menedékkérők túlnyomó többsége jogellenes határátlépést követően találkozik először a hatósággal. A személyazonosításra alkalmas iratokkal nem rendelkező külföldi életkorának elsődleges meghatározása általában a határőrizeti szervek által elrendelt orvosi vizsgálat keretében történik. A határrendészet az életkor-meghatározásra két esetben rendel ki szakértőt: az egyik, amikor a kiskorúnak látszó külföldi felnőttnek, a másik,

amikor a felnőttnek látszó külföldi kiskorúnak vallja magát. Az elsődleges életkor-meghatározás lényegében annak becslésére korlátozódik, hogy a külföldi a 14., illetve a 18. életévet betöltötte. Miután a határőrizeti szerv az illegális határátlépést elkövető kíséző nélküli kiskorú személyes szabadságát legfeljebb 24 órán át korlátozhatja, az életkor-meghatározást a külföldi előállításától számított néhány órán belül el kell végezni.⁷²

Az elsődleges életkor-meghatározást rendőrorvos vagy a rendőrség által felkért más orvos, a külföldi által értett nyelvet beszélő tolmács közreműködésével, a kikérdezés, illetve a szemrevételezés módszerével végzi. Az orvos először a külföldi nevét, születési helyét és idejét és a lakcímét rögzíti, majd a vizsgált személy „előzményi adatainak” megismerése céljából a szüleitől, testvéreitől, iskoláitól, továbbá arról érdeklődik, hogy mennyi ideje van úton. Előfordul, hogy az orvosi vizsgálatról szóló feljegyzés megemlíti, hogy a külföldi már háromszor borotválkozott. Az orvos megméri a külföldi magasságát, testsúlyát, megvizsgálja a testfelépítését, továbbá a szexuális érettségére, valamint az esetleges fejlődési zavarokra utaló jeleket. Az életkor-meghatározás alapjául szolgáló vizsgálat utolsó lépéseként az orvos a külföldi fogazatának épségét, a fogak felületének állapotát, illetve a bölcsességfogak meglétét szemrevételezi.⁷³ A vizsgálat során a külföldi pszichés érettségének értékelésére nincs lehetőség.⁷⁴ 2012-ben a magyar határőrizeti szervek 875 olyan, személyazonosításra alkalmas okmánnyal nem rendelkező külföldivel szemben intézkedtek, akiknek az elsődleges életkor-meghatározás 18 év alatti életkorát valószínűsítette. Az említett adat az orvosszakértői vizsgálat alá vont külföldiek 55%-át jelenti, akik többségében 14 és 18 év közötti fiúk voltak.⁷⁵ Az elsődleges életkor-meghatározás hibahatárát illetően hivatalos becslések nincsenek.

Amennyiben az elsődleges életkor-meghatározás szerint a kíséző nélküli külföldi 18 évnél fiatalabb, a hatóság a területileg illetékes gyámhivatalnál a jogi képviselőt ellátó ügygondnok kirendelését kezdeményezi. Amennyiben az ügygondnok a kíséző nélküli kiskorú meghallgatását követően a nevében menedékjogi kérelmet terjeszt elő, a határrendészet őt az erre a célra kijelölt gyermekintézménybe szállítja. A kíséző nélküli kiskorú a menedékjogi

eljárás ideje alatt a számára kötelező tartózkodási helyként kijelölt gyermekintézményben köteles tartózkodni.⁷⁶

A személyazonosításra alkalmas iratokkal nem rendelkező kíséző nélküli kiskorú menedékkérő életkor-meghatározásának egyes elemeit az Európai Unió joga is szabályozza. Az átdolgozott és jelenleg átültetés alatt álló eljárási irányelv 25. cikk (5) bekezdése szerint a tagállamok a menedékjog iránti kérelem elbírálása során a kíséző nélküli kiskorú életkorának meghatározásához orvosi vizsgálatot is igénybe vehetnek, amelyről a gyermeket az általa értett nyelven tájékoztatni kell.⁷⁷ A tájékoztatásnak a vizsgálat módszerén, valamint az orvosi vizsgálat eredményén és a menedékjogi kérelem elbírálására gyakorolt hatásán túl ki kell térnie arra is, hogy milyen következményekkel jár, ha a kíséző nélküli kiskorú az orvosi vizsgálaton való részvételt megtagadja.⁷⁸ Az a tény, hogy a kíséző nélküli kiskorú az orvosi vizsgálaton való részvételt megtagadta, nem akadályozza a hatóságot abban, hogy a menedékkérelméről döntsön. A kérelmet kizárólag azon az alapon, hogy a kíséző nélküli kiskorú nem vetette alá magát az orvosi vizsgálatnak, nem lehet elutasítani.⁷⁹

Sem a 6. számú kommentár, sem az eljárási irányelv nem tesznek azonban említést arról, hogy a megbízható életkor-meghatározás érdekében mely részvizsgálatokat kötelező elvégezni. A tagállamok a személyazonosításra alkalmas iratokkal nem rendelkező kíséző nélküli kiskorúak életkorának meghatározásakor lényegében öt módszert, illetve azok különféle kombinációját alkalmazzák. Ezek: a külföldi meghallgatása, a rendelkezésre álló dokumentumok értékelése, az orvosi szemrevételezés, a fogazat, a csontozat, valamint a pszichés érettség vizsgálata. Az érintett hatóságok a felsorolt módszereket differenciáltan alkalmazzák, vagyis a költségesebb vizsgálatokat csak kétség esetén végeztetik el.⁸⁰

Magyarországon a menekültügyi eljárásban elrendelt életkor-meghatározás a Greulich-Pyle módszer alapján történik, amelynek lényege, hogy az igazságügyi orvosszakértő a vizsgált személy bal csuklójáról készített röntgenfelvételt összehasonlítja a módszer kidolgozó, amerikai szerzők által, az 1950-es években 1000 középosztálybeli fiú és lány csuklójáról készített röntgenfelvétel alapján készült referencia atlasz-

szal. A módszer kiegészítéseként egy fogászati panorámafelvétel, valamint egy medencefelvétel is készül, a kormeghatározáskor az orvosszakértő ezeket is figyelembe veszi.⁸¹

Az életkor orvosi vizsgálattal történő meghatározása nem feltétlenül végződik egzakt eredménnyel. Számos példa van arra, hogy az alultápláltság vagy az elszenvedett súlyos traumák a csontozat fejlődését, ezzel együtt a nemi érés folyamatát számottevően felgyorsítják.⁸² Az Egyesült Királyságban működő gyermekorvosok kollégiuma már 1999-ben jelezte, hogy a kísérő nélküli kiskorúak *„életkor-meghatározása nem egzakt tudomány, és a hibahatár egyes esetekben”* a gyermek tényleges életkorához képest *„akár plusz-mínusz öt év is lehet”*.⁸³ A hazai menedékjogi eljárásban közreműködő igazságügyi orvosszakértő gyakorlatilag ellenőrizhetetlen véleménye szerint a vizsgált személy általa megállapított, illetve tényleges életkora között maximum 1-2 éves eltérés lehet. A főorvos a rendelkezésére álló radiológiai felvételek alapján ad szakvéleményt, a vizsgált személy etnikai, illetve kulturális közegével kapcsolatos információknak nincs birtokában. Az igazságügyi szakértő az életkor-meghatározás hibahatárának csökkentése érdekében kiegészítésként a kulcscontról készült röntgenfelvétel értékelését javasolta.⁸⁴

A menekültügyi hatóság azt, akinek az ügyében életkor-meghatározás nem történt, továbbá akár az elsődleges, akár a másodlagos életkor-meghatározás során 18 évesnél idősebbnek nyilvánítottak, felnőttként kezeli. Míg a kísérő nélküli kiskorút tilos őrizetbe venni, a személyazonosításra alkalmas iratokkal nem rendelkező felnőtt menedékkérő fogva tartását a hatóság elrendelheti.⁸⁵ Miután az életkor-meghatározás nem egzakt tudomány, továbbá annak eredményével szemben jogorvoslatnak helye nincs, a gyermeki jogok védelme szempontjából garanciális jelentőségű annak a bírónak a személyes benyomása, aki a külföldit a menekültügyi őrizet első hetvenkét órán túli meghosszabbítását megelőzően meghallgatja.⁸⁶ A közigazgatási eljárásban a szakértő esetében a tanúra irányadó szabályokat kell alkalmazni.⁸⁷ Ezért nincs jogi akadály annak, hogy a bíró a külföldi nagykorúságát érintő kétségei esetén az őrizet meghosszabbítására vonatkozó hatósági indítványt elutasítsa.⁸⁸

4. A menedékjogi védelem alatt álló kísérő nélküli kiskorúak

Gyermekjogi Egyezmény 22. cikk 1. pontja értelmében az államok megteszik a megfelelő intézkedéseket annak érdekében, hogy a gyermek, aki akár egymagában, akár más személlyel együtt menekültkérelmet terjeszt elő, vagy menekültnek tekintendő, a nemzetközi dokumentumokban elismert jogok gyakorlásához szükséges védelmet és támogatást megkapja.

A menedékkérő definícióját sem a Genfi Egyezmény, sem a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény nem tartalmazza. Az UNHCR útmutatása szerint *„menedékkérő az a személy, aki nemzetközi védelmet kért és a menekültstátus iránti igénye tárgyában még nem született döntés”*.⁸⁹ A 2005. évi eljárási irányelv 2. cikk c) pontja értelmében a menedékkérő a *„harmadik ország olyan állampolgára vagy olyan hontalan személy, akinek menedékjog iránti kérelme tárgyában még nem hoztak végleges határozatot”*. A menedékkérő a kérelme elbírálásáig a Magyarország területén való tartózkodáson túlmenően jogszabályban meghatározott ellátásra és támogatásokra is jogosult.⁹⁰

Kezdetben minden menekült menedékkérő, viszont nem minden kérelmező felel meg a menekültként való elismerés feltételeinek. Utóbbi esetekben a menekültügyi hatóság a menedékjogi védelem más formái fennállásának feltételeit hivatalból vizsgálja. A menedékjogot élvező külföldi *menedékkérőként, menekültként, oltalmazottként* vagy *menedékesként* tartózkodik az országban.⁹¹ A felsorolt jogállások bármelyikével rendelkező külföldi védelmet élvez a visszaküldéssel, a kiutasítással vagy a kiadatással szemben.⁹²

A menekültek

A menekültek helyzetére vonatkozó, 1951. július 28-án elfogadott egyezmény, valamint az 1967. január 31-én létrejött jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1989. évi 15. törvényerejű rendelet (a továbbiakban: Genfi Egyezmény) értelmében menekült, aki *„faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása, avagy politikai meggyőződése miatti üldözéstől való megalapozott félelme miatt az*

állampolgársága szerinti országon kívül tartózkodik, és nem tudja vagy az üldözéstől való félelmében nem kívánja annak az országnak a védelmét igénybe venni. Menekült az is, aki „*állampolgársággal nem rendelkezve és korábbi szokásos tartózkodási helyén kívül tartózkodva ilyen események következtében nem tud vagy az üldözéstől való félelmében nem akar oda visszatérni.*”⁹³

A Genfi Egyezmény röviddel a II. világháborút követően megalkotott nemzetközi dokumentum, amelynek eredeti rendeltetése az volt, hogy védelmet nyújtson azon európai menekültek számára, akik a háború atrocitásai miatt kényszerültek a hazájukat elhagyni. A háború befejezését követően kialakult politikai helyzet miatt menekülő személyek viszont nem feleltek meg az Egyezmény követelményeinek, így azt rájuk nem lehetett alkalmazni. A helyzet megoldását az 1967-ben elfogadott jegyzőkönyv jelentette, ami az egyezményben szereplő menekült definíciót a világ összes menekültjére kiterjesztette. Magyarország 1989. március 14-én egyszerre csatlakozott mindkét dokumentumhoz, azok kihirdetése az 1989. évi 15. törvényerejű rendelet történt.

A felnőttekhez hasonlóan többnyire a gyermekek is politikai, vallási vagy etnikai üldözések miatt kénytelenek a hazájukat elhagyni. Miután a kísérővel érkező kiskorúak menedékkérelme általában a szülei kérelmében megjelölt üldözési okokon alapul, az ő menedékjogi jogállásuk a kiskorú gyermekeikre is kiterjed. A Genfi Egyezmény semmiféle, kifejezetten a gyermekkorú menedékkérőkre vonatkozó rendelkezést nem tartalmaz, így például a kísérő nélküli kiskorú fogalmát sem ismeri. Az említett okból a menedékkérő kísérő nélküli kiskorúnak a felnőttekhez hasonlóan valószínűsítene kell, hogy a hazáját a Genfi Egyezményben felsorolt okok valamelyikével összefüggő „*üldözéstől való megalapozott félelme miatt*” kellett elhagynia. Napjainkban a menedékkérelmek elutasításának leggyakoribb oka, hogy a hatóság megítélése szerint a kérelmező nem szavahihető, azaz a menekülésének okairól nem mondott igazat.⁹⁴ Ezzel szemben a kísérő nélküli kiskorúak esetében megtörténhet, hogy a gyermek azért nincs tisztában azzal, hogy otthonát miért kellett elhagynia, mert a tényleges üldözést elszenvető vagy attól tartó szülei, illetve más hozzátartozói a biztonsága megóvása miatt küldték őt külföldre.⁹⁵

A menekültként való elismerésről szóló döntés a kérelmező egyéni helyzetének értékelésén alapul.⁹⁶ Miután az államok a Genfi Egyezmény

menekültdefinícióját többnyire felnőttek esetében alkalmazzák, a 6. számú kommentár 74. pontja felhívja a figyelmet, hogy a kísérő nélküli kiskorúak menedékkérelmeit a gyermek életkorának és nemi hovatartozásának tiszteletben tartásával kell elbírálni, továbbá azokat a speciális üldözési okokat, illetve az üldözés olyan gyermekspecifikus megnyilvánulásait is megemlíti, amelyek a kiskorú menekültként való elismerését eredményezhetik. Ilyen például a családon belüli erőszak, a kényszerházasság, a gyermekkatonák toborzása, a prostitúciós célú gyermekkereskedelem, szexuális kizsákmányolás vagy a női nemi szervek csonkítása.

A menekültként elismert kiskorú „*ha törvény vagy kormányrendelet kifejezetten eltérően nem rendelkezik, a magyar állampolgár jogai illetik meg, és kötelezettségei terhelik.*”⁹⁷ A Magyarországon menedékjogot élvező külföldi személyi állapotára a magyar jog irányadó, azonban a korábbi személyi jogállapotot és az annak alapján létrejött jogokat és kötelezettségeket nem érinti.⁹⁸

Az oltalmazottak

A Gyermekjogi Egyezmény 37. cikk a) pontja értelmében az „*államok gondoskodnak arról, hogy a gyermeket ne lehessen sem kínzásnak, sem kegyetlen, embertelen, megalázó büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni.*”

Az Európai Unió tagállamai a közös menekültügyi politika kialakítása során szembesültek azzal, hogy a menedékkérők egy része nem a Genfi Egyezményben felsorolt okokból, hanem az ott nem említett emberi jogok tömeges megsértése, polgárháború, fegyveres konfliktusok miatt, esetleg más méltányolható okból volt kénytelen a hazáját elhagyni, vagy a származási országába történő visszatérés esetén kínzásnak lenne kitéve.⁹⁹ A Genfi Konvenció 33. cikke, valamint a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény 3. cikke értelmében – a tartózkodásának jogcímére tekintet nélkül – senkit sem szabad kiutasítani, hazatoloncolni vagy olyan államnak kiadni, ahol az élete veszélyben van, esetleg tartani lehet attól, hogy megkínózzák.¹⁰⁰ A különféle nemzetközi emberi jogi egyezményekben vállalt kötelezettségek teljesítése érdekében számos tagállam engedélyezte olyan menedékkérők tartózkodását, illetve bizto-

sított számukra védelmet, akik a Genfi Konvenció előírásainak nem tettek eleget, azonban a származási országukba mégsem lehetett őket visszaküldeni. Ez az emberi jogi egyezményeken, illetve humanitárius okokon alapuló tartózkodási jogcím a „kiegészítő védelem.”¹⁰¹

A menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény 12. § (1) bekezdése alapján „Magyarország oltalmazottként kiegészítő védelemben részesíti azt a külföldit, aki nem felel meg a menekültként elismerés feltételeinek, de fennáll annak a veszélye, hogy származási országába történő visszatérése esetén őt súlyos sérelem érné, és nem tudja, vagy az e veszélytől való félelmében nem kívánja a származási országa védelmét igénybe venni”. A menekültügyi hatóság az oltalmazott jogállás feltételeinek fennállását legalább ötévente felülvizsgálja. Az oltalmazottat, ha törvény vagy kormányrendelet kifejezetten eltérően nem rendelkezik, a menekült jogai illetik meg, és kötelezettségei terhelik.¹⁰² Az idézett törvényi rendelkezésre figyelemmel az oltalmazott jogállású gyermeket – főszabályként – magyar állampolgárként kell kezelni.

A befogadottak

A Gyermekjogi Egyezmény 38. cikk (4) bekezdése értelmében, az „államok a fegyveres konfliktus esetén a polgári lakosság védelmét illetően a nemzetközi humanitárius jog értelmében reájuk háruló kötelezettségüknek megfelelően megtesznek minden lehető gyakorlati intézkedést a fegyveres konfliktus által érintett gyermekek védelemben és gondozásban részesítésére”.

Magyarország menedékesként ideiglenes védelemben részesíti azt a külföldit, aki a Magyarországra tömegesen menekülők olyan csoportjába tartozik, amelyet az Európai Unió Tanácsa a 2001/55/EK tanácsi irányelvben¹⁰³ meghatározott eljárás szerint, ideiglenes védelemre jogosultként elismert. Az ilyen védelem időtartama egy év.¹⁰⁴ Ezen túlmenően a Kormány menedékesként, ideiglenes védelemre jogosultként ismerheti el azokat a tömegesen menekülők csoportjába tartozó személyeket, akik a hazájukból fegyveres konfliktus, polgárháború vagy etnikai összecsapás, illetve az emberi jogok általános, módszeres vagy durva megsértése miatt menekülnek. Ezekben az esetekben a védelem a Kormány normatív határozatában foglalt időtartam lejártáig vagy tény bekövetkeztéig áll fenn.¹⁰⁵

A jogállás ideiglenes jellegéből adódóan, a menedékest a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény 22.§-ban tételesen felsorolt jogok illetik meg, illetve kötelezettségek terhelik. A Gyermekjogi Egyezmény 2. cikkére figyelemmel az ott biztosított jogokat a menedékes jogállású kiskorú számára a magyar állampolgárságú kortársaival azonos módon kell biztosítani. A kézirat leadásakor menedékes jogállású külföldi nem tartózkodott az országban.

5. Az embercsempészet haszonélvezői – az emberkereskedelem áldozatai

Az a tény, hogy az Európai Unió egyre komolyabb erőfeszítéseket tesz a külső határai őrzése, valamint a területére irányuló migráció kontrollálása érdekében, korántsem jelenti azt, hogy ezzel párhuzamosan csökkenne azok száma, akik a tagállamok területére szeretnének bejutni. A tagállamok területére történő legális beutazási lehetőségek szűkülése viszont a határőrizet kijátszására irányuló módszerek iránti igények növekedését eredményezi. Az európai határőrizeti rendszer, valamint a migrációs kontroll hatékonyságának növekedése a kívül rekedők illegális határátlépésének megszervezésére és lebonyolítására specializálódott bűnözői szervezetek felbukkanásához és megerősödéséhez vezetett.¹⁰⁶ 2012-ben az Európai Unióban Magyarország a területére irányuló tiltott határátlépések számát tekintve – Olaszország, Görögország és Spanyolország után – a 4. helyen állt.¹⁰⁷ A magyar határőrizeti szervek az említett évben 7261 tiltott határátlépőt állítottak elő.¹⁰⁸

Általánosságban elmondható, hogy a gyermekek az életkorukból eredő kiszolgáltatott helyzetüknél fogva, a több országon, esetleg kontinensen átívelő utazást felnőttek közreműködése nélkül nem képesek lebonyolítani. Az embercsempészek által utaztatott kísérő nélküli kiskorúak számát illetően megbízható adatok nincsenek. Az alapvető jogok biztosának a témával kapcsolatos vizsgálatai során eljáró munkatársai azt tapasztalták, hogy az általuk meghallgatott összes kísérő nélküli kiskorú embercsempészek közreműködésével került Magyarországra. Ezen nem változtat az sem, hogy a gyermekek az embercsempészek által megjelölt helyen, felnőtt kísérő nélkül keltek át a zöldhatáron, így amikor

a határrendészet felfedezte, majd előállította őket, már kíséző nélkül tartózkodtak az országban.¹⁰⁹

Az embercsempészek által utaztatott, személyazonosításra alkalmas iratokkal nem rendelkező kíséző nélküli kiskorúak utaztatása kapcsán az emberkereskedelem gyanúja is felmerül. Az emberkereskedelem definícióját egyrészt az ENSZ emberkereskedelem elleni jegyzőkönyvének (a továbbiakban: Palermói Protokoll)¹¹⁰ 3. cikke, valamint az Európa Tanács emberkereskedelem elleni fellépésről szóló egyezményének (a továbbiakban: Varsói Egyezmény)¹¹¹ 4. cikke tartalmazzák. A definíciók szerint az emberkereskedelem központi eleme az áldozatok kizsákmányolása. Ezzel szemben az ENSZ migránsok csempészete elleni jegyzőkönyvének 3. cikkében szereplő meghatározás szerint az embercsempészet elsődleges célja a haszonszerzés.¹¹²

A definíciók összevetése esetén több lényeges eltérés is tapasztalható. Az első, hogy az embercsempészet fogalma arra a feltételezésre épül, hogy a cselekmény a csempésztett személy hozzájárulásával történik, így az emberkereskedelemtől eltérően sem a kényszer, sem a megfélemlítés nem fogalmi eleme. Ez a körülmény lehet az indoka annak, hogy az emberkereskedelemmel, illetve annak áldozataival foglalkozó hazai kutatások alapvetően a nőkre, illetve a prostitúcióra koncentrálnak.¹¹³ Másrészt, míg az emberkereskedelemhez az érintett személy kizsákmányolása is hozzátartozik, az embercsempésztés tevékenysége véget ér azzal, hogy a külföldi az úti céljához megérkezik. További különbség, hogy míg az emberkereskedelem belföldön, sőt az érintettek legális beutazása esetén is megvalósulhat,¹¹⁴ a csempésztett külföldi illegálisan lépi át az országhatárt, vagyis embercsempészetéről kizárólag országhatáron átvétel migráció esetén beszélhetünk.¹¹⁵

Az a tény, hogy a kíséző nélküli kiskorúak jelentős része az elhelyezésükre kijelölt gyermekotthonból néhány nap elteltével, esetenként néhány órán belül eltűnnek, arra utal, hogy az őket a magyar államhatárig eljuttató embercsempész szervezetek a Magyarországról történő továbbutaztatásukról is gondoskodnak. Ezt az állítást a gyermekotthonok dolgozóinak beszámolóí is megerősítik, akik a szemtanúi annak, hogy a kíséző nélküli kiskorúak röviddel az intézménybe érkezésüket követően egy azonosítatlan járműbe szállva ismeretlen helyre távoznak.¹¹⁶

A 6. számú kommentár hangsúlyozza, hogy az illegálisan utaztatott kíséző nélküli kisko-

rúak esetében számottevő az esélye annak, hogy szexuális kizsákmányolás vagy más büntetendő célból csempészik át őket a határokon, ami a bántalmazásukon túl súlyosabb esetekben a halálukat eredményezheti.¹¹⁷ Nemcsak a cél-, hanem a tranzitországok hatóságainak is tekintetbe kell venniük azokat a veszélyeket, amelyeknek ezek a gyermekek az utazásuk során ki vannak téve, így lehetőség szerint minden, a kíséző nélküli kiskorúak élete, illetve testi épségének megóvása érdekében szükséges intézkedést meg kell tenniük. Az ENSZ Gyermek Jogainak Bizottsága olyan gyakorlati intézkedések megtételére ösztönzi a tagállamokat, mint a gyám haladéktalan kijelölése, az áldozatok ügyeinek soron kívüli intézése, továbbá, hogy a jövőbeni veszélyek tudatosításával próbálják a kíséző nélküli kiskorúakra leselkedő veszélyeket elkerülni.¹¹⁸

Az Európai Bizottság is felszólította a tagállamokat, hogy a kíséző nélküli kiskorúak védelme érdekében gondoskodjanak arról, hogy *„az emberkereskedőkkel és a csempészekkel többé ne kerülhessenek kapcsolatba, továbbá, hogy megelőzzék az (ismételt) áldozattá válásukat”*.¹¹⁹ Bár az alapvető jogok bizottságának vizsgálataival érintett kíséző nélküli kiskorúak kivétel nélkül azt állították, hogy embercsempészek segítségével érkeztek Magyarországra, az illegális határátlépésük kapcsán sem embercsempészet, sem emberkereskedelem, sem más bűncselekmény miatt nem indult büntető eljárás.¹²⁰ Ezért az alapvető jogok biztosa a közigazgatási és igazságügyi miniszterhez (a továbbiakban: igazságügy-miniszter) fordult, és kérte, kezdeményezze a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvény (a továbbiakban: Ást.) módosítását, hogy annak hatálya az embercsempészek közreműködésével illegális határátlépést elkövető kíséző nélküli kiskorúakra is kiterjedjen, esetleg a személyre szabott támogatásukról más módon gondoskodjon.¹²¹

Az igazságügy-miniszter szerint az embercsempésztés¹²² bűncselekményének nincs elkövetési tárgya, így *„megkérdőjelezhető, hogy a tiltott határátlépést elkövető személy e bűncselekménnyel kapcsolatban áldozatként jelenik-e meg”*.¹²³ A miniszter az Ást. személyi hatályának a tiltott határátlépést elkövető kíséző nélküli kiskorúakra történő kiterjesztését azért sem tartotta indokoltnak, mert annak meghatározása azzal a jogalkotói szándékkal történt, hogy kizárólag az ország területén jogszerűen tartózkodó áldozatoknak nyújtson segítséget. Az igazságügy-mi-

niszter szerint amennyiben az illegális határátlépést elkövető gyermek valószínűsíthetően emberkereskedelem áldozata, akkor a 354/2012. (XII. 13.) Korm. rendelet alapján jogosult az állami védelemre.¹²⁴

Ezzel szemben az alapvető jogok biztosának vizsgálatai azt mutatják, hogy a Magyarországon illegális határátlépést elkövető kísérő nélküli kiskorúak kivétel nélkül harmadik országok állampolgárai. Az illegális migrációban részt vevő kísérő nélküli kiskorúak ügyeiben nem könnyű eldönteni, hogy adott esetben embercsempészetéről vagy emberkereskedelemről van szó, hiszen a gyermek szállítása többnyire a szülei vagy más hozzátartozóinak tudtával és hozzájárulásával történik. Az illegális határátlépést elkövető, magyarul nem tudó, személyazonosításra alkalmas iratokkal nem rendelkező kísérő nélküli kiskorúak esetében jelenleg sem az idegenrendészet, sem más hatóság nem vizsgálja, hogy úti céljuk felé „kizsákmányolás céljából” vagy más okból utaznak. Feltehetően elkerülte a minisztérium figyelmét, hogy a kísérő nélküli kiskorú, az életkorából adódó kiszolgáltatott helyzetéből eredően, sértetti minőség hiányában is bűncselekmény áldozatává válhat, másrészt az említett kormányrendelet szerint az emberkereskedelem áldozatainak azonosítását célzó eljárást kizárólag a „magyar állampolgárra, valamint a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyre vonatkozóan” kell lefolytatni.¹²⁵ Miután az ott említett személyek nehézségek nélkül képesek az Európai Unió területére történő beutazásukhoz szükséges úti okmányokhoz hozzájutni, minimális az esélye, hogy illegális úton, embercsempész segítségével lépik át annak határait.

6. A menedékjogot élvező kísérő nélküli kiskorúak a gyermekvédelemben

A Gyermekjogi Egyezmény 20. cikk 1. pontja értelmében a gyermek, aki ideiglenesen vagy véglegesen meg van fosztva családi környezetétől, jogosult az állam különleges védelmére és segítségére. Magyarországon a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvényt nemcsak a menedékjogot élvező kísérő nélküli kiskorúak esetében kell alkalmazni, hanem a „Magyarország területén tartózkodó nem magyar állampolgárságú gyermek védelmében is, ha az ideiglenes hatályú elhelyezésnek, a nevelési felügyelet elrendelésének vagy a gyám kirendelésének az elmulasztása a gyermek veszélyeztetettségével vagy elháríthatatlan kárral járna.”¹²⁶

A szülői felügyelet nélkül maradt kísérő nélküli kiskorú az idegenrendészeti vagy a menekültügyi hatóság ideiglenes hatállyal valamelyik gyermekintézményben elhelyezi. A külföldi gyermek ideiglenes hatályú elhelyezéséről a Budapest Főváros V. kerületi Gyámhivatalát értesíteni kell.¹²⁷ A gyermeknek az ideiglenes gondozási helyre viteléről a beutaló szerv gondoskodik.¹²⁸ A Magyarországon 2012-ben védelembe vett 875 kísérő nélküli kiskorú elhelyezése soha nem látott kihívást jelentett a hazai gyermekvédelem számára, amikor országszerte összesen 8 gyermekotthonban fogadták őket.¹²⁹ A menedékjogot kérő kísérő nélküli kiskorúak főszabályként a főtí Károlyi István Gyermekközpontba (a továbbiakban: Gyermekközpont) kerülnek.

Az illegális migrációban részt vevő kísérő nélküli kiskorúak a családjuktól való elszakadásukon túlmenően azért is hátrányos helyzetben vannak, mert az utaztatásuk alatt könnyű célpontot jelentenek az embercsempészek számára, hogy azok a helyzetükkel visszaélve kizsákmányoló módon bánjanak velük, ami erősen traumatizálja őket. A Gyermekközpont munkatársainak megfigyelései szerint szinte az összes kísérő nélküli kiskorú valamilyen poszttraumás szimptomától szenved, ami különösen az újonnan érkezők esetében feltűnő. A tünetek a hirtelen, különösebb ok nélküli jelentős súlyvesztéstől a krónikus fejfájáson át a váratlan és kontrollálhatatlan dühkitörésekkig terjednek. Valamilyen alvászavar mindannyijukon megfigyelhető. A gyermekek hosszabb-rövidebb idő elteltével bizalmukba fogadják a nevelőket, közlékennyé válnak, és az őket ért traumákról is beszámolnak. Megfelelő szupervízió hiányában előfordul, hogy az időközben létrejött érzelmi kötődés eredményeként a kísérő nélküli kiskorúaktól származó információk érzelmileg a nevelőket is erősen megviselik.¹³⁰

A kísérő nélküli kiskorúak a nyugati társadalmakba történő beilleszkedéshez szükséges életpaszttalok hiányában gyakran azzal az utópisztikus elképzeléssel kelnek útra, hogy az „ígéret földjén” minden lehetséges. A gyermekvédelmi intézményekben élő, magukat felnőttnek tekintő kiskorúak gyakran csalódottan szembesülnek azzal, hogy miközben keresetükből az otthon maradó családtagjaikat kellene támogatniuk, a nyugati szociális ellátórendszer kiszolgáltatott, védelemre szoruló gyermekként bánik velük. Ez az ellent-

mondás áll annak a gyermekintézmények munkatársai által tapasztalt jelenségnek a háttérben, hogy a kísérő nélküli kiskorúak az őket megillető pénzügyi ellátások nagy részét nem a saját szükségleteikre fordítják, hanem hazaküldik a családjuknak. Nem ritka, hogy a kísérő nélküli kiskorúak a gyorsan megszerezhető magasabb jövedelem reményében a beilleszkedésükhöz szükséges ellátást és oktatást biztosító intézményeket hátrahagyva ismeretlen helyre távoznak. Ha a kísérő nélküli kiskorú a gondozási helyéről engedély nélkül eltávozik, és oda hatvan napon belül nem tér vissza, az ideiglenes hatályú elhelyezést a gyámhatóság megszünteti.¹³¹ Miután ezeknek a gyermekeknek nyelvtudás, megfelelő iskolai végzettség, munkavállalási engedély, illetve a jogszerű tartózkodáshoz szükséges iratok hiányában esélyük sincs, hogy legális jövedelemhez jussanak, fokozott a veszélye annak, hogy a megélhetésükhöz, valamint a családjuk támogatásához szükséges pénzt a mások általi kizsákmányolásuk (pl.: prostitúció, kényszermunka) útján, esetleg bűncselekmények elkövetésével lesznek kénytelenek megszerezni.¹³²

A gyermekvédelemben a magyar hatóság által menedékjogi védelembe vett kísérő nélküli kiskorút „*ha törvény vagy kormányrendelet kifejezetten eltérően nem rendelkezik, a magyar állampolgár jogai illetik meg, és kötelezettségei terhelik.*”¹³³

Összefoglalás

2012-ben az Európai Unió 27 tagállamában 12 715, míg Magyarországon 183 kísérő nélküli kiskorú menedékkérőt regisztráltak. Miután a tagállamok mindössze a nemzetközi védelemért folyomódó kísérő nélküli kiskorúakra vonatkozó számadatokat kötelesek éves bontásban közölni, az Unió területére érkező, összes kísérő nélküli kiskorút átfogó, harmonizált közösségi statisztika nem készül. A gyermekek az életkorukból eredő kiszolgáltatott helyzetüknél fogva a több országon, esetleg kontinensen átívelő utazást felnőttek közreműködése nélkül nem képesek lebonyolítani. Az embercsempészek által utaztatott kísérő nélküli kiskorúak számát illetően sincsenek megbízható adatok. Az embercsempészek által utaztatott, személyazonosításra alkalmas iratokkal nem rendelkező gyermekek kapcsán azonban az emberkereskedelem gyanúja is felmerülhet.

Az államok a személyazonosításra alkalmas iratokkal nem rendelkező, menedékkérő kísérő nélküli kiskorú életkorának meghatározásához orvosi vizsgálatot is igénybe vehetnek. Sem az ENSZ, sem az Európai Unió dokumentumai nem tesznek azonban említést arról, hogy a megbízható életkor-meghatározás érdekében milyen részvizsgálatokat kell elvégezni. A Magyarországra érkező, személyazonosításra alkalmas iratokkal nem rendelkező külföldi életkorának *elsődleges meghatározása* általában a határőrizeti szervek által elrendelt orvosi vizsgálat keretében, szemrevételezés, illetve kikérdezés módszerével történik. Elsődleges életkorvizsgálat akkor történik, ha a kiskorúnak látszó külföldi felnőttnek, vagy a felnőttnek látszó külföldi kiskorúnak vallja magát. Előfordulhat, hogy a felnőttnek látszó külföldi kiskorúsága a határőrizet figyelmét elkerüli, így az életkor-meghatározás elmarad.

A menedékjogi kérelmet előterjesztő kísérő nélküli kiskorú esetében egy *második*, radiológiai vizsgálatok alapján elvégzett igazságügyi orvosszakértői életkor-meghatározás is történik.

Azt a külföldit, akinek az ügyében életkor-meghatározás nem történt, továbbá azt, akit akár az elsődleges, akár a másodlagos életkor-meghatározás során 18 évesnél idősebbnek nyilvánítottak, felnőttként a menekültügyi hatóság kezeli. Miután az életkor-meghatározás nem egzakt tudomány, továbbá annak eredményével szemben jogorvoslatnak helye nincs, a gyermeki jogok védelme szempontjából garanciális jelentőségű annak a bírónak a személyes benyomása, aki a külföldit a menekültügyi őrizet első hetvenkét órán túli meghosszabbítását megelőzően meghallgatja.¹³⁴ Nincs jogi akadálya annak, hogy a bíró a külföldi nagykorúságát érintő kétségei esetén az őrizet meghosszabbítására vonatkozó hatósági indítványt elutasítsa.¹³⁵

A hazai gyermekvédelemben a kísérő nélküli kiskorút családjából kiszakadt gyermekként kell kezelni, így számára ügygondnokot, illetve gyámot kell rendelni. A hatóság a szülői felügyelet alatt nem álló kísérő nélküli kiskorú ideiglenes elhelyezéséről köteles gondoskodni. A *menekült*, az *oltalmazott* és a *menedékes* jogállású kísérő nélküli kiskorút, ha törvény vagy kormányrendelet kifejezetten eltérően nem rendelkezik, a magyar állampolgár jogai illetik meg, illetve kötelezettségei terhelik.

Jegyzetek

- 1 A szerző az Alapvető Jogok Biztosának Hivatala fősztályvezető-helyettese. A dolgozat sem az alapvető jogok biztosa, sem az Alapvető Jogok Biztosa Hivatala hivatalos álláspontjának nem tekinthető.
- 2 Másodközlés, az első megjelenés helye: Családi Jog, 2014. évi 4. szám
- 3 UNHCR Global Trends 2012: Displacement. The New 21st Century Challenge. 5. o.
- 4 UNHCR Asylum Trends 2012: Levels and Trends in Industrialised Countries 2. o.
- 5 UNHCR Global Trends 2012: Displacement. The New 21st Century Challenge. 13. o.
- 6 KANICS, Jyothi and HERNANDEZ, Daniel Senovilla: *Protected or merely tolerated? Models of reception and regularization of unaccompanied and separated children in Europe*. In KANICS, Jyothi, HERNANDEZ, Daniel Senovilla & TOUZENIS, Kristina (ed): *Migrating Alone: Unaccompanied and Separated Children's Migration to Europe*, UNESCO 2010. 3–20. o.
- 7 Lásd a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvényt (a továbbiakban: Gyermekjogi Egyezmény).
- 8 *Menekült gyermekek. Védelem és gondoskodás. Irányelvek*. ENSZ Menekültügyi Főbiztosság Magyarországi Képvisellete, Budapest, 2003. 117. o.
- 9 A SCEP-vel kapcsolatos adatok és információk elérhető: <http://www.separated-children-europe-programme.org/>
- 10 AYOTTE, Wendy: *Supporting Unaccompanied Children in the Asylum Process*. Save the Children, London, 1998.
- 11 Lásd a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény 2. § f) pontját, valamint a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény 2. § e) pontját.
- 12 FEIJEN, Lív: *The Challenges of Ensuring Protection to Unaccompanied and Separated Children in Composite Flows in Europe*, Refugee Survey Quarterly, Vol. 27, No 4 (2009) 63–73. o.
- 13 Forrás: <http://www.unhcr.org/51c071816.html>
- 14 *Children who seek asylum alone*, in: The State of the World's Refugees. In Search of Solidarity, UNHCR 2012. 46. o.
- 15 *Ad-Hoc query on Unaccompanied Minors – updated facts and statistics*, EMN. Elérhető: <http://emn.intrasoft-intl.com/Downloads/download.do;jsessionid=D7E921B1A6837F512CCAD0AC1125A42C?fileID=2975>
- 16 Report from the Commission to the Council and the European Parliament. Mid-term report on the implementation of the Action Plan on Unaccompanied Minors. COM(2012) 554 final. 3. o. Elérhető: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/docs/uam/uam_report_20120928_en.pdf
- 17 Forrás: Eurostat, Asylum and new asylum applicants by citizenship, age and sex Annual aggregated data (rounded). Elérhető: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>
- 18 Lásd az Európai Parlament és a Tanács 2007. július 11-én kelt, 862/2007/EK rendeletét.
- 19 A témában lásd: HARASZTI, Margit Katalin – WEINBRENNER, Ágnes: *Menekültek – kísérő nélküli kiskorúak*. In: HAJAS, Barnabás – SZABÓ, Máté (szerk.): *Pajzsunk a törvény. Rászoruló csoportok az ombudsmani jogvédelemben*, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, 2013, 376–401. o.
- 20 A harmadik országbeli állampolgárok tekintetében lásd a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény 2. §-át.
- 21 A menedékkérő, valamint a menedékjogért nem folyamodó kísérő nélküli kiskorúakat magában foglaló adatokat az Országos Rendőr-főkapitányság Határrendészeti Főosztálya az AJB 2731/2012. számú ügyben bocsátotta az alapvető jogok biztosának rendelkezésére.
- 22 *A menedékkérők hozzáférése az ország területéhez és a menedékjogi eljárásához Magyarországon 2012*. Magyar Helsinki Bizottság 9. o.
- 23 Az adatokat a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal bocsátotta a szerző rendelkezésére.
- 24 *Handbook on European law relating to asylum, borders and immigration*, European Union Agency for Fundamental Rights & Council of Europe, 2013. 14. o.
- 25 Lásd a munkavállalók Közösségen belüli mozgásáról szóló 1612/68/EGK (1968. október 15.) rendeletet.
- 26 LIPICS, László: *A Schengeni Információs Rendszer szerepe az integrált határbiztonsági rendszerben*, Hadmérnök 2010 (V. évf.) 3. sz. 138–149. o.
- 27 A témában lásd például: HÁRS, Ágnes: *A nemzetközi migráció néhány problémájáról*, Szociológiai Szemle, 1992/2. 123–137. o.
- 28 PETŐVÁRI, Bence: *Európa Erőd – Az Európai Unió migrációs politikájának biztonsági dimenziói*, Európa Tükör, 2010/3, 26–39. o.
- 29 PRICE, Matthew E.: *Rethinking Asylum*, Cambridge University Press, 2009, 200–244. o.
- 30 A Tanácsnak az Európai Uniót létrehozó szerződés K.3 cikkén alapuló 1996. március 4-i közös álláspontja a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. július 28-i Genfi Egyezmény 1. cikkében szereplő „menekült” kifejezés meghatározásának egységes alkalmazásáról.
- 31 Részletesen lásd: JENEY, Petra – NAGY Boldizsár: *A szabadság, biztonság és a jog térsége az Európai Unióban*. In: KENDE Tamás – SZÜCS, Tamás (szerk.): *Bevezetés az Európai Unió politikáiba*, Budapest, KompLex, 2011, 679–681. o.
- 32 FEIJEN, Lív: *The Challenges of Ensuring Protection to Unaccompanied and Separated Children in Composite Flows in Europe*, Refugee Survey Quarterly, Vol. 27, No 4 (2009) 63–73. o.
- 33 Council Resolution of 26 June 1997 on unaccompanied minors who are nationals of third countries. Elérhető: [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31997Y0719\(02\):EN:NOT](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31997Y0719(02):EN:NOT)
- 34 FLOOR, Kirsti: *European States and the Asylum-seeking Child – An Overview*. In: ANDERSON, Hans E, ASCHER Henry, BJÖRNBERG Ulla, EASTMOND Marita and MELLANDER Lotta (ed): *The Asylum-seeking Child in Europe*, Centre for European Research, Göteborg University, 2005, 47–53. o.

- 34 SMITH, Terry: European Refugee Law and its Impact upon Children. In: ANDERSON Hans E, ASCHER Henry, BJÖRNBERG Ulla, EASTMOND Marita and MELLANDER Lotta (ed): *The Asylum-seeking Child in Europe*, Centre for European Research, Göteborg University, 2005, 37–46. o.
- 35 NAGY, Boldizsár: *A schengeni rendszer és Magyarország: Az út Amszterdamig és tovább*, Acta Humana, Emberi jogi közlemények, 1999. 37-38. szám, 24–56. o.
- 36 Lásd az Amsterdami Szerződéssel módosított, az Európai Közösséget Létrehozó Szerződés Egységes Szerkezetbe Foglalt Változata 63. cikk (1)-(2) bekezdését.
- 37 A Tanács 343/2003/EK rendelete (2003. február 18.) egy harmadik ország állampolgára által a tagállamok egyikében benyújtott menedéjog iránti kérelem megvizsgálásáért felelős tagállam meghatározására vonatkozó feltételek és eljárási szabályok megállapításáról.
- 38 A Tanács 2003/9/EK irányelve (2003. január 27.) a menedékkérők befogadása minimumszabályainak megállapításáról.
- 39 A Tanács 2004/83/EK irányelve (2004. április 29.) a harmadik országok állampolgárainak, illetve a hontalan személyeknek menekültként vagy más okból nemzetközi védelemre jogosultként való elismerésének feltételeiről és az e státuszok tartalmára vonatkozó minimumszabályokról.
- 40 A Tanács 2005/85/EK irányelve (2005. december 1.) a menekültstátusz megadására és visszavonására vonatkozó tagállami eljárások minimumszabályairól.
- 41 A Magyar EU-tagság története. Elérhető: <http://eu.kormany.hu/a-magyar-eu-tagsag-tortenete>
- 42 Forrás: http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/l33020_hu.htm
- 43 Lásd az Alapjogi Charta 51. § (1) bekezdését.
- 44 Lásd az Európai Unió működéséről szóló szerződés 78. cikk (1) bekezdését.
- 45 Lásd az Európai Unió működéséről szóló szerződés 78. cikk (2) bekezdését
- 46 Az Európai Parlament és a Tanács 2011/95/EU irányelve (2011. december 13.) a harmadik országbeli állampolgárok és hontalan személyek nemzetközi védelemre jogosultként való elismerésére, az egységes menekült- vagy kiegészítő védelmet biztosító jogállásra, valamint a nyújtott védelem tartalmára vonatkozó szabályokról.
- 47 Az Európai Parlament és a Tanács 604/2013/EU rendelete (2013. június 26.) egy harmadik országbeli állampolgár vagy egy hontalan személy által a tagállamok egyikében benyújtott nemzetközi védelem iránti kérelem megvizsgálásáért felelős tagállam meghatározására vonatkozó feltételek és eljárási szabályok megállapításáról.
- 48 Az Európai Parlament és a Tanács 2013/33/EU irányelve (2013. június 26.) a nemzetközi védelmet kérelmezők befogadására vonatkozó szabályok megállapításáról.
- 49 Az Európai Parlament és a Tanács 2013/32/EU irányelve (2013. június 26.) a nemzetközi védelem megadására és visszavonására vonatkozó közös eljárásokról.
- 50 United Nations Treaty Collection. Elérhető: http://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&cmdsg_no=iv-11&chapter=4&lang=en
- 51 Lásd az ENSZ gyermekjogi egyezmény 43. cikk 1. pontját.
- 52 Lásd Committee of the Rights of the Child: General Comment No. 6. (2005) on treatment of unaccompanied and separated children outside their country of origin (a továbbiakban: 6. számú kommentár). Elérhető: <http://tb.ohchr.org/default.aspx?Symbol=CRC/GC/2005/6>
- 53 Lásd 6. számú kommentár 12. pont.
- 54 Lásd 6. számú kommentár 12. pont.
- 55 A témában lásd HARASZTI, Katalin: *Jogi „határ-esetek” és az alkotmány. A ferihegyi repülőtér tranzitterülete ombudsmani vizsgálatának tapasztalatai*. Belügyi Szemle (1995–2006), 2000. (48. évf.) 3. sz. 117–133. o.
- 56 Lásd 6. számú kommentár 13. pont.
- 57 A gyermek mindenekfelett álló érdekét az Európai Unió Alapjogi Chartája 24. cikk (2) bekezdése is megemlíti.
- 58 Committee of the Rights of the Child: General Comment No. 14. (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration 3 cikk 1. pont. Elérhető: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/G.14.doc>
- 59 Committee of the Rights of the Child: General Comment No. 14. (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration 3 cikk 6. pont.
- 60 Lásd 6. számú kommentár 20. pont.
- 61 Lásd 6. számú kommentár 31. pont.
- 62 Lásd 6. számú kommentár 21. pont.
- 63 Lásd például az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának a 3. cikkét, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 6. cikkét, az Emberi Jogok Európai Egyezményének 2. cikkét, valamint az Európai Unió Alapjogi Chartája 2. cikk (1) bekezdését.
- 64 Lásd a Gyermekjogi Egyezmény 6. cikk 1. és 2. pontját.
- 65 HERCZOG, Mária (szerk.): *Kézikönyv a gyermekjogi egyezmény alkalmazásához*, UNICEF Európai Regionális Irodája, Genf, Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület, 2009, 65. o.
- 66 Az Európai Unió Alapjogi Chartája 24. cikk (1) bekezdése értelmében, a „gyermek a véleményüket szabadon kifejezhetik. Az őket érintő ügyekben véleményüket életkoruknak és érettségüknek megfelelően figyelembe kell venni.”
- 67 Committee of the Rights of the Child: General Comment No. 7. (2005) on implementing child rights in early childhood. 5. pont. Elérhető: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/GeneralComment7Rev1.pdf>

- 68 Lásd 6. számú kommentár 25. pont.
- 69 Guidelines on Policies and Procedures in Dealing with Unaccompanied Minors Seeking Asylum. Elérhető: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3360.html>
- 70 UNHCR *Guidelines Determining the Best Interest of the Child*. Elérhető: <http://www.refworld.org/docid/48480c342.html>
- 71 SMITH, Terry & BROWNLEES, Laura: *Age assessment practices: a literature review & annotated bibliography*, UNICEF, New York 2011. 1. o.
- 72 Lásd: KRICKOVICS, Antal: *Kiskorú migránsok életkorbecslése – Orvosi lehetőségek és idegenrendészeti elvárások*. In: Pécsi Határőr Tudományos Közlemények IV., Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 2013. 271–277. o.
- 73 Lásd az alapvető jogok biztosának AJB 2731/2012. számú jelentését. Az alapvető jogok biztosának jelentései a www.ajbh.hu honlapon elérhetők.
- 74 Lásd: a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézetnek a kísérő nélküli, magukat kiskorúnak valló migránsok életkor-meghatározásáról szóló, 2014. január 15-én kelt, 29200/196/2014. ált. számú szakmai módszertani ajánlását.
- 75 Lásd a *Menedékkérők hozzáférése az ország területéhez és a menedékjogi eljáráshoz Magyarországon 2012*, UNHCR, Magyar Helsinki Bizottság, Országos Rendőr-főkapitányság, 2013. 12. o.
- 76 Részletesen lásd az alapvető jogok biztosának 733/2012. számú jelentését.
- 77 Az átdolgozott eljárási irányelv idézett rendelkezése lényegében megegyezik menekültstátusz megadására és visszavonására vonatkozó tagállami eljárások minimumszabályairól szóló 2005/85/EK tanácsi irányelv 17. cikkének (5) bekezdésével.
- 78 Lásd az eljárási irányelv 25. cikk (5) bekezdésének a) pontját.
- 79 Lásd az eljárási irányelv 25. cikk (5) bekezdésének c) pontját.
- 80 A kísérő nélküli kiskorúak életkor-meghatározásának módszereiről lásd: *European Migration Network Unaccompanied Minors – an EU comparative study*, 2010, 49–54. o.
- 81 Lásd az alapvető jogok biztosának AJB 733/2012. számú jelentését.
- 82 BENSON, Jill. & WILLIAMS, Jan: *Age determination in refugee children*, Australian Family Physician, 2008. October, Vol. 37. No. 10, 821-824. o. Elérhető: http://digital.library.adelaide.edu.au/dspace/bitstream/2440/48032/1/hdl_48032.pdf
- 83 Royal College of Paediatrics and Child Health: *The Health of Refugee Children – Guidelines for Paediatricians*, 1999. 13. o. 5.6. pont.
- 84 Lásd az alapvető jogok biztosának AJB 733/2012. számú jelentését.
- 85 Lásd a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény 31/A. § (1) bekezdésének a) pontját, valamint a 31/B. § (2) bekezdését.
- 86 Lásd a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény 31/D. § (5) bekezdésének a) pontját.
- 87 Lásd a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény 58. § (6) bekezdését.
- 88 A külföldi életkorát megállapító orvosi vélemény bírói mérlegeléséről lásd a Kúria idegenrendészeti joggyakorlat-elemző csoportjának összefoglaló véleményét, 119–120. o. Elérhető: <http://www.lb.hu/hu/joggyakorlat-elemzo-csoportok-osszefoglalo>
- 89 Lásd: *UNHCR Global Trends 2012*, 25. o. Elérhető: <http://www.unhcr.org/51bac0f9.html>
- 90 Lásd a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény 5. § (1) bekezdését.
- 91 Lásd a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény 3. § (2) bekezdését.
- 92 Lásd a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény 2. § c) pontját.
- 93 Lásd a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi július hó 28. napján elfogadott egyezmény valamint a menekültek helyzetére vonatkozóan az 1967. évi január hó 31. napján létrejött jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1989. évi 15. törvényerejű rendelet (a továbbiakban: Genfi Egyezmény) 1. § (2) cikkét.
- 94 Lásd: GYULAI, Gábor: *Hinni vagy nem hinni. Ez itt a Kérdés? A szavahihetőség megállapítása menekültügyekben: mítoszok, tények, kihívások*. Fundamentum, 2013/2, 137–150. o.
- 95 Lásd TOUZENIS, Kristina: *Unaccompanied Minors: Rights and Protection*, XL Edizioni Sas di Stefania Bonura, Roma 2006, 94. o.
- 96 Lásd a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény 40. §-t.
- 97 Lásd a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény 10. § (1) bekezdését.
- 98 Lásd a nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. törvényerejű rendelet 13. §-át.
- 99 Lásd McADAM, Jane: *Complementary Protection in International Law*, Oxford University Press, 2007, 19–51. o.
- 100 Lásd a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény kihirdetéséről szóló 1988. évi 3. törvényerejű rendelet 3. cikkét.
- 101 A Tanács 2004/83/EK irányelve (2004. április 29.) a harmadik országok állampolgárainak, illetve a hontalan személyeknek menekültként vagy más okból nemzetközi védelemre jogosultként való elismerésének feltételeiről és az e státuszok tartalmára vonatkozó minimumszabályokról. 2. cikk c) pontja.
- 102 Lásd a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény 17. § (1) bekezdését.
- 103 A Tanács 2001/55/EK irányelve (2001. július 20.) a lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek tömeges beáramlása esetén nyújtandó átmeneti védelem minimumkövetelményeiről, valamint a tagállamok e személyek befogadása és a befogadás következményeinek viselése tekintetében tett erőfeszítései közötti egyensúly előmozdítására irányuló intézkedésekről.
- 104 Lásd a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény 19. § a) pontját, valamint a 23. § (1) bekezdését.
- 105 Lásd a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény 19. § b) pontját, valamint a 24. § (1)-(2) bekezdését.

- 106 SHELLEY, Louise: *Human Smuggling and Trafficking into Europe: A Comparative Perspective*. Washington, DC: Migration Policy Institute, 2014. Elérhető: file:///C:/Users/haraszti/Downloads/BadActors-ShelleyFINALWEB.pdf
- 107 VASS, Gizella: *Az idegenrendészeti őrízet gyakorlata*. In: „Emberi jogok kint és bent – ombudsmani szemmel”. *A büntetés-végrehajtás fogvatartottjainak, a külföldiek idegenrendészeti és menedéjogi fogva tartásának alapjogi összefüggéseit, valamint az ügyvédek és a hozzájuk fordulók jogait vizsgáló projekt*, AJB projektfüzetek 2013/2, 113.
- 108 HONFI, Péter: *A Schengen külső határon észlelt migrációs mozgások* címmel, a Magyar Rendészettudományi Társaság Migrációs Tagozatának 2012. június 6-án Győrben elhangzott előadásán közölt adatok (kézirat).
- 109 Lásd az alapvető jogok biztosának AJB 2731/2012. számú jelentését.
- 110 Lásd az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezménynek az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedelme megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló Jegyzőkönyve kihirdetéséről szóló 2006. évi CII. törvényt.
- 111 Lásd az Európa Tanács Emberkereskedelem Elleni Fellépéséről szóló Egyezményének kihirdetéséről szóló 2013. évi XVIII. törvényt.
- 112 Lásd az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezménynek a migránsok szárazföldön, légi úton és tengeren történő csempészete elleni fellépéséről szóló Jegyzőkönyve kihirdetéséről szóló 2006. évi CIII. törvényt.
- 113 Lásd például: BETHLEN, Anna: *Prostitúció és emberkereskedelem a szociális ellátásban és a gyermekvédelemben Magyarországon, 2013. Az áldozat-ellátás intézményrendszere. Kutatási részbeszámoló, „Az áldozatsegítő segítőtje”* (TÁMOP – 5.6.1.C-11/1). Elérhető: www.mona-alapítvány.hu. FEHÉR, Lenke: *Prostitúció, emberkereskedelem* (OTKA 46973). Elérhető: www.tarsadalomkutatas.hu
- 114 A témában lásd például WINDT, Szandra: *2013. az emberkereskedelem elleni fellépés éve Magyarországon*, Belügyi Szemle, 2014. (62. évf.) 1. sz. 58–73.o.
- 115 HYLAND, D. K.: *Emberkereskedelem – embercsempészet*, Ügyészek Lapja, 2002 (9. évf.) 1. sz. 53–62. o.
- 116 Lásd az alapvető jogok biztosának AJB 2731/2012. számú jelentését.
- 117 Lásd 6. számú kommentár 23. pont.
- 118 Lásd 6. számú kommentár 24. pont.
- 119 Lásd az Európai Bizottságnak a kísérelő nélküli kiskorúakról szóló cselekvési tervének (2010–2014) SEC(2010)534, 4.1. pontját. Elérhető: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0213:HU:NOT>
- 120 A bűncselekmények áldozatainak segítségéről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvény 1. § (1) bekezdését.
- 121 Lásd az az alapvető jogok biztosának az AJB 2731/2012 számú ügyben készült jelentését.
- 122 Lásd a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 218. §-át.
- 123 A közigazgatási és igazságügyi miniszter XX-AJFO/452/3/2013. számú levele az Alapvető Jogok Biztosának Hivatalában a 2731/2013. számú ügyiratban található.
- 124 Lásd az emberkereskedelem áldozatainak azonosítási rendjéről szóló 354/2012. (XII. 13.) Korm. rendelet 1. mellékletét.
- 125 Lásd az emberkereskedelem áldozatainak azonosítási rendjéről szóló 354/2012. (XII. 13.) Korm. rendelet 2. § (1) bekezdését.
- 126 Lásd a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 4. § (1) bekezdésének c) pontját és a (3) bekezdését.
- 127 Lásd a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 97. § (1) bekezdésének e) pontját.
- 128 Lásd a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 72.§-át.
- 129 IVÁN, Júlia: *Kinek kellenek ők? A kísérelő nélküli kiskorú külföldiek helyzete Magyarországon – a Magyar Helsinki Bizottság tapasztalatai*, Fundamentum, 2013/2, 78–88. o.
- 130 Részletesen lásd az alapvető jogok biztosának 733/2012. számú jelentését.
- 131 Lásd a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 76.§ (1) bekezdésének f) pontját.
- 132 MAI, Nick: *Young and Minor Migrant's Errant Mobility and Involment in Sex Work within the EU*. ISET Working Paper 2 (English language version), London Metropolitan University, 4. old. Elérhető: http://www.londonmet.ac.uk/library/k53123_3.pdf.
- 133 Lásd a menedéjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény 4. § (1) bekezdését, a 10. § (1) bekezdését a 17. § (1) bekezdését, továbbá a Gyermekjogi Egyezmény 2. és 3. cikkét.
- 134 Lásd a menedéjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény 31/D. § (5) bekezdésének a) pontját.
- 135 A külföldi életkorát megállapító orvosi vélemény bírói mérlegeléséről lásd a Kúria idegenrendészeti joggyakorlat-elemző csoportjának összefoglaló véleményét, 119–120. o. Elérhető: <http://www.lb.hu/hu/joggyakorlat-elemzo-csoportok-osszefoglaloi>

Engler Ágnes

A család szerepe az eredményes életpálya kialakításában

Tanulmányunkban a család és a tanulás kapcsolata áll a fókuszban. Oktatásszociológiai kutatásokból ismerjük a tanulók szocioökonómiai státuszának jelentőségét, a családi háttér erőteljes befolyását a tanulói teljesítményre (vö. pl. Bourdieu 1978, Boudon 1981, Coleman 1998, Bukodi 2000, Róbert 2004, Pusztai 2005, Csapó et al. 2014). Jelen dolgozatban azt vizsgáljuk meg, hogy a felnőttkori tanulásba történő bekapcsolódást, részvételt, eredményességet miként alakítja a saját család. Célunk továbbá rámutatni arra, hogyan befolyásolja a családi háttér a munkavállalók tanulói és szakmai karrierjét, miként nyúlik túl a család szerepe az egyén életén, egészen a társadalmi és gazdasági hatékonyságig.¹

„Büszkék vagyunk egymásra, segítjük egymást” – hangzott el egy családos egyetemi hallgatóval készült interjúban, amelyben a család megerősítő támogatását fejtette ki a megkérdezett. A harmonikusan működő család különböző területeken megnyilvánuló jótékony hatását számos vizsgálat kimutatta. A társadalmi egészség és egészségmagatartás szorosan összefügg a családi háttérrel, a családban tapasztalt eseményekkel és mintákkal (vö. többek között Kopp-Skrabski 2000, Skrabski 2003, Székely-Susánszky-Ádám 2013). A férfiak számára például a kiegyensúlyozott házasság és a gyermekkel ápolt jó kapcsolat olyan egészségvédő faktort jelent, amely többszörösére növeli a magas életkor megélésének esélyét. (Kopp 2010). A férfi-női szerepekkel kapcsolatos elképzelések és realitások azonban nem mindig segítik elő ennek kialakulását (Szabó-Tóth 2014). A posztmodernitás családra gyakorolt hatását Farkas (2006) az egymás iránti felelősség elutasításában, a tartós kötöttség elkerülésében látja, és következményei között tartja számon a válások számának emelkedését, a

házasodási kedv és a termékenység csökkenését, a család instabilitását. A családformák pluralizációját és a főbb demográfiai változásokat elemezve Harcsa – Monostori (2014) felhívják a figyelmet, hogy a családszerkezetben történt változások csak részben utalnak a család funkcióiban bekövetkezett változásokra vagy a családtagok szerepváltozásaira.

A teljes, egészséges családban való nevelkedés kedvez az értelmi intelligencia kialakulásának (Buda 1998), de a kora gyermekkori családi körülmények a felnőtt társadalmi sikerességre is hatnak (Czeizel 2004). Kovács (2014) eredményeiből kitűnik, hogy a lakosság mentális és fizikai jóllétére is jótékony hatással van a rendszeres sportolás, ami pedig a családban elsajátított minták következménye. A szülői minták továbbélése (vagy tudatos kerülése) mellett azonban tudatos készülésre is szükség van, ezt segíti elő a családi életre nevelés (Hortobágyiné-Komlósi 2011, Grész 2011, Komlósi 2014). A felnőttkori szakmai és magánéleti pálya sikeres befutása több összetevő függvénye, és a származási család az egyik kulcstényezője. Kérdés, vajon felnőttkorban is hasonló szerepe van-e a saját családnak a megfelelő életpálya kialakításában. Breloer (2001) például a szakmai fejlődéshez szükséges önképzés motivációját életeseményekhez köti (pl. szülővé válás, munkahely elvesztése), amelyek során az egyén tanul és tapasztalatokat szerez. Abrahamsson (1984) pedig a családi életben megszerzett képességek fontosságát hangsúlyozza, mivel a gyermeknevelés területén kialakult jártasságok a munka világában is jól hasznosíthatók. Aslanian és Bricknell (1980) is hasonlóan vélekedik: a felnőttek tanuláshoz való viszonyulását a családdal kapcsolatos életeseményekhez köti (pl. a házasság, a gyermek születése, későbbi iskolába lépése). Goldrick-

Rab és Sorensen (2010) a családon belüli és ahhoz közeli kapcsolatok támogatásában látták a gyermeket nevelő hallgatók sikerességét, és elméleti modelljükben nagy szerepet tulajdonítanak a magánéleti és tanulói státuszok összefüggéseinek. Scott és munkatársai (1998) hasonló eredményekre jutottak, a gyermek mellett tanuló egyetemisták életkörülményeit találták a legmeghatározóbbnak a tanulmányi életútban, a támogató háttérrel védőfaktorok a lemorzsolódás területén. A felnőttkori tanulás kudarcában Kerülő (2013) szerint szintén a család az egyik lehetséges hátrító tényező.

A családi támogatás hatása a felsőfokú tanulmányokra

A családi életeseményekkel – elsősorban a gyermekvállalással, gyermekneveléssel kapcsolatos döntéseket és történéseket, valamint a párkapcsolatok stabilitását tekintve – meghatározó összefüggést találunk a felnőttkori tanulás jellemzőinek feltárásakor különböző kutatások adatait elemezve. Első alkalommal erre akkor figyeltünk fel, amikor egy utánkövetéses vizsgálat során egyetemista és főiskolás, kisgyermeket nevelő nőket kerestünk meg (Engler 2011). A kutatás az Észak-Alföld régióban valósult meg két adatfelvétellel 2006 és 2009 között, összesen 336 kérdőívvel. Első alkalommal gyesen, gyeden lévő hallgatókat igyekeztünk elérni a postai kérdőívvel, akik a régió felsőoktatási intézményeiben részidős képzésben tanultak. A második megkeresés három évvel később történt, amikor a gyermekgondozási időszakban diplomát szerzett, időközben a munkaerőpiacra reintegrálódott munkavállalókat kérdeztünk meg. Érdeklődésünk középpontjában az állt, vajon a gazdasági értelemben vett inaktív évek alatt mi készítette a kisgyermekes hallgatókat a felsőfokú tanulmányok elkezdésére, milyen eredményességgel haladnak előre tanulmányaikban, és később hogyan tudták mindezt kamatoztatni a munkaerő-piaci reintegráció során.

Kutatásunkban külön hangsúlyt kapott az, hogy a válaszadók milyen módon látták lehetségesnek a családi teendők és a tanulás összeegyeztetését. A továbbtanulásról szóló döntésekben nagyfokú támogatást tapasztaltunk a

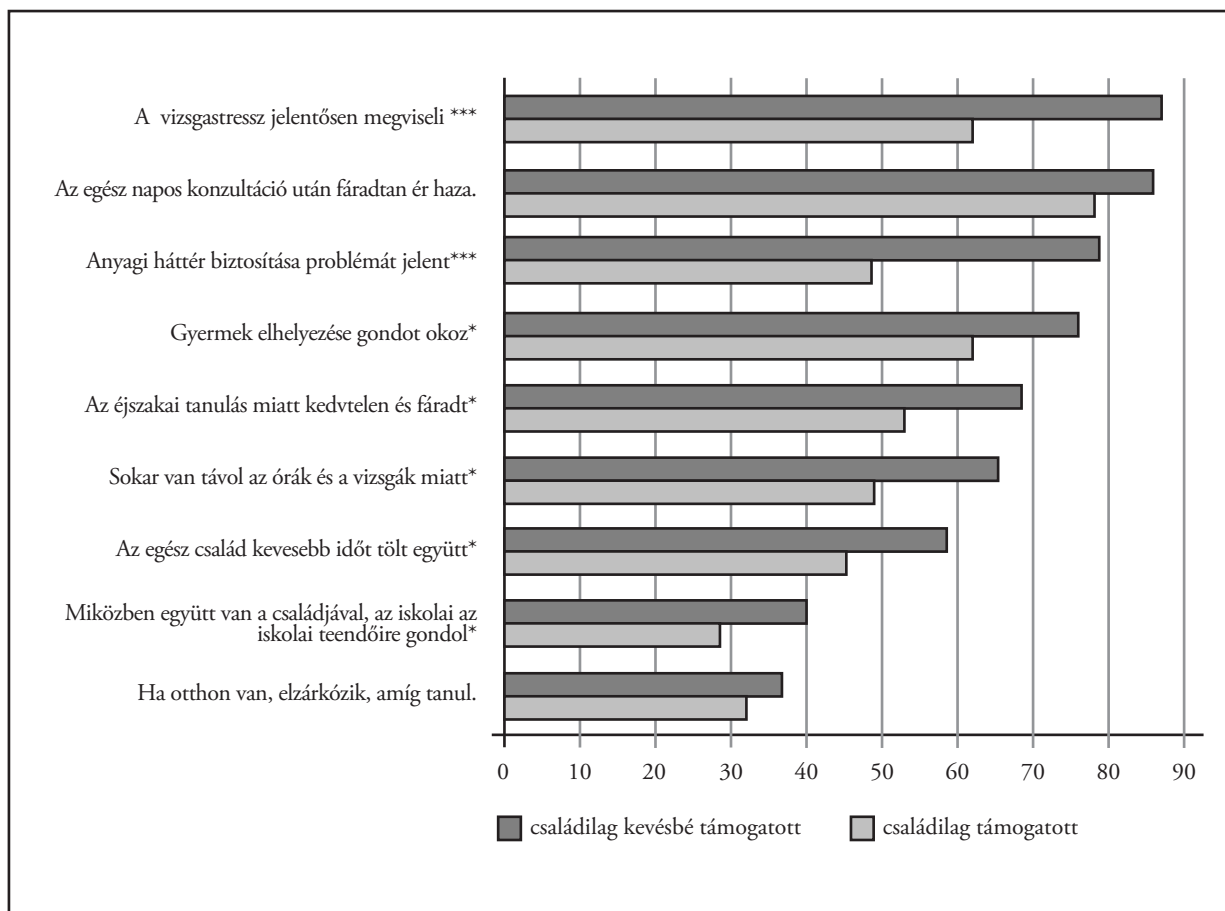
családtagok, elsősorban a kismamák szülei és házastársai részéről. Megfigyeltük azonban, hogy a hallgatók nagy részénél ezek a kezdeti támogatások idővel csökkennek. A szülők és társak kevesebb alkalommal vállalják át a tanulás miatt kieső teendőket, például a háztartásban nyújtott segítséget (bevásárlás, főzés, takarítás), a gyermekgondozással kapcsolatos feladatokat (pelenkázás, sétáltatás) vagy a gyerekfelügyeletet.

A családi háttértámogatás meghatározó jelentőséggel bír a tanulmányi időszak egésze alatt. Azok a hallgatók, akik folytonos segítséget tapasztalhattak meg az egyetemi vagy főiskolai tanulmányaik alatt, objektív és szubjektív adatokkal mérve is kimutathatóan eredményesebbnek bizonyultak. Az objektíven mérhető adatokkal alátámasztható eredmények a félévi átlagokban, a nyelvvizsgák, halasztások számában, a tanulás iránti motivációt mérő skálákon, a későbbi elhelyezkedési mutatókon váltak kimutathatóvá. A válaszadó hallgatók önbevallásán alapuló mutatók a tanulás és család összeegyeztetésével, a tanulásra fordított idő mennyiségével és minőségével függtek össze. Az elemzésekből egyértelműen kiderült, hogy a családtagjaik által inkább támogatott hallgatók hatékonyabban tanultak: az időbeosztásuk kedvezőbb volt, a tanulásra fordított időt produktívan ki tudták használni, jobb volt a stresszkezelésük, és kevesebb volt a konfliktusuk családtagjaikkal. Ugyanakkor könnyebben és hatékonyabban tudtak bekapcsolódni az egyetemi vagy főiskolai közösségekbe, hathatósabban használták a tanulmányi ügyekkel kapcsolatos információkat, hatékonyabb volt a csoporttársaikkal és oktatóikkal történő együttműködésük.

A családi segítséget nagyobb mértékben nélkülözők kimutathatóan több problémával szembesültek a felsőfokú tanulmányok során (1. ábra). A tanulásból adódó stressz, fáradtság, időhiány mindkét csoportnál jelentős probléma, azonban ezek kezelése és hatása szignifikánsan összefügg a családi háttér idő- és figyelemráfordításával. Az ábrán látható, hogy a gyermek elhelyezése még a támogatottabb családokban is jelentős probléma (több, mint 60%). Különösen így van, ha a szülők még aktívak, vagy ha a férj munkaideje nem engedi meg a gyermekfelügyelet átvállalását a konzultációk vagy vizsgák, illetve az otthoni tanulás ideje alatt.

1. ábra

A kisgyermekük mellett felsőfokú tanulmányokat folytató hallgatók nehézségei a családi támogatás mértéke szerint, százalék

*** sign.=0,000 ** sign.=0,004 *sign.=0,01-0,05

A tanulás és család összeegyeztetésében elsősorban a férjek szerepét kell kiemelni, akiknek szintén plusz terhet jelent a kieső feleség és anyai szerepek pótlása a napi munkavégzés mellett. Ahol ez kedvezően valósult meg, ott a tanulás miatt fellépő házastársi konfliktusok előfordulása a kérdőívet kitöltők válaszai szerint jelentősen kisebb. A családjukat biztosan maguk mögött tudók esetében 5-6%-os a különböző jellegű problémák aránya, míg a másik hallgatói csoport 40%-ánál a sok tanulnivaló miatt lép fel feszültség, húsz százalékuk a gyakori távollét miatt kerül összetűzésbe férjével, az anyagi terhek egytizedüknél okoznak problémát.

A tanulmányi eredményesség és a családi állapot összefüggései

A következő, 2013-ban végzett regionális vizsgálatunkban szélesítettük a kutatásba bevontak körét, a régió felsőoktatási intézményeiben részidős (levelezős) képzésben tanuló összes hallgatót megkerestük. Az empirikus adatfelvétel során 26 interjú készült el, a kérdőíves megkeresésre 1092 értékelhető válasz érkezett. Kutatási kérdéseink ezúttal nem a gazdasági aktivitás és tanulás összefüggéseire fókuszáltak, hanem a felnőtt tanulók sajátosságaira, eredményességére, motivációjára, igényeire (Engler 2014).² Az adatok elemzése

során azonban figyelemmel voltunk arra, milyen esetleges eltérések adódhatnak a két (tanulás, munka) és a három (tanulás, munka, család) fronton tevékenykedő felnőttek között. A válaszadók 40%-a él házasságban, 30%-uk élettársi kapcsolatban, és ugyanennyi az egyedülállók aránya. A hallgatók 45%-a gyermeket nevel: 478 fő jellemzően kétgyermekes családanya vagy családapa, 37%-uknak egy gyermeke van, a nagycsaládok aránya pedig 18%. A két év alatti kisgyermeket nevelők mellett (15%) magas a nagykorú gyermekkel rendelkezők aránya (30%).

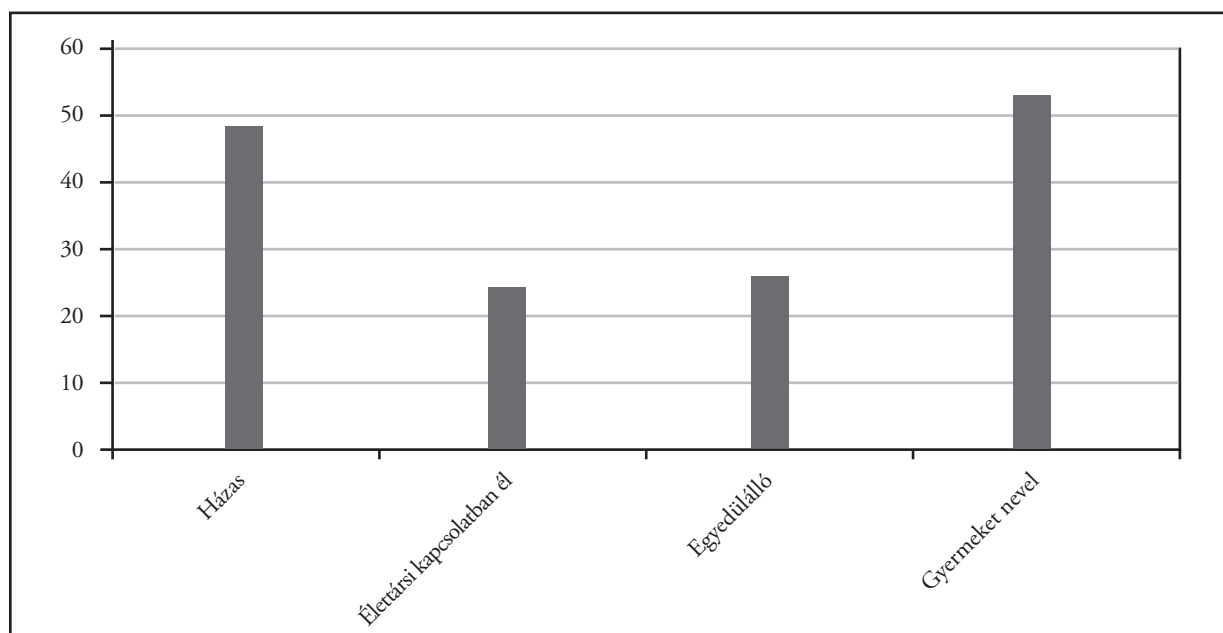
A hallgatói eredményesség és az elköteleződések elrendeződése közötti kapcsolat vizsgálati eredményei a várthoz képest eltérően alakultak. Feltételeztük ugyanis, hogy a munka és család mellett tanulók ideje, energiája, figyelme többszörösen megoszlik kötelezettségeik miatt, ami a tanulásban nyújtott teljesítményt, valamint a felsőfokú intézménybe történő integrálódást visszaveti. Az eredményesség mérésére több kérdéscsoport összevonásával eredményességi indexet alkottunk. Ez a mutató viszonylag objektívnek tekinthető, mivel az utolsó félévi átlag, az idegen

nyelv ismerete és a nyelvvizsgával való rendelkezés vagy nem rendelkezés alkotja. A másik megközelítés szubjektív jellegű, a hallgatók önértékelésén alapul: mennyire érzi magát motiváltnak, milyen gyakran jár órára, milyen fokú az aktivitása a szemináriumon, milyen alapossággal készül vizsgára, mennyire becsületes módon jár el a beadandók elkészítésénél és a vizsgákon, milyen mértékben tartja be a határidőket.

Az eredményességi mutató alapján a megkérdezetteket két csoportra osztottuk: eredményesekre és kevésbé eredményesekre. A 2. ábra az eredményes hallgatók megoszlását szemlélteti családi állapotuk szerint. Általánosságban elmondható, hogy a nők fele (55%-a) az eredményes csoportba tartozik, a férfiaknak pedig a harmada (32%). Családi állapot szerint is szignifikáns összefüggés áll fenn, miszerint a legeredményesebb hallgatók a házasságban élők (az eredményes hallgatók felét teszik ki), az élettársi kapcsolatban élőknek és az egyedülállóknak egyaránt negyede tartozik ide. Úgy tűnik tehát, hogy a stabil párkapcsolat és a gyermeknevelés nem hátráltatja a felnőttkorban végzett tanulási folyamatot, sőt, elősegíti azt.

2. ábra

Az eredményes hallgatók aránya családi állapot szerint, százalék

(sign=0,000)

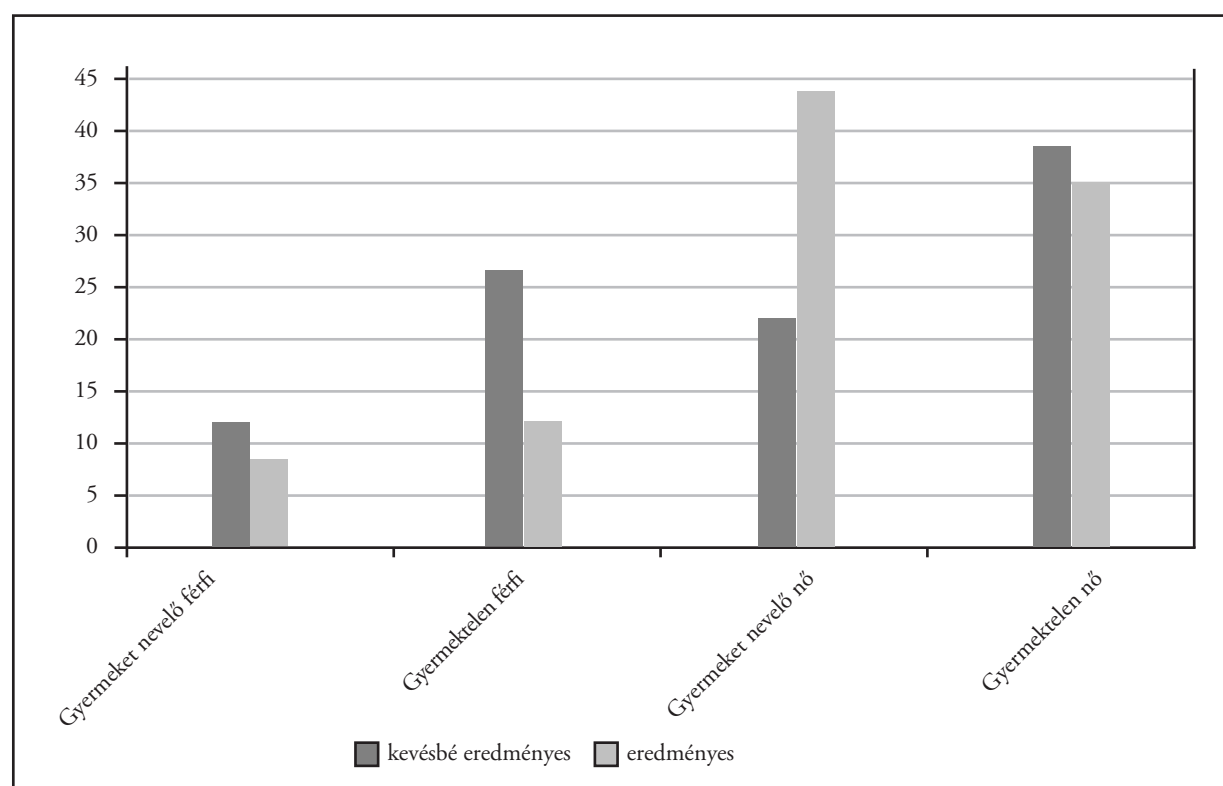
Ezt mindkét nem esetében megfigyelhetjük: a gyermeket nevelő nők sokkal jobban teljesítenek, mint a gyermektelenek, s ez a férfiakra is igaz, valamivel kisebb különbséggel (3. ábra). A gyermekes férfiak és gyermekes nők közti különbség tükrözi az egész mintán észlelt különbséget (azt, hogy a formális oktatásban a nők eredményesebbek), de ugyanez igaz a gyermektelen férfiak és nők közti eltérésre is. A családos hallgatók eredményességét a gyermekszám sem befolyásolja negatívan, ellenkezőleg: minél több gyermeke van a hallgatónak, annál jobban teljesít a tanulás világában.

Eredményeinket országos felvételen alapuló adatbázisokon is megvizsgáltuk.³ A diplomás-utánkövető vizsgálatok adatain hasonló jelenséget fedeztünk fel: a gyermeket nevelő hallgatók szignifikánsan magasabb eredményességi csoportokban jelentek meg (Engler 2012). A gyermekek számának emelkedése ebben a

mintában sem hat negatívan a teljesítményre, de az előzőtől eltérően nem növekszik a gyermekszámmal a teljesítmény, az egy, két vagy több gyermeket nevelők eredményei közel hasonlóan alakulnak. Eredményeinket magyarázhatja, hogy az eleve előnyösebb gazdasági és kulturális háttérrel rendelkezők vállalnak inkább gyermeket, akik egyébként is jobban teljesítenek. Az adatbázisokon elvégzett regressziós elemzések azonban nem vagy gyenge összefüggést mutatnak ebben a tekintetben: az egyes modellekben a gyermek megléte (vagy nem léte) és a gyermekszám-magyarázó változókön kívül a társadalmi nem befolyásolja az eredményességet. Ezek alapján feltételezzük, hogy a gyermekneveléssel és gyermekgondozással együtt olyan tudásra és (elsősorban) kompetenciákra tesznek szert a férfiak és nők egyaránt, amelyek kiválóan alkalmazhatók az önképzésben és vélhetően a fizetett munkavégzésben is.

3. ábra

Tanulmányi eredményesség nem és utódok szerint, százalék

(sign=0,000)

A családtagok szerepvállalása a tanulmányok ideje alatt

A kutatáshoz kapcsolódó interjúfelvételek során számos alkalommal megjelent a családi háttér jelentősége, elsősorban nem a származási, hanem a saját családot illetően. A hallgatók beszámoltak arról, társaik hogyan támogatják őket, miként segítik át a nehezebb időszakokon konkrét támaszt nyújtva, ahogy például a következő alany meséli: *„A párom kiemel a gép elől, amikor már rádölkök. Rám adja a kabátot, a csizmát, kilök az ajtón és azt mondja, egy órát elmegyünk sétálni... És akkor viszonylag annyi idő alatt a feszültség is kimegy belőlem, ő egyébként is nagyon támogató, nyugodt ember. Általában az ő reakciója az, hogy megkérdezi, átnézzek valamit, lefűzsek valamit...”* Hasonló támaszt nyújt egy másik hallgató társa: *„Amit a párom el tud intézni, ő vállalkozó, tehát nincs úgy helyhez kötve, akkor feltolom a vonatra, elmondom, hogy kit keresel, hova mész és vagy el tudja intézni, vagy nem.”*

Korábban elmaradt továbbtanulás pótlásánál is megjelenik a társ segítsége: *„Ő [a férje] is mindenben támogat. Mikor otthagytam az egyetemet, muszáj volt támogatnia abban is, mert akkor már terhes voltam, és anyagilag sem úgy álltunk, hogy esküvő, gyerek, egyetem – sok lett volna. De ő mindig mondta, mikor már nagyobbak lettek a gyerekek, hogy menjek vissza tanulni. És ahogy találtam egy jobb időbeosztású munkahelyet, ezt meg is tettem. A férjem nagy öröme, azóta is mindenben segít, még vizsgaidőszakban a házi teendőket is átveszi, hogy nélküle nem menne”* – emlékszik vissza a korábbi tanulmányait félbeszakító hallgató.

A gyermekek szintén pozitív hatással lehetnek szüleik továbbtanulására. Egyfelől ösztönzik őket a jelentkezésre, a nagyobbak segítenek az otthoni feladatokban, sőt, a felkészülésben. *„A gyerekek nagyon örülnek neki [hogy tanul]. Most már nemcsak én noszogatom őket, hanem ők is engem, viszont sokat segítenek, mert ugye nagylányaim vannak, az egyik gazdasági főiskolás, tehát ők teljesen pozitívan fogadják, és engem támogatnak. Sőt, lökdösnek előre, mert néha azért elesek..., de ők nem hagyják, nem hagyják, és ez nekem nagy segítség”* – vallja az egyik hallgató. Másfelől sokan úgy gondolják, a saját példájuk jótékony hatással lesz gyermekeik tanulási attitűdjére: *„azt szeretném, ha ők [gyerekei] is továbbtanulnának, egyetemre járnának, és így talán példát is mutatok nekik, hogy én még*

ennyi évesen is tanulok.” Emellett egyes szakokon a tanultakat a gyerekekkel történő otthoni készülés során is kamatoztathatják: *„amit megszerzünk tudást, azt is fel tudjuk majd használni, nem a pici gyereknél, de a nagyobbánál”.*

A család mint támogató közeg fontos szereppel bír tehát az elvárások teljesítésében, ugyanakkor, mint látni fogjuk, éppen ezen a területen csapódik le leginkább a több éves tanulási beruházás nehézsége. Amint ezt egy válaszadó megfogalmazta: *„akinek van munkahelye, annak nem lehet kimutatni, hogy én most ideges vagyok, fáradt vagyok, nem kezdek el vitatkozni... A család issza meg a levét, aki közel áll hozzám, mert az látja, hogy most el kell vonulni, mert tanulni kell, nincs idő mással foglalkozni.”*

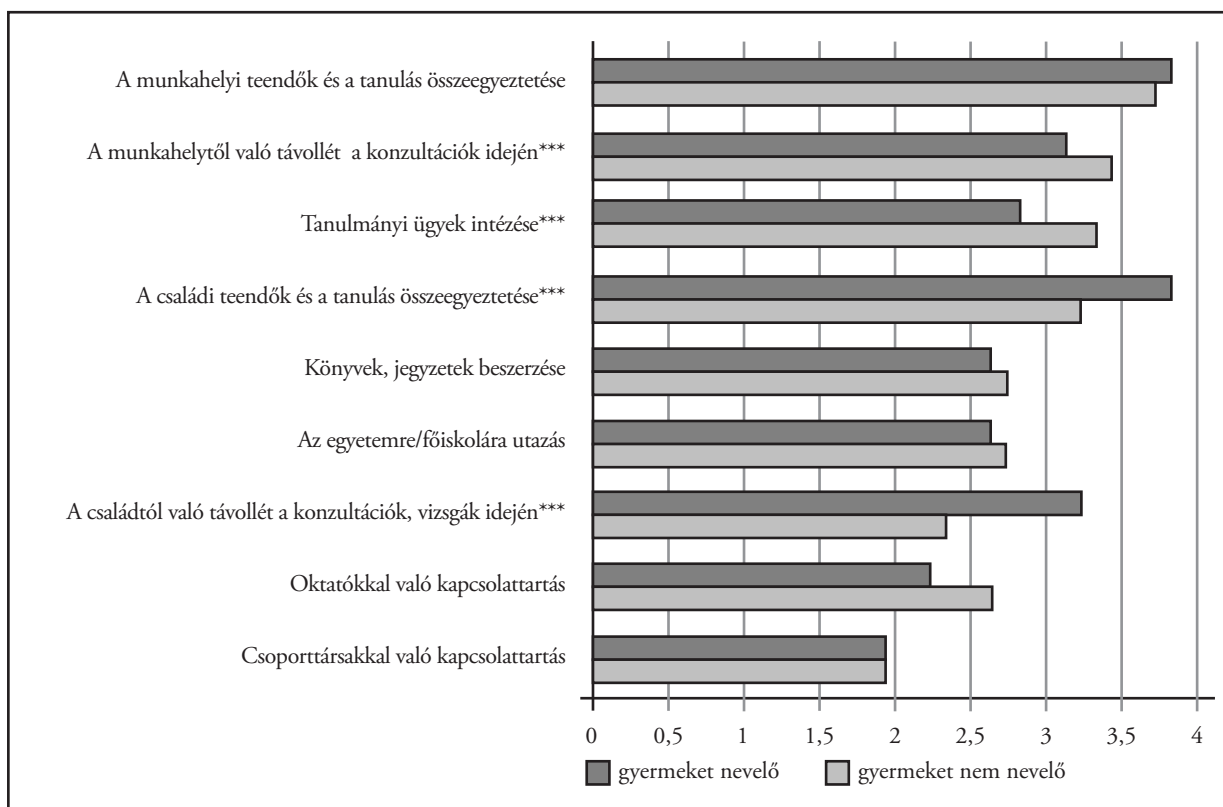
Problémák és megoldandó nehézségek

A felnőttek tanulása kapcsán feltételeztük, hogy a problémák jelentős része a munka, a magánélet és a tanulás összeegyeztetésének nehézségére koncentrálódik. Ahogyan korábbi vizsgálatunkban, úgy a 2013-ban végzett, nagymintás kérdőíves vizsgálatban is kitértünk a problémás területek feltárására. A tanulmányok során felmerülő akadályok természetesen minden hallgatót érintenek, a nehézségek típusa és mértéke a családi állapot mentén azonban számos szignifikáns eltérést mutatott. Megkértük a hallgatókat többek között arra, értékeljék a felsorolt nehézségeket saját tapasztalataik alapján (4. ábra).

A gyermeket nevelők legkomolyabb nehézségnek a tanulás és a családi élet összehangolását érezték (négyes skálán átlagosan 3,7). A hallgatók elmondása alapján a család és munka mellett leginkább éjjel jut idejük a tanulásra, az ebből adódó fáradtság azonban kihat mindkét életterre. A családtagokkal töltött idő csökkenése állandó lelkiismeret-furdalással tölti el őket: *„nincs annyi időnk szerintem a családra. Nekem konkrétan lelkiismeret-furdalásom van a gyerekekkel szemben. Ő most kicsi, és most tudnám kiélvezni. De most így már reggel áttranszformálok a nagyihoz, fél nyolckor, óramű pontossággal, és estig ott van”* – nyilatkozta ezzel kapcsolatban egy interjúalany. A kvantitatív felmérés adatsorában is jól látszik, hogy a családtól való távollét a saját családdal rendelkezőket sokkal inkább megviseli, mint a származási családban élőket (meg kell jegyezni, hogy az egyedülállók döntő többsége a szülői házban él).

4. ábra

A tanulás során felmerülő nehézségek szülői státusz szerint, négyfokú skálán

*** sign.=0,000 ** sign.=0,004 *sign.=0,01-0,05

A munka és tanulás összeegyeztetését a válaszadók egységesen komoly problémaként élik meg. A kérdőív nyitott válaszaiban lehetőség volt igényeket megfogalmazni a képzéssel kapcsolatban, itt a legtöbb válasz a munka melletti tanulás rugalmasabbá tételére irányult. Így például felvetődött a konzultációk idejével kapcsolatos javaslat, a szakmai okokból történő, igazolt távollemaradás elfogadása, a hozott tudás beszámítása. Érdekes azonban, hogy a munkahelyi távollemaradás a gyermeket nem nevelők számára nehezebben megoldható probléma, ennek oka sem az interjúkból, sem a kérdőívekből nem derül ki.

A beszélgetésekből azonban kiténik, hogy bár a munkáltatók általában örülnek, ha a munkaerő képzzi magát, azonban az ehhez szükséges feltételeket nem mindig biztosítják. „Nekem a három év alatt négy főnököm volt két különböző munkahelyen. Mindig másféle igazgatói döntés volt, általában olyan, hogy még szabadságra is alig engedtek.” – mondja egy hallgató, amit egy másik felnőtt tanuló is megerősít: „én eddig

két munkahely alatt tanultam, közvetlenül egyik helyen sem mondják, hogy ne menj tanulni, tehát elengednek, mert úgy gondolják, hogy nekik is érdekük, ha tudsz. Viszont nem tolerálják a kimaradást. Tehát a munkát időben az asztalra kell tenni, és azt kifogásként nem fogadják el, hogy te tanulsz vagy vizsgázol. Úgy oldd meg, hogy a munka a tanulásnak ne menjen kárára.” Akadt azonban jó példa is: „Szerencsére a munkáltatóm megértő, és megbeszéltük, hogy ha sulis van, mennem kell, illetve ha vizsgára kell tanulnom, akkor csúszthatok.”; „Ő [a főnöke] rugalmasan megértette, hogy továbbtanulási szándékom van, és ebben támogat. (...) Kisebb belső súrlódás a munkatársakkal előfordul, akkor egyezkedek...”

A felsőoktatási tanulmányokhoz kapcsolódó olyan mindennapi feladatok, mint az ügyintézés, a könyvek beszerzése, az utazás, de az oktatóval történő kapcsolattartás is a gyermektelen hallgatóknak okoz nagyobb problémát. Úgy sejtjük, ezen a téren is a korábban említett „családi kompetenciák” segítik a gyermekes hallgatókat.

Mind a tanulás menedzselésében (időbeosztás, hatékonyság, aktivitás, teljesítés), mind a tanulmányokhoz kapcsolódó tevékenységekben (fizetett munkavégzés harmonizálása, tanulmányi ügyek intézése, jegyzetek és információk megszerzése, személyes kapcsolatépítés) egyaránt használhatják azokat a képességeket, készségeket, amelyek a családi életben alakulnak ki vagy fejlődnek tovább (pl. időmenedzment, koordináció, kooperativitás, kommunikáció, tolerancia, empátia területén). A családi feladatok mennyiségével és az eredményességgel kapcsolatos elgondolásunkat alátámasztja Harcsa (2014) időmérleg-kutatásának egyik eredménye, miszerint az egy gyermeket nevelők abszolút értékben is több időt fordítanak utódjukra, mint a több gyermeket nevelők, ami – a családi kohéziót mint családi tőkét értelmezve – egyfajta tőkehiányra utal, s még a többeddig gyermek vállalását is befolyásolhatja.

Összefoglalás

Tanulmányunkban a munka mellett tanuló hallgatók sajátosságait tekintettük át, a családi háttér szerepének bevonásával. Szándékolt céllal nem a származási család tanulási eredményekre gyakorolt hatását elemeztük, hanem a családi állapot és a gyermeknevelés szerepének megjelenését vizsgáltuk a tanulói életútban. Először egy speciális tanulói csoport, mégpedig a diplomájukat a gyés, gyed időszakában megszerző nők tanulmányai jellegzetességére figyeltünk. A kisgyermek mellett megvalósuló önképzés különleges helyet foglal el a felnőttkori tanulásban, hiszen a hallgató tanulásra fordított idejét és figyelmét nem önmaga határozza meg, hanem szorosan kell alkalmazkodni a három év alatti gyermek igényeihez.

A felsőoktatásban tanuló kisgyermekes nők ezért különösen számítanak a szűk környezetük támogatására. A kérdőíves vizsgálat eredményeiből láttuk, hogy minél erősebb ez a támogató családi háttér, annál eredményesebb a tanuló. Az eredményesség nem kizárólag tanulmányi teljesítményt jelent, hanem magában foglalja azokat a jelenségeket, amelyek meghatározzák hallgatói mivoltukat az akadémiai közegben, valamint a tanulás és családi élet összeegyeztetésének sikerességét. Ez alapján egyrészt elmondható, hogy a folytonos családi háttértámogatás jótékony hatással bír a tanulmányi sikerességre és a felsőoktatási integráltságra (erről közvetlen adatsorokat nem

jelenítettünk meg, de a kutatás fő eredményei közé tartozik a hatékony bevonódás a tanulói, felsőoktatási közösségekbe). Másrészt a családi életre ható problémák (együtt töltött idő redukálódása, elmaradt otthoni feladatok, tanulásból adódó feszültség, kialvatlanság, vizsgastressz, de még a tanulás anyagi jellegű kiadásai is) megjelennek ugyan, bár nem olyan mértékben telepedik rá a családi kapcsolatokra, mint a segítséget nélkülözők esetében.

A családi háttér hatását megfigyeltük szélesebb körben is, ahol már nemcsak kisgyermekes felnőtt hallgatókat kerestünk meg. A kutatásban vizsgált tanulmányi eredményesség szignifikánsan összefüggött a családi állapottal és a gyermekneveléssel, ezért összehasonlítottuk ezeket a hallgatói csoportokat. Az eredmények szerint a stabil, tartós partnerkapcsolat rendkívül pozitívan hat a tanulói teljesítményre, a házasságban élők szignifikánsan jobban teljesítenek. A gyermeknevelés hatása még ennél is erősebbnek bizonyult, a gyerekes hallgatók eredményesebbek, sőt ez az eredményesség egyenes arányban növekszik a gyermekszám növekedésével. A tanulmányi karrierbe nemcsak a klasszikus értelemben vett mutatók tartoztak bele (mint például az átlag, nyelvvizsga, lemorzsolódás, sikeres vizsgák stb.), hanem vizsgáltuk a felsőoktatási integráltságot is. Az előzőekhez hasonlóan azt tapasztaltuk, hogy a saját családdal rendelkezők oktatóikkal és hallgatótársaikkal hatékonyabb együttműködést valósítanak meg, könnyebben eligazodnak az adminisztratív és tanulásszervezési ügyekben, s hatékonyabban hangolják össze a munkahelyi és tanulmányi feladataikat.

A támogató család mint háttérország tehát többszörösen segíti a tanulói karrier kibontakozását, ami egyben a szakmai karrier erősítését is jelenti. A tanulás, mint az emberitőkébe történő befektetés, a munka világában jelenik meg hozamként, ami viszont nemcsak az egyén számára, hanem a közösség számára is hozzáadott értéket jelent. Ennek alapján megfogalmazható, hogy a munkaerőpiac ugyan profitál a munkavállalók emberitőke-beruházásaiból, de a tanulási folyamatot és ezzel együtt a megszerzett tudást, kompetenciákat láthatóan a családi háttér jelentősen befolyásolja. Más megfogalmazásban: az emberi tőke és a családi tőke egymással szorosan összefügg. A társadalomnak, amelynek gazdasági érdeke a jól képzett munkaerő, ebből a nézőpontból ugyanilyen érdekévé kell, hogy váljon a biztos családi háttérrel rendelkező munkavállaló.

Irodalom

Abrahamsson, K. (1984): Does the Adult Majority Create New Patterns of Student Life? Some Experiences of Swedish. *European Journal of Education*, 3 (19), 283–298.

Aslanian, C. B., Bricknell, H. M. (1980): *Americans in Transition: life changes as reasons for adults learning*. New York, College Entrance Examination Board.

Boudon, Raymond (1998): Társadalmi egyenlőtlenségek a továbbtanulásban. In: Halász Gábor – Lannert Judit (szerk.) *Oktatási rendszerek elmélete*. Budapest, Okker Kiadó. 406–417.

Bourdieu, Pierre (1978): A társadalmi egyenlőtlenségek újraelmélődése. Budapest, Gondolat.

Bratti, M. (2003): Labour Force Participation and Marital Fertility of Italian Women: The Role of Education. *Journal of Population Economics*, 3 (16) 525–554.

Breloer, G. (2001): Subjective Faktoren und institutionelle „Grenzonen“ im Seniorstudium-Probleme und Chancen. In: Breloer, Gerhard – Evers, Reimund – Ladas, Hildegard – Levermann, Ursula (ed.). *Studium im Alter aus Sicht der Lehrenden und Jüngeren Studierenden*. Berlin-New York-München, Waxmann Münster. 6–15.

Buda Béla (1998): Empátia... a beleélés lélektana. Budapest, Ego School.

Bukodi E. (2000): Szülői erőforrások és iskolázási egyenlőtlenségek. In: Elekes Zsuzsanna – Spéder Zsolt (szerk.): *Törések és kötések a magyar társadalomban*. Budapest: ARTT–Századvég. 13–27.

Coleman, James S. (1998): A társadalmi tőke az emberi tőke termelésében. In: Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *Tőkefajták: a társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest, Aula Kiadó, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem. 11–45.

Csapó Benő – Fejes József Balázs – Kinyó László – Tóth Edit (2014): Az iskolai teljesítmények alakulása Magyarországon nemzetközi összehasonlításban. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2014*. Budapest, TÁRKI. 110–136.

Engler Ágnes (2011): *Kisgyermekes nők a felsőoktatásban*. Budapest, Gondolat.

Engler Ágnes (2012): Férfiak és nők a felsőoktatás részesítésében. *Felsőoktatási Műhely* 2. 95–106.

Farkas Péter (2006): A szeretet közössége: a családpszichológia alapjai, Budapest, L'Harmattan.

Grész Gábor (2011): A Családi Életre Nevelő (CSÉN) programok kiemelkedő tartalmi elemei, *Új Pedagógiai Szemle* 1-5. 283–302.

Goldrick-Rab, Sara – Sorensen, Kia (2010): Unmarried Parents in College. *The Future of Children*, Vol. 20, No. 2. 179–203.
 Harcsa István (2014): Családi kohézió – A szülők és a gyermekek társas együttléte a mindennapok világában. A gyermek családjában élők időfelhasználása. KSH Műhelytanulmányok 5. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.

Harcsa István – Monostori Judit (2014): Demográfiai folyamatok és a családformák pluralizációja Magyarországon. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2014*. Budapest, TÁRKI. 83–109.

Hortobágyiné Nagy Ágnes – Komlósi Piroska (2011): A családi életre nevelés és a társas kapcsolati kultúra fejlesztése az iskolában, *Új Pedagógiai Szemle*, 1-5. 86–91.

Kerülő Judit (2013): A felnőttkori tanulás kudarcainak lehetséges okai. *Szakképzési Szemle*, 29. évf. 3. sz. 43–59.

Komlósi Piroska (szerk.) (2014): *Felkészítés a családi életre és a kapcsolati kultúrára*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó.

Kopp Mária – Skrabski Árpád (2000): Pszichoszociális tényezők és egészségi állapot. *Demográfia* 2-3. 252–258.

Kopp Mária (2010): A gender kutatások népegészségügyi és demográfiai jelentősége. *Mentálhigiéne és Pszichoszomatika*, 4. 243–254.

Kovács Klára (2014): Boldogító mozgás. A sportolás hatása a partiumi hallgatók szubjektív jóllétére, lelki edzettségére és egészségére. *Kapocs* 2. 2–13.

Pusztai Gabriella (2005): Társadalmi háttér és iskolai pályafutás. *Educatio* 3. 534–553.

Róbert Péter (2004): Iskolai teljesítmény és társadalmi háttér nemzetközi összehasonlításban. In: Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.) *Társadalmi Riport 2004*. Budapest, TÁRKI. 193–205.

Skrabski Árpád (2003): Társadalmi tőke és egészségi állapot az átmeneti társadalomban. *Hét szabad művészet könyvtára*. Budapest.

Szabó-Tóth Kinga (2014): ...de mi van a férfiakkal? Férfiszerpek a változó Magyarországon. *Kapocs* 1. 6-16.

Székely András – Susánszky Éva – Ádám Szilvia (2013): Fialok kockázati magatartása. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012*. Budapest, Kutatópont.

Jegyzetek

- 1 A tanulmány az OTKA (K-101867) által támogatott Tanuló régiók Magyarországon: Az elmélettől a valósáig című kutatás keretében készült. (Kutatásvezető: Prof. Dr. Kozma Tamás)
- 2 A kutatás a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával valósult meg.
- 3 Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft által készített DPR kutatások.

Török Péter – Tóth Katalin

A keresztény roma szakkollégisták házasságképe

A Magyarországon működő történelmi egyházak közül a Katolikus, a Református és az Evangélikus Egyház 2011-ben megalapította a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózatot (KRSZH). Jelen tanulmány egyrészt rövid áttekintést kíván adni a magyarországi történelmi egyházak által működtetett roma szakkollégiumok hálózatáról, másrészt ismerteti a hallgatók körében végzett hárompilléres kutatást. A kollégiumi hálózat egyik eredménye az értelmiségivé váló roma fiatalok párkapcsolati lehetőségeinek kedvező alakulása. A tanulmány ezért mutatja be a hallgatók sikeres házasságról alkotott elképzeléseit, összevetve a hasonló korú nem roma magyarok elképzeléseivel.

Az értelmiségivé vált cigány fiatalok identitásának alakulásával, identitásvesztésével, a roma értelmiség helyzetének változásával széles körű irodalom foglalkozik (Kende, 2005; Lukács, 2011; Szabóné, 2005; Tóth, 2004). Az identitásvesztés egyik oka, hogy az értelmiségivé vált cigány fiatalok igen nagy hátrányokkal indulnak a párválasztás, pontosabban a pártalálás terén: a romák számára túlságosan képzettek, a nem romák számára azonban képzettségük ellenére továbbra is cigánynak számítanak.¹ A roma szakkollégiumok – többek közt – ebben is segíthetnek, amennyiben az ott tanuló, értelmiségivé váló cigány fiatalok közti ismeretségek párkapcsolattá, házassággá fejlődnek. Az ilyen pároknak – és gyermekeiknek – jóval nagyobb az esélye arra, hogy megőrizzék eredeti roma identitásukat, miközben a magyar társadalomba való integrációjuk is biztosítottabbnak látszik.

De felvetődik a kérdés, hogy milyen értékekre épül az ő házasságuk? Mennyiben különböznek ezek a nem roma magyarok házassággal kapcsolatos értékeitől? Jelenthet-e ez újabb konfliktusforrást, avagy – éppen ellenkezőleg – a hasonló értékek elősegíthetik az integrációt? Tanulmányunk ezekre a kérdésekre keresi a választ.

A KRSZH története és szerkezete

A magyarországi cigányság hátrányos szociális, gazdasági és kulturális helyzetére reagálva² a három történelmi egyház és különféle szervezeteik³ úgy határoztak, hogy kidolgozzák a roma integráció

keresztény alternatíváját.⁴ Ennek eredményeképpen alakult meg a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat, amely lazán összeköti azokat az intézményeket, melyek vállalták, hogy ellátást biztosítanak a magyar felsőoktatási rendszerbe bekerült roma diákok számára. Habár a KRSZH vezetőségi pozíciója évenkénti váltással rotálódik, és rendszeres találkozók keretében információt cserélnek, tapasztalatokat osztanak meg egymással, a résztvevő intézmények függetlensége és autonómiája biztosított. A szakkollégiumok saját maguk szervezik az életüket, és minden külső befolyásoló tényező nélkül döntenek a szervezeti felépítésükről. Az egyetlen elvárás az, hogy az alábbi három modul részét képezze a tantervnek: a magyar-roma integráció elősegítése, a keresztény értékrend és a társadalmi szerepvállalásra való felkészítés.

A három fő irányelvnek megfelelően a szakkollégiumba járók különféle lehetőségeket vehetnek igénybe. Tanulmányaik során többek között tutoriális keretek között egyetemi tanárok segítik őket, legyen szó akár a nyelvvizsgára való felkészülésről is. A KRSZH legfőbb célkitűzése a roma/cigány fiatalok magyar társadalomba történő integrációja. Miközben ezzel szükségszerűen velejár a magyar identitás fejlődése, a szakkollégiumok erősíteni szeretnék a roma identitást is. Sőt, leginkább azt szeretnék elérni, hogy *pozitív* roma identitás alakuljon ki és szilárduljon meg a hallgatókban. Ezt elősegítendő a roma kultúra tanítása nagy hangsúlyt kap. Nem meglepő módon az alapítók céljai között szerepel egy stabil keresztény világszemlélet közvetítése is. A diákoktól elvárják

az aktív társadalmi szerepvállalásra való felkészülést, társadalmi párbeszéd kezdeményezését és a társadalmi felelősségvállalást. A végcél azonban mégis az, hogy a diplomás fiatalok egyszer majd visszatérjenek az eredeti közösségükhöz. Ezt előmozdítandó bátorítják és segítik a családdal és a származási közzel történő kapcsolattartást.

A három fő irányelven kívül van még egy közös jellemzője a szakkollégiumoknak. Működési szabályzatuk szerint szívesen felvesznek tagjaik közé nem roma tanulókat is a célból, hogy az együttélést elősegítsék, ám az arányuk nem haladhatja meg a 25%-ot. Egyetlen szakkollégium kivétel ez alól, ahol kizárólag roma hallgatók vannak, a többi helyen befogadják a nem roma diákokat is (Forray – Marton, 2012).

A kutatás három pillére

A Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézetének (MHI) kutatói 2011-ben találkoztak a diákokkal, amikor a hallgatók először léptek be az ország legrégebbi és a közelmúltig kizárólagosan orvosi képzést nyújtó, nagy presztízsű egyetemére. A hátrányos helyzetű roma/cigány hallgatóknak nemcsak a magas szintű elvárásokból fakadó stresszel kellett megküzdeniük, hanem alkalmanként bizony az előítéletekből és kulturális különbségekből adódó konfliktushelyzetekkel is. Az MHI munkatársai ezért úgy döntöttek, hogy igény esetén lehetővé teszik számukra a konfliktuskezelő pszichodráma foglalkozásokon és személyes tanácsadáson való részvételt. Arra is módjuk nyílt, hogy egyetemi keretek között részt vegyenek egy kutatásban. A vizsgálat három részből állt: egy életútinterjúból, kapcsolatiháló-elemzésből és értékrend-vizsgálatból. A kutatásban azon orvosi egyetemisták vettek részt, akiket az első, a jezsuita rend által életre hívott roma szakkollégium tagjai közé fogadott. A kutatást mind a Semmelweis Egyetem, mind a jezsuita rend jóváhagyta.

Az egyetemen és a jezsuita szakkollégiumban tapasztalható fokozott médiaérdeklődésnek köszönhetően más intézmények, sőt még privát személyek is szerettek volna kutatásokat végezni. A szakkollégiumot elárasztották a különféle kutatásokkal kapcsolatos megkeresések, a hallgatókat pedig egyre többen zaklatták kérdőívek kitöltésével és interjúkkal. A jövőbeni konfliktusok elkerülése

céljából a roma szakkollégium vezetői felkérték a Mentálhigiéné Intézetet stratégiai partnernek, és megbízták a kutatások koordinálásával az egész hálózatra kiterjedően. Ez azt jelentette, hogy a háromrészes kutatásban az öt keresztény szakkollégium összes hallgatója részt vett. A kísérleti (pilot) vizsgálatot a budapesti szakkollégisták 2011-12-es évfolyamán végezték. Nyilvánvalóvá vált, hogy valószínűleg a heves médiafigyelem és a kutatók érdeklődésének hatására a diákok nagyon érzékennyé, óvatossá és tartózkodóvá váltak azzal kapcsolatban, hogy az életükről bármilyen információt megosszanak. Amikor megkérték őket, hogy vegyenek részt a kutatásban, irreális félelmek támadtak, például hogy ha kitorne a harmadik világháború, a személyazonosságuk kiderülhetne. Ezért többször hangsúlyozni kellett az anonimitást és az önkéntes részvételt.

Az életútinterjú keretében a hallgatókat arra kérték, mondják el, hogyan jutottak el jelenlegi helyzetükhöz, ki segített nekik, milyen az identitásuk, stb.⁵ Megkérdezték őket arról is, mit gondolnak: példaképévé/ideáljává és szerepmodelljévé válhatnak-e más roma/cigány gyerekeknek⁶. Az életútinterjújuk átlagosan három órát vettek igénybe.

A szociális háló vizsgálata az úgynevezett network-napló (Huszi, Dávid – Vajda, 2013) módszerrel történt. A diákokat arra kérték, hogy egy héten át jegyezzék fel azoknak az embereknek a nevét (álnévvel) és a nemét, a hozzájuk fűződő kapcsolat minőségének megjelölésével, akikkel aznap bármilyen kommunikációs csatornán, pl. élőszó, internet, skype, minimum öt percet beszélgettek. Nem számított kontaktusnak, ha valakit csupán üdvözöltek.

Ez volt az a kutatási terület, amely rámutatott, hogy a megkérdezettek több mint fele párkapcsolatban él (Török – Lukács – Dávid, 2014). A párok többsége (69%) cigány, továbbá szinte kizárólag (86%-ban) felsőoktatásban részt vevő, illetve már felsőfokú végzettséggel rendelkező személy. És ami a legfontosabb, a párok 62%-a, azaz körülbelül kétharmada szintén szakkollégista.

A kutatók a roma értelmiség identitás- és értékrend-változását leszámítva vajmi keveset tudnak az általános értékszempléteükről. Talán egyetlen, legalábbis részben ezzel a témával foglalkozó kivételként említhető Kyuchukov tanulmánya (2011), aki azt vizsgálta, hogy a hagyományos értékek – mint például a lányok szüzességének

megőrzése – miként befolyásolja a roma/cigány lányok iskolai esélyeit Bulgáriában. Mint ahogy ez a roma lányok szüzességével kapcsolatos példából is kitűnik, az egyén illetve a társadalmi egységek értékrendje szociológiai szempontból nagyon fontos. Ha egy adott társadalomban, vagy annak egy alcsoportjában bizonyos értékek elfogadottak és legitimalizáltak, ezek meghatározó jelleggel fognak normák és viselkedési minták alapjául szolgálni (Morel, 1989).

Az Európai Értékrend Vizsgálat (European Values Studies, EVS) valószínűleg a leggonosabban kidolgozott komplex módszer, amellyel longitudinális vizsgálat keretében elemezni lehet az európai kontinens alapértékeit. Mostanáig négy alkalommal 1981-ben, 1990-ben, 1999-ben és 2008-ban került sor erre a vizsgálatra az európai társadalmak körében, beleértve Magyarországot is. A hallgatók értékrendjének mérésére az Európai Értékrend Vizsgálat adaptált kérdőívét használtuk.⁷ Míg az eredeti kutatás kérdezőbiztosokat alkalmaz, az adaptált verzió önkitöltős, melyet a módosított kérdőív instrukciói tesznek lehetővé. A diákokat arra kéri, hogy egyedül töltsék ki a kérdőívet. Ha azonban mégis kérdésük lenne, a helyszínen lévő kutatókhoz fordulhatnak.

A roma szakkollégistákon először az EVS-kérdőív adaptált verzióját használták, ám hamar nyilvánvalóvá vált, hogy ennek több iteme nem alkalmazható, vagy nem értelmezhető a diákok számára. Kutatásunk második évében ezért a kérdőív egy átdolgozott verzióját alkalmaztuk, kihagyván azokat az itemeket, amelyeket szükségtelennek ítéltünk. Azonban a demográfiai adatokon kívül ez a rövidített kérdőív is tartalmazta a demokráciával, munkával, házassággal, családdal, vallással, másokba, illetve intézményekbe vetett bizalommal, gyermeknevelési problémákkal, társadalmi felelősséggel, regionális identitással, erkölcsi kérdésekkel kapcsolatos nézetekre vonatkozó témákat. A kutatók tervei szerint a diákok értékrendjének és a szociális hálójának tudományos vizsgálata longitudinális jellegű. A diákoktól azt várták, hogy a szociális hálójukkal kapcsolatban évente szolgáltatassanak adatot, míg az értékrendjüket a kollégiumba történő belépéskor és az egyetem elvégzésekor vizsgálják. Nézzük meg most ezen értékek alapján, hogy milyen szerepet tölt be a család és házasság a roma szakkollégiumi hallgatók, a velük azonos magyar korosztály, illetve a magyar társadalom egésze körében.

A házassággal, családdal kapcsolatos vélemények

Nemzetközi és magyar összehasonlító vizsgálatok egyaránt azt találták, hogy Magyarországon tradicionális társadalmi gondolkodás jellemző, amely a család, házasság és a gyermek hármának jelentőségét fogalmazza meg. Az EVS magyar populáción felvett eredményei alapján kijelenthető, hogy a 29 évnél fiatalabb korosztály 86%-a úgy gondolja, hogy „a boldogsághoz szükség van a házasságra vagy egy tartós és stabil partnerkapcsolatra”, és csupán kicsivel több mint az egyötöde (27%) gondolja azt, hogy „a házasság idejétmúlt intézmény”. Ezt támasztja alá az emberek 94%-ának (a fiatalok 92%-ának) azon véleménye, hogy „egy gyermeknek apára és anyára is szüksége van ahhoz, hogy boldogságban nőjön fel”. Ez a hagyományos felfogás megmutatkozik a nemi szerepekről vallott nézetek tekintetében is. Mindezek tudatában érdekesnek és némileg ellentmondásosnak tűnhet az a jelenség, hogy a család mint társadalmi intézmény nagy változásokon megy át: „egyre kevesebb a hagyományos, ideálisnak tekintett családmódban élők aránya, ennek jellemző mutatói a házasságkötések csökkenő száma, a magas arányú válás” (Ádám – Rosta 2010 : 85).

A teljes magyar populációra vonatkoztatott értékrend-kutatás azt találta, hogy az emberek életében a család áll a legfontosabb helyen, ezt követi a munka, majd a barátok/ismerősök. A rangsor negyedik helyére került a szabadidő; a vallás és a politika pedig a legkevésbé fontos tényezőnek bizonyult.⁸ A 29 év alatti magyar korosztály esetében szintén a család szerepel az első helyen, ám az ezt követő sorrendben találunk némi eltérést. A fiataloknál a barátok/ismerősök fontossága megelőzi a munkát, amely a szabadidővel holtversenyben a harmadik-negyedik helyre került. A vallás és politika az ő esetükben is utolsóként szerepel. A roma szakkollégistáknál is a család áll az első helyen, de az ő esetükben a munka éppoly fontos, mint a barátok és ismerősök; vagyis ez a kettő áll holtversenyben a második-harmadik helyen, s csak ezután jön a szabadidő. Náluk is a vallás és a politika zárja a sort. Megjegyzendő azonban, hogy a roma szakkollégisták minden egyes tételt fontosabbnak tartottak saját életükben, mint a magyarok, illetve a velük egykorú magyarok.

A családi értékek kapcsán természetesen szólni kell a szülők iránt érzett felelősségvállalásról is. A romák szüleikkel szembeni valamelyest erősebb felelősségérzetét támasztják alá a következő kutatási eredmények: 83%-uk azt gondolja: „*leginkább a felnőtt gyermek felelőssége a beteg szülő gondozása*”, szemben a nem roma populáció 81%-ával. Különbséget találunk a szülők iránti érzelmeket illetően is. Amíg a nem roma lakosság 75%-a, addig a szakkollégisták 78%-a véli úgy, hogy „*a szülőket mindig szeretni, tisztelni kell*”. Hasonlóképp, míg a roma szakkollégisták kétharmada (66%-a) szerint „*a felnőtt gyermeknek kötelessége gondoskodni a szüleitől*”, ezt a véleményt az őket befogadó társadalomnak csupán 58%-a osztja.

Gyermekcentrikusságunkat tükrözi, hogy a magyar lakosság 88%-a úgy véli, „*egy nőnek szüksége van gyermekekre ahhoz, hogy teljes legyen az élete*”, 70% pedig ugyanezt gondolja a férfiak vonatkozásában is. A fiatal, 29 év alatti korosztálynál ezek az értékek valamivel alacsonyabbak: 77, illetve 61%. Abban a kérdésben viszont, hogy mennyire elfogadott az olyan nő, aki gyermeket szeretne, de ehhez nem kíván társat, férjet magának, nincs lényegi különbség a magyar társadalom egésze, illetve a fiatalabb korosztály megítélésében (51 szemben az 53%-kal).

Hasonlóképpen nincs lényeges eltérés a fiatalok és az egész magyar társadalom véleménye alapján abban a kérdésben sem, hogy a férfiak

ugyanúgy tudnának-e gondoskodni a gyermekekről, mint a nők. A teljes társadalom 72%-a értett ezzel egyet, a fiataloknak pedig a 70%-a. Hasonló volt az abortusz kérdéskörének megítélése is. Ha egy család már nem szeretne több gyermeket, akkor mind a társadalom, mind pedig a fiatalok 70%-a véli elfogadhatónak az abortuszt mint születésszabályozási eszközt. De abban az esetben sincs lényeges eltérés, ha egy nő férj vagy társ hiányában nem kíván egyedül gyermeket nevelni; ekkor a fiatalok 55%-a – szemben a társadalom 59%-ával – tartja megengedettnek az abortuszt. Érdeemes viszont rámutatni arra, hogy ebben az esetben már kevésbé megengedők, azaz az egyedülálló nő terhességmegszakításával szemben kevésbé toleránsak, mint a családban, párkapcsolatban élő nőknél. Természetesen ez utóbbiakkal szemben a toleránsabb véleményt az is előidézheti, hogy ott már van egy, esetleg több gyermek is.

Jelentősebb viszont az eltérés a már megszületett gyermekekért érzett felelősség megítélésében. Amíg a magyar társadalom bő háromnegyede (77%) tartja úgy, hogy a gyermekekért kötelességük a szülőknek mindent megtenniük, addig a fiataloknak csak harmada (68%) van ezen a véleményen. Óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy önmaguk későbbi kényelmét igyekeznek ezzel előre megalapozni, avagy saját, negatív tapasztalataik alapján állítják ezt?

1. táblázat

A roma szakkollégisták, a velük megegyező korú magyarok (<29 év), illetve a magyar társadalom egészének véleménye néhány házassággal, családdal kapcsolatos kérdést illetően (az egyetértők százalékos arányában)

Vélemény	Egyetértők %-os aránya		
	Roma szakkollégisták	Magyar fiatalok (<29)	Magyar társadalom
A házasság idejétmúlt intézmény	3	27	20
A boldogsághoz szükséges a házasság, párkapcsolat	90	86	88
Helyénvaló a házasság nélküli együttélés	69	81	69
A gyermeknek apára és anyára is szüksége van	91	92	94
Nő elfogadása, ha gyermeket igen, de párt nem akar	20	53	51
Apák (=anyák) képesek gyermekről gondoskodni	72	70	72
A gyermekekért kötelesség mindent megtenni	78	68	77
Abortusz megengedett, ha a nő nincs férjnél	22	55	59
Abortusz megengedett, ha a pár nem akar több gyermeket	33	70	70
A nőnek szükséges a gyermek a teljes élethez	84	77	83
A férfinak szükséges a gyermek a teljes élethez	66	61	70

Magyarázat: *Dölt szedés:* legmegengedőbb csoport

Vastag szedés: legkonzervatívabb vélemény

Az 1. táblázat azt mutatja be, hogy mindehhez hogyan viszonyul, hogyan illeszkedik a keresztény roma szakkollégisták családdal, házassággal, gyermekneveléssel kapcsolatos elképzelése.

A roma szakkollégista fiatalok adataiból egy markánsabban hagyományos, konzervatívabb, család- és gyermekcentrikus értékrend körvonalazódik. Szinte alig akad köztük, aki idejétmúltan tartaná a házasságot, s jóval kevesebben fogadják el a gyermeket egyedül nevelő nőt vagy az egyedülálló nő terhességmegszakítását. De hasonlóan kevésbé megengedők az abortusszal abban az esetben is, ha a pár úgy gondolja, hogy már nem szeretnének több gyermeket. Számos más esetben is az ő értékeik mutatják a legkonzervatívabb szemléletet, bár ezeknél a többiek értékei vagy legalább a másik két csoport közül az egyiké meglehetősen hasonló. Így például a cigány fiataloké a legkonzervatívabb vélemény abban, hogy a boldogsághoz szükséges a házasság vagy egy stabil párkapcsolat, vagy hogy a gyermekekért kötelesek a szülők mindent megtenni, illetve hogy a nő számára a teljesség érzéséhez szükséges a gyermek.

Mutatkozik tehát néhány eltérés a szakkollégisták és a magyar társadalom, illetve a szakkollégistákkal azonos korcsoportú magyarok felfogásában a házasság és a család fontosságát illetően. Érdekes megvizsgálni azt is, hogy a sikeres házasság feltételeiről alkotott véleményükben van-e valamiféle eltérés a szakkollégiumi fiatalok és a többiek között.

A sikeres házasság feltételeiről alkotott elképzelések

A sikeres házasság szakirodalom által elemzett feltételeinek, illetve a magyar társadalom erről vallott véleményének alapos elemzése olvasható Török – Martos – Horváth-Szabó írásában (2010). Jelen tanulmányunk céljából elegendő annak ismerete, hogy mind a szakirodalmi szemle, mind pedig az EVS elemzése a sikeres házasság három fő tényezőjét különbözteti meg. Ezek a közös meggyőződésrendszer, a kapcsolati rendszer, valamint a külső tényezők.

A közös meggyőződés rendszeréhez tartoznak az értékek, attitűdök, világnézeti kérdések, azaz a hasonló társadalmi származás, azonos

politikai és vallási nézetek. A kapcsolati rendszerbe sorolandó például a hűség fontossága, a háztartási teendők megosztása, a gyermekek szerepe a házasságban, a konfliktusok megbeszélése, a harmonikus szexualitás, a lehetőség a függetlenségre, vagyis az autonómia és a szabadidő kérdése. A külső tényezőket az anyagi, lakhatási feltételek, a társadalmi transferek képezik, illetve ezekhez a transferekhez és a függetlenséghez kapcsolódóan a megfelelő távolság a rokonoktól, szülőktől. Hogy az egyes tényezőket alkotó részeknek milyen fontosságot tulajdonít a magyar társadalom, illetve a roma szakkollégiumi hallgatók közössége, azt a 2. táblázat szemlélteti. Az eltérések statisztikai szignifikanciaszintjét itt nem ellenőriztük, hisz igen nagy valószínűséggel különbség van egy fiatalabb, speciális etnikai-felekezeti háttérű értelmiségivé váló korcsoport és az idősebbeket is magában foglaló, egész társadalmat reprezentáló minta között.⁹ Az adatok ismertetését azonban igen fontosnak tartjuk, mert ez mutatja, hogy milyen társadalmi érték-kontextusba helyeződik a roma szakkollégiumi fiatalok értékrendje, elképzelése a sikeres házasság feltételeiről.

Mind a magyar társadalom, mind pedig a roma szakkollégisták fontosabbnak¹⁰ vélik a kapcsolati rendszert és a külső feltételeket, mint a közös meggyőződésrendszert, holott a szakirodalom szerint ezek meglehetősen fontos (lenne). Míg a szakkollégisták – feltehetően saját helyzetükre reflektálva – a magyar társadalom átlagához képest kevésbé tartják meghatározónak az azonos társadalmi származást, addig a közös vallásos hit számukra fontosabb. Ez természetesen a keresztény szakkollégiumi háttérből is eredhet.

Szembevetendő az is, hogy a felekezeti szakkollégisták számára a külső feltételek – úgy mint megfelelő jövedelem és lakás, illetve a különélés az apóstól, anyóستól – rendre kevésbé fontosként értékelődtek, mint a magyarok esetében. De érdemes arra is figyelni, hogy mind a magyar társadalom, mind pedig a roma szakkollégisták számára az összes tényező közül a férj és feleség közt felmerülő problémák megbeszélésére irányuló készség meglehetősen a legfontosabb, ezt követi mindkét csoport esetében a hűség igénye. A harmonikus szexuális viszony a magyarok számára valamivel fontosabbnak tűnik, mint a szakkollégista fiatalok számára.

2. táblázat

A sikeres házasságban szerepet játszó tényezők vélt fontossága a magyar társadalom és a roma szakkollégiumi hallgatók véleményében

Fő tényező	Mennyire fontos?	Roma szakkollégium		Magyar társadalom	
	1: nagyon fontos, 2: inkább fontos, 3: nem nagyon fontos	„Nagyon fontos” előfordulási gyakorisága (%)	átlagérték	„Nagyon fontos” előfordulási gyakorisága (%)	átlagérték
Közös meggyőződés-rendszer	Azonos társadalmi származás	9,9	2,60	12,1	2,45
	Közös vallásos hit	17,4	2,43	7,2	2,66
	Egyetértés politikai kérdésekben	8,3	2,60	9,3	2,53
Kapcsolati tényezők	Hűség	94,2	1,06	88,9	1,11
	Gyerekek	81,8	1,18	69,6	1,35
	A háztartási teendők megosztása	44,6	1,66	55,0	1,51
	Készség a problémák megbeszélésére	97,5	1,03	89,8	1,10
	Harmonikus szexuális viszony	78,5	1,22	85,9	1,16
	Legyen idő saját barátokra, hobbitra	62,8	1,41	62,1	1,40
Külső feltételek	Megfelelő jövedelem	28,9	1,90	66,9	1,38
	Megfelelő lakás	40,5	1,73	63,3	1,40
	Külön élni apóstól, anyóstól	57,0	1,51	62,4	1,46

3. táblázat

A sikeres házasságban szerepet játszó tényezők vélt fontossága a roma szakkollégiumi hallgatók és a velük egykorú magyar fiatalok véleményének összehasonlításában (minél alacsonyabb az átlagérték, annál fontosabb a tényező)

Fő tényező	Mennyire fontos a sikeres házassághoz? 1: nagyon fontos, 2: inkább fontos, 3: nem nagyon fontos	Roma szakkollégium	Magyar fiatalok
		Átlagérték	átlagérték
Közös meggyőződés-rendszer	Azonos társadalmi származás	2,60**	2,44
	Közös vallásos hit	2,43***	2,66
	Egyetértés politikai kérdésekben	2,60	2,54
Kapcsolati tényezők	Hűség	1,06*	1,12
	Gyerekek	1,18***	1,36
	A háztartási teendők megosztása	1,66**	1,51
	Készség a problémák megbeszélésére	1,03**	1,11
	Harmonikus szexuális viszony	1,22	1,15
	Legyen idő saját barátokra, hobbitra	1,41	1,40
Külső feltételek	Megfelelő jövedelem	1,90***	1,39
	Megfelelő lakás	1,73***	1,41
	Külön élni apóstól, anyóstól	1,51	1,48

* p<0,1
** p<0,05
*** p<0,001

Az említett speciális etnikai-felekezeti háttérű értelmiségivé váló korcsoport miatt azonban szükséges azt is megvizsgálni, hogy a roma szakkollégiumi fiatalok a velük hasonló korú magyar fiatalokkal összehasonlítva¹¹ milyen véleményt nyilvánítanak az egyes tényezők fontosságáról (3. táblázat). Nem meglepő, hogy a nem roma fiataloknak a sikeres házasságról alkotott véleménye jóformán alig tér el a magyar társadalom egészének a véleményétől (lásd 2. táblázat). Tehát ugyanazok a jellegzetességek itt is megfigyelhetők: a kapcsolati és külső tényezők fontosabbak, mint a közös meggyőződésrendszer, de ezen belül a szakkollégisták számára a közös vallásos hit azért fontosabb. A külső feltételek is kevésbé játszanak szerepet a cigány fiataloknál, mint a nem romáknál. Hasonlóképpen a harmonikus szexuális viszony sem annyira meghatározó a szakkollégiumi hallgatók sikeres házasságról alkotott elképzelésében, mint a nem roma fiatalokéban.

A szakkollégisták véleményeltéréseinek statisztikai próbája azonban jelzi, hogy a megfigyelt hagyományosabb, konzervatívabb felfogás jelentősen eltér a nem roma fiatalok – és így áttételesen a magyar társadalom – értékrendjétől. Az éppen egytucatnyi tényező kétharmadánál a roma fiatalok véleménykülönbsége szignifikánsan különbözik a velük hasonló korú magyarokétól. Nincs jelentős különbség a politikai kérdésekben való egyetértés fontosságáról vallott nézetekben, a harmonikus szexuális viszony és a szabadidő fontosságában, illetve annak megítélésben, hogy mennyire szükséges külön élni a rokonoktól.

Összegzés helyett...

Tanulmányunk arra kereste a választ, hogy a keresztény roma szakkollégiumi hallgatók családdal, házassággal kapcsolatos értékfelfogása jelenthet-e újabb konfliktusforrást, avagy – éppen ellenkezőleg – a hasonló értékek elősegíthetik-e az integrációt.

A potenciális konfliktusforrások szempontjából azt gondolnánk, hogy különösen fontos figyelni azokra a különbségekre, amelyek statisztikai eltérése igen erős (ilyenek az azonos hitrendszer, gyermekek szerepe, megfelelő jövedelem és lakás fontossága). Ezek közül azonban, ahogy már korábban is jeleztük, éppen az látszik, hogy a cigány fiatalok a külső feltételeknek ki-

sebb szerepet tulajdonítanak, mint a magyarok. Mindebből az következhet, hogy a roma szakkollégiumi fiatalok valószínűsíthetően hasonló vallású társat keresnek (vagy találnak a kollégiumban), s számukra a gyermekek léte stabilizálóbb a házasságban. Ez utóbbi azonban csak és annyiban lehet további konfliktus forrása, amennyiben esetükben is jelentősen nagyobb számú gyermekvállalásról lesz szó, mint a nem roma származású kortársaiknál. Hogy mindehhez a külső körülmények fontosságának viszonylagos alábecsése mennyiben okoz további konfliktust, az nagymértékben attól függ, hogy a roma szakkollégiumokból kikerülő fiatalok kortársaikéhoz képest milyen egzisztenciális feltételeket tudnak teremteni maguknak. Feltételezhető, hogy végzettségük és a kollégiumokban szerzett kapcsolati tőkéjük alapján életkörülményeik nem fognak jelentősen eltérni honfitársaikétól, illetve maguk sem fognak ezeknek akkora jelentőséget tulajdonítani.

Összességében tehát a szakkollégisták értékrendjét vizsgáló felmérésünk eredményei azt mutatják, hogy elképzelésük a családról, házasságról inkább egy konzervatívabb szemléletet tükröz. Ennyiben ez lehet konfliktusforrás, de akkor már az egész magyar társadalom felelőssége is, hogy világosan lássuk, itt nem a roma-nem roma ellentétről van szó.

Irodalom

Ádám, Sz. – Rosta, A. (2010): Nemi szerepek. Pp. 81–113. In Rosta, G. & Tomka, M. (szerk.) *Mit értékelnek a magyarok? Az Európai Értékrend Vizsgálat 2008. évi magyar eredményei* Budapest: Agóra IX. OCIFE Magyarország – Faludi Ferenc Akadémia.

Ashford, S. A. & Halman, L. (1994): Changing attitudes in the european community. In C. Rootes & H. Davis (Eds.), *Social change and political transformation* (pp. 72–85.). London: UCL Press.

Forray, R. K. (2004a): *Életutak, iskolai pályák. Interjúk cigány, roma fiatalokkal*. Pécs: PTE BTK Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék.

Forray, R. K. (2004b): „Ebbe a dolgozatba beleírtam a lelkeket” Cigány gyermekek a közösségeikről. Manuscript.

Forray, R. K. & Marton, M. (2012): Egyházi szakkollégiumok. *Iskolakultúra*, 22(7-8), 35–44.

Halman, L., Sieben, I. & van Zundert, M. (Eds.) (2011): *Atlas of European Values. Trends and Traditions at the turn of the Century*. Leiden: Brill.

Huszi, É., Dávid, B. & Vajda, K. (2013) Strong Tie, Weak Tie and In-Betweens: A Continuous Measure of Tie Strength Based on Contact Diary Datasets. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 79, 38–61.

Kállai, E. & Törzsök E. (Eds.) (2006): Átszervezések kora: cigánynak lenni Magyarországon: jelentés 2002–2006. Budapest: Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány.

Kende, A. (2005): Értelmiségiként leszek roma, és romaként leszek értelmiségi. Vizsgálat roma egyetemisták életútjáról. In M. Neményi & J. Szalai (Eds.): *Kisebbségek kisebbsége. A magyarországi cigányok emberi és politikai jogai* (pp. 376–408.). Budapest: Új Mandátum.

Kemény, I., Janky, B. & Lengyel, G. (2004): *A magyarországi cigányság 1971–2003*. Budapest: Gondolat.

Kertesi, G. (2005): *A társadalom peremén*. Budapest: Osiris.
Kyuchukov, H. (2011): Roma girls: between traditional values and educational aspirations. *Intercultural Education*, 22(1), 97–104.

Lukács, Á. (2011): Roma értelmiségiek identitása. *Valóság*, 54(10), 79–95.

Morel, Gy. (1989): *Szociológia*. Budapest: Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet – Dialógus (Párbeszéd) Alapítvány.

Pusztai, G. (2004): Kapcsolatban a jövővel. *Valóság*, 47(5), 69–84.

Rosta, G. & Tomka, M. (Eds.) (2010). *Mit értékelnek a magyarok? Az Európai Értékrend Vizsgálat 2008. évi magyar eredményei*.

Budapest: Agóra IX. OCIPE Magyarország – Faludi Ferenc Akadémia.

Szabó, A. – Bauer, B. (szerk.) (2009): Ifjúság20008 Gyorsjelentés. Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet. (<http://Downloads/ifjusag2008---gyorsjelentenes.pdf>, utolsó hozzáférés: 2015. február 26.

Szabóné, K. J. (2005): *A magyarországi cigány értelmiség helyzete és mentális állapota*. Pécs: PTE BTK Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék.

Székely, Levente (szerk.) (2013): Magyar ifjúság 2012. Tanulmánykötet. Új nemzedék. (http://kutatopont.hu/files/2013/09/Magyar_Ifjusag_2012_tanulmánykötet.pdf, utolsó hozzáférés 2015. február 26.)

Tóth, K. D. (2004): *Magyarországi és angliai kiemelkedett cigányok identitástípusainak összehasonlító elemzése*. Budapest: Corvinus Egyetem.

Török Péter – Lukács Ágnes – Dávid Beáta 2014 „A család a felekezeti roma szakkollégiumi hallgatók értékrendszerében és kapcsolati hálózatában” előadás a *Család-tükör konferencián*, Szeged, Akadémia Bizottság Székháza, 2014. november 20.

Török, P., Martos, T. & Horváth-Szabó, K. (2010): Család, házasság és párkapcsolatok az értékek és elégedettség fényében In G. Rosta & M. Tomka (Eds.): *Mit értékelnek a magyarok? Az Európai Értékrend Vizsgálat 2008. évi magyar eredményei*. (pp. 53–80.). Budapest: Agóra IX. OCIPE Magyarország – Faludi Ferenc Akadémia.

Jegyzetek

- 1 Egy pszichológiát végzett, jelenleg doktori tanulmányait folytató cigánylány személyes közlése alapján. Szomorúan vette tudomásul, hogy nagy valószínűséggel „pártában marad”.
- 2 Lásd például: Kemény, Janky and Lengyel (2004), Kertesi (2005), and Kállai and Törzsök (2006).
- 3 A Katolikus Egyházon belül a jezsuita rend és a görög katolikusok vettek részt a programban.
- 4 A magyar kormány az Európa Unió soros elnökeként 2011-ben meghirdetett egy romapolitikát.
- 5 Hasonló interjúkért ld.: Forray (2004a) és Pusztai (2004). Ez utóbbi szerint a vallási közösségek nemcsak az integrációt segítik elő, hanem az iskolai mobilitást is.
- 6 A miskolci görögkatolikus roma szakkollégium hallgatóit látogatóba vitték egy közeli, zömében cigányok által lakott település általános iskolájába. Az iskolások csak annyit tudtak, hogy egyetemisták jönnek hozzájuk, ám a látogatók roma származása titok maradt. Amikor a hallgatók beléptek az osztályterembe, a gyerekek nem jutottak szóhoz a meglepetéstől, ami csak tovább fokozódott, amikor a hallgatók elmesélték, hogy pl. jogásznak, informatikusnak, stb. tanulnak.
- 7 Számatalan publikáció taglalja az EVS egész kontinensre kiterjedő, általános eredményeit, lásd pl.: Ashford & Halman (1994), Halman, Sieben and Zundert (2011). Magyar elemzésekért lásd pl. Rosta és Tomka (2010), vagy Török, Martos és Horváth-Szabó (2010).
- 8 Török – Lukács – Dávid, 2014
- 9 De természetesen a hasonló korú magyar fiatalok véleményével való összehasonlításban elvégeztük a statisztikai próbákat (t-próba), vö. 3. táblázat.
- 10 A kódolás alapján – lásd a táblázatban – minél kisebb az átlagérték, annál nagyobb fontosságot tulajdonítanak a válaszolók annak a tényezőnek.
- 11 Sajnos a kifejezetten fiatalokra irányuló felmérésekben – például az ifjúságkutatás 2008-as és 2012-es felméréseiben (Szabó-Bauer 2009, Székely 2013) – nem szerepelnek ezek a kérdések, így csak az EVS-ben megkérdezett megfelelő korú személyek véleményével lehet összehasonlítást végezni.

Bihari Ildikó – Czibere Ibolya – Csoba Judit – Kerekes Noémi – Rácz Andrea

Az aktív idősödést támogató innovációk közép-európai gyakorlatai

Bevezetés

A fejlett országokban a 21. század egyik legnagyobb társadalmi sikere és kihívása is egyben a születéskor várható élettartam meghosszabbodása. Az Idősügyi Nemzeti Stratégia (2009) adatai szerint az Európai Unióban az idősök száma az elmúlt mintegy 50 évben majdnem megduplázódott, ezen belül is a 80 éven felüliek aránya nőtt a leginkább. Az ENSZ 2000-ben közzétett „A világnépesség öregedése – 1950–2050” című kiadványa is alátámasztja az idősök arányának fokozódó növekedését. 2025-re Európa népességének egyharmada betölti a 60. életévét, az OEFI¹ elemzése szerint pedig ezen belül is különösen a 80 évesnél idősebbek száma emelkedik jelentősen (Országos Egészségfejlesztési Intézet 2007:5). Az Idősügyi Nemzeti Stratégia szorgalmazza minderre a felkészülést, melynek szükséges feltétele a szolgáltatások modernizációja és a társadalmi bevonódás előmozdítása. A várható élettartam növekedése hatással van az ellátó- és szolgáltatórendszerekre, s a kihívásokra való hatékony reagálás stratégiai tervezést igényel. A társadalmi és demográfiai változások következtében új szükségletek és keresletek jelennek meg, melyekre politikailag, társadalmilag, gazdaságilag és szolgáltatói szinten egyaránt reagálni kell. Az Európai Bizottság 2002-ben kiadott dokumentuma alapján „az öregedési politikáknak széles életpályát és a társadalomra kiterjedő közelítést kell elfogadniuk, figyelembe véve az ENSZ globális kezdeményezéseit és alapelveit” (Idősügyi Nemzeti Stratégia 2009:10). Az ENSZ 1991-ben elfogadott alapelveiben rögzíti, hogy olyan időspolitika van szükség, amely egész életen át biztosítja a függetlenséget, a részvételt, a gondoskodást, az önmegvalósítást és a méltóságot. Az idősök arányának növekedésével és az ebből következő kihívásokból adódóan flexibilis és haté-

kony időspolitika kialakítására van szükség, amely épít a társadalom, a szolgáltató- és a humánvédelmi rendszerek résztvevőire, és a szolgáltatást igénylők szükségleteire is. Az idősök szükségleteinek biztosításához szükség van az állam, a civil és a for-profit szektor, a magánszemélyek és az idősellátásban érintett szakmák és a humánszolgáltató rendszerek tagjai közötti folyamatos párbeszédre és együttműködésre. A Stratégia egyik fő irányelve, hogy az időskorúak jólléte érdekében a szolgáltatások személyre szabottak, hozzáférhetőek/elérhetőek, megbízhatóak és felhasználóbarátok legyenek. Továbbá felhívja a figyelmet az élethosszig tartó tanulásra, az önségítésre, az öngondoskodás lehetőségeire és az önkéntesség széles körben történő kiépítésének szükségességére (Idősügyi Nemzeti Stratégia 2009).

Az idősödő társadalmak egyre súlyosabb problémaként néznek szembe az idősök gondozásának egészségügyi és szociális kihívásaival is. Az egészségügyi és a szociális szakemberek az idősödés problémáját, a megoldási alternatívákat, az ápolás és gondozás témáit eltérő nézőpontból közelítik meg, ami gyakran képezi szakmai viták tárgyát. Ennek ellenére egyetértenek abban, hogy az öregség nem egyenlő a betességgel, noha növeli számos betegség kialakulásának kockázatát (Krémer 2013, Udvari 2013). Az öregség tehát egy olyan állapot, melyhez korszerű technikákkal és eszközökkel önrendelkező, autonóm és másoktól nem függő módon is lehet alkalmazkodni. Ilyen terület például a mentális egészség támogatása, a demenciák kezelése, a mozgászavarok karbantartása (fitness, wellness, gyógyfürdő, masszázsszolgáltatások), a hallás- és látásjavító, a mozgást segítő segédeszközök, a lakásfelszerelések és az infokommunikációs eszközök használata (Krémer 2013). Az erre irányuló modern paradigmák az

aktív idősor elveit helyezik előtérbe. Az aktív idősödés/idősor fogalmának definícióját a WHO dolgozta ki. Ahhoz, hogy az öregedés pozitív élményt és hosszabb élettartamot jelentsen, folyamatosan biztosítani kell a lehetőségeket az idősök számára az egészség, a társadalmi részvétel és a biztonság területén. A definíció alapján az aktív idősödés/idősor az a folyamat, amelyben a társadalom optimális lehetőséget biztosít az egyéneknek arra, hogy egészségesen és biztonságban éljenek, és képesek legyenek részt venni a társadalmi folyamatokban; mindezt azzal a céllal, hogy javítsa az életminőséget az idősödés során (Active Ageing 2002:12). Az aktív idősor egyaránt vonatkozik mind az egyénekre, mind az egyes demográfiai csoportokra, lehetővé téve egyrészt a fizikai, a szociális/társadalmi és a mentális jóllétüket, másrészt a társadalomban való részvételüket igényeik, vágyaik és képességeik szerint, miközben megfelelő védelmet, biztonságot és gondoskodást nyújt, ha segítségre van szükségük. Az „aktív” szó a folyamatos társadalmi, gazdasági, kulturális, lelki/szellemi és a közügyekben való részvétellel utal, vagyis nemcsak a fizikailag aktívak tartoznak e kategóriába, hanem azok az idős emberek is, akik nyugdíjasok, betegek vagy fogyatékkal élők, mert továbbra is aktív támogatói a családnak, a kortársaknak és a közösségnek. Az aktív idősor célja, hogy kiterjessze a várható egészséges élettartamot és az életminőséget minden emberre kortól függetlenül (Active Ageing 2012). Az Aktív Idősor (Active Ageing – Policy Framework) dokumentum jelentősége abban áll, hogy az idős emberről először gondolkodik a maga emberi teljességében, vagyis a figyelem az emberi élet kiteljesedésére irányul, és nem korlátozódik a szociális és egészségügyi területre (Idősügyi Nemzeti Stratégia 2009). A tevékeny idősor a jogok (függetlenség, társadalmi részvétel, méltóság, gondoskodás, önkitaljesítés) és kötelezettségek (az egyénnek is tennie kell azért, hogy aktív maradhasson), a megelőzés és az integráció (az egészség és az öngondoskodási képesség megőrzése, amely a szociális és egészségügyi rendszerek feladata is), az életút-megközelítés (idősorban az önellátás megtartása és a rokkantság elkerülése), az intézményi korlátok lebontása (például kötelező nyugdíjba vonulás idejének központi meghatározása), a kulturális változás (idősokról való gondolkodás megváltoztatása, sztereotípiák felszámolása) és az intergenerációs (multigenerációs) szolidaritás (fiatalok és az idősök egymás iránti felelősségének erősí-

tése) alapelvei mentén értelmezhető (Udvari 2013). Az öregedési folyamatot befolyásolják a szociális kapcsolatok és a pszichoszociális tényezők változásai is. Az önállóság, a függetlenség elvesztése azt jelenti, hogy az idősök gyakran nem maradhatnak az addig megszokott környezetükben, és ez gyakran a fizikai egészség megváltozásával jár. A családi, rokoni, baráti kapcsolatok beszűkülése, a házastárs elvesztése, a csökkenő önellátási képesség az életkor előrehaladtával az izoláció irányába hat.

Mindezekből következően is az idősök és a fogyatékkal élők társadalmi kirekesztettségének megelőzése, csökkentése ösztársadalmi probléma a legtöbb országban. Az idősokról történő gondoskodás gyakorlata országonként változó, ugyanakkor közös célként jelenik meg a társadalom időséi és a fogyatékkal élők integrálása, önállóságuk és védelmük biztosítása. Az országok gazdasági-társadalmi környezete és helyzete eltérő, ugyanakkor egyrészt az idősök kirekesztődésének és elszigetelődésének megakadályozása és intézményesített gondozásának ellensúlyozása, másrészt családtagjaik, hozzátartozóik informálása, erősítése és tehermentesítése napjaink aktuális, égető megoldandó feladata minden országban.

Az idősödő társadalom kihívásait az európai országok is felismerték, ennek eredményeként különböző kezdeményezések indultak az idősök minőségi életének és az aktív idősor biztosításának érdekében. Ilyen európai kezdeményezésként zajlott a következőkben bemutatott fejlesztési program is. A HELPS (Housing and Home-Care for the Elderly and Vulnerable People and Local Partnership Strategies in Central-European Cities – Lakhatási és gondozási szolgáltatások idősök és sérült emberek számára, illetve helyi partnerségek stratégiai közép-európai városokban)² projekt elsődlegesen az idősök és fogyatékkal élők társadalmi kirekesztettségének csökkentését tűzte ki célul. Ennek eléréséhez a helyi önkormányzatok és civil szervezetek, valamint az érintett célcsoportok bevonásával különböző, többek között a lakhatást, az ápolást, gondozást, az informálást érintő tevékenységek kidolgozására, megtervezésére, kivitelezésére került sor.

A projektben résztvevő nyolc közép-európai ország (Olaszország, Ausztria, Németország, Csehország, Magyarország, Lengyelország, Szlovénia, Szlovákia) 12 partnerszervezete tesztelte a fejlesztéseket, és összegezte az elsődleges tapasztalatokat. A tanulmányban ezeket a jó gyakorlatokat mutatjuk be.

A tevékenységek innovációs értékelése során szem előtt tartottuk az adott ország vagy egyes esetekben az adott régió addigi gyakorlatát is. Egyes fejlesztések a magyarországi gyakorlatban már jól ismertek, míg más országok idősellátásában még hiányoznak és fordítva.

A projekteknek helyszínt adó városok többsége hozzávetőleg 200 000 fős népességszámú. Általános tendencia a lakosság előregedése, azaz a 65 év feletti, de még inkább a 80 évesnél idősebb népesség arányának növekedése. A projekt tanulmányai szerint a nyugat-európai projektmegvalósító városokban magasabb a 65 éves vagy annál idősebb népesség aránya, de az ebből fakadó társadalmi problémák jól menedzselték. Ezzel szemben a kelet-európai városokban – annak ellenére, hogy alacsonyabb az idősek aránya – az időződés mégis sokkal nagyobb problémát okoz. A nyugat-európai városokban sokkal erősebb a társadalmi szolidaritás, az idősek szorosabb kapcsolatokat ápolnak a családtagjaikkal, szomszédaikkal, barátaikkal. Ennek elsősorban történeti okai vannak, hiszen a kelet-európai országokban a rendszerváltás előtt nem létezett civil szektor, és az azóta eltelt 25 év kevés volt a terület megerősödéséhez, ugyanakkor ez nehezítő tényező az idősek, fogyatékkal élők társadalmi integrációja és így a projekteredmények elterjeszhetősége szempontjából is.

Az időseknek és fogyatékkal élőknek nyújtott szociális szolgáltatások négy olyan típusát különítettük el, amelyek többé-kevésbé minden résztvevő országban elérhetők: a pénzbeli ellátások, az otthoni gondozás, a tartós és átmeneti ellátások, illetve az információs szolgáltatások. Bár a cél általában mindenhol az, hogy az idősek minél tovább függetlenek, aktívak maradjanak a saját otthonukban, Nyugat-Európában inkább lakhatási kérdésként kezelik az idősek szociális integrációját, ezért különösen fontosak az alternatív lakhatási megoldások, míg Kelet-Európában nagyobb hangsúlyt kapnak az infokommunikációs megoldások.

A nemzetközi modellek típusai és sajátosságai

A projektben résztvevő 8 ország fejlesztéseinek bemutatásához fejlesztési típusokat alkottunk, melyekhez az általános információkon túl felhasználtuk a tevékenységekről, a célcsoportról, az innovációkról és a

partnerszervezetek jellemzőiről szóló információkat. Ennek alapján három szakmai fejlesztési kategóriát különítettünk el: a „Képzés és információ”, a „Kényelmes lakhatás”, és a „Kutatás és fejlesztés” típusait.

I. „Képzés és információ”

Az első kategóriában a két magyarországi (Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata, Magyar Máltai Szeretetszolgálat) és a szlovákiai (Nyitra, Petržalka) pilot tevékenységeket soroltuk. Mindkét magyarországi, valamint a szlovákiai program célja, hogy az idősek, illetve fogyatékkal élő emberek segítséget kapjanak ahhoz, hogy minél hosszabb ideig saját, jól megszokott környezetükben, otthonukban élhessenek.

1. „Laikus segítők” – Magyarország

1. alprogram³

Az idősek számának növekedésével, valamint az egyedülálló idős emberek emelkedő számával egyidejűleg egyre nagyobb igény mutatkozik olyan szociális szolgáltatásokra, amelyek az idősek otthonukban tartását, házi gondozását segítik elő. Ezzel összefüggésben képzési program került kidolgozásra a laikus segítők részére az idős emberek gondozásával kapcsolatosan.

A fejlesztés célja az volt, hogy a képzés az idős vagy fogyatékkal élő emberek rokonait, barátait, szomszédait készítse fel a mindennapi élethez szükséges segítségnyújtásra az ápolási, gondozási terhek enyhítése érdekében. Elsődleges cél, hogy a laikus segítők élete is könnyebbé váljék, fizikailag ne rokkanjának bele a gondozásba, továbbá lelki, mentális segítséget is kapjanak. A laikus segítők képzésének köszönhetően az idősek az otthonukban is adekvát segítséget kaphatnak, elősegítve ezzel azt, hogy ne kelljen bentlakásos intézményekbe költözniük, ha gondozásuk, ápolásuk az otthoni környezetükben is ellátható.

A legtöbb esetben (a képzés elvégzése nélkül is) a családtagok azok, akik segítik, támogatják az idős rokonaikat, ugyanakkor általában ezt professzionális ismeretek nélkül teszik, ami nem nyújthat teljes körű segítséget, valamint a nem kielégítő ápolás miatt nagyobb valószínűséggel kerülnek az idős emberek ápoló, gondozó bentlakásos intézménybe. A Debreceni Önkormányzat egy elméleti

és gyakorlati ismereteket adó képzés kidolgozását vállalta, melynek célja az idős vagy fogyatékkal élő személyek családtagjainak, szomszédainak, barátainak laikus segítővé képzése volt. A képzés első részében elméleti oktatásban vettek részt a programra jelentkezők, melynek egyik eleme az ápolási tudnivalók átadásán túl a szociális ellátások ismertetése volt. A képzés második blokkjában a laikus segítőök gyakorlati felkészítése valósult meg. A tréning segítséget nyújtott a kiégés megelőzésében is. A Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszéke által készített tananyagot nyomtatott formában is megkapták a résztvevők, hogy a későbbiekben bármikor felfrissíthessék a tanultakat. Az elsődleges tapasztalatok azt mutatják, hogy az informális segítőök megfelelő képesítést kaptak az oktatás során. A vizsszajelzések alapján a szakmai/professzionális ismeretek elsajátításán, fejlesztésén túl a mentális egészségük megtartásában is hasznos segítséget kaptak. Egyrészt lehetőségük volt megosztani a trénerekkel a gondozással kapcsolatos félelmeiket, másrészt a hasonló helyzetű résztvevők között kialakult egy támogató környezet is. A fél évvel később megvalósult utánkövetés eredményei azt mutatják, hogy a résztvevők használják/alkalmazzák a képzésben elsajátítottakat, és tartják egymással a kapcsolatot, lehetőségeikhez képest segítik egymást, megosztják az információkat egymással, és a jövőben is ezt tervezik.

2. alprogram⁴

A magyarországi ellátórendszer többféle szolgáltatást nyújt az idősek számára települési szinten. Igénybe vehetnek például házi segítségnyújtást, étkeztetést, nappali ellátást (idősek klubja) és bentlakásos intézményi szolgáltatásokat is a települések nagyságától függően. Ezekre a szolgáltatásokra jóval több embernek lenne szüksége, mint amennyit el tudnak látni, az ellátások hozzáférhetősége limitált. Azok a családtagok, akik otthonukban legalább napi 8 órában gondoskodnak idős vagy fogyatékkal élő családtagjukról, ápolási díjban is részesülhetnek.

Magyarországon a laikus segítőöknek nyújtott szakmai támogatás az otthoni ápoláshoz hiányzik az ellátórendszerből. Az egyszerű gondozási feladatokra (pl. etetés, személyes higiénia) vagy a nehezebben elvégezhető tevékenységekre (pl. felfekvés kezelése vagy pelenkacsere) jelenleg nincs egyszerű, könnyen elérhető képzési anyag/tananyag (beleértve az audio-vizuális elemeket is), amelyek se-

gítséget nyújtanának a laikus segítőök számára. Ebből adódóan a Magyar Máltai Szeretetszolgálat vállalta, hogy innovatív megoldásokat keres a laikus segítőök szakmai támogatására.

A fejlesztés célja, hogy a laikus segítőöknek olyan információkat adjanak át egy internetes portál képzési anyagának segítségével, amelyeket a mindennapi ápolás, gondozás folyamatában fel tudnak használni. Ennek érdekében a projektben kidolgozásra került egy magyar nyelvű weboldal, amelynek felületén oktatófilmek segítségével mutatják be a különböző otthoni feladatok ellátását. A fejlesztési tevékenység kiemelt eredménye, hogy a weboldalt hét európai ország nyelvére (angol, olasz, német, szlovák, szlovén, cseh, lengyel) is lefordították, amely elérhető a webnurse.eu weboldalon.

A magyar nyelvű WebNover.hu weboldal tervezésekor a Magyar Máltai Szeretetszolgálat megkísérelte valamennyi olyan információ és támogatás összegyűjtését, amelyre a laikus segítőöknek szükségük lehet a mindennapi munkájuk során. Mivel többségük nem professzionális gondozó, még a látszólag egyszerű ellátási feladatok elvégzése is nehézséget jelent számukra. A 45 rövid bemutató videó segítséget nyújt abban, hogy megtanulják és biztonságosan végezzék az alapvető otthoni ellátási feladatokat.

A videókon kívül a látogatók a magyar nyelvű honlapon rákereshetnek az összes szociális, jóléti és egészségügyi intézményre, szolgáltatóra. Továbbá a felhasználók két help-desk menüpont segítségével gondozáshoz kapcsolódó és jogi kérdéseket tehetnek fel a szakembereknek, hiszen a személyes tanácsadás sok esetben fontos lehet. Egy következő funkció a lelki feltöltődést segíti, és a táplálkozással kapcsolatos témákban is eligazítást ad (például a diétetikus részleg különböző könnyen elkészíthető recepteket ajánl, illetve cikkek olvashatók a táplálkozás témájában). Jelenleg a weboldalnak átlagosan napi 350 látogatója van.

2. „Mobil vészkarperec és gondozók képzése” – Szlovákia⁵

Nyitran az idős és fogyatékkal élő személyek számára számos szociális szolgáltatás érhető el, pl. gondozószolgálat, nappali ellátás, gondozási szabadság, házi segítségnyújtás, jelzőrendszeres házi segítségnyújtás, személyszállítás, étkeztetés. Nyitra város különböző pénzügyi támogatásokat is nyújt

az idős és fogyatékkal élő személyek számára első-sorban egyszerű anyagi juttatás, egyszerű nyugdíj-hozzájárulás és élelmezési támogatás formájában.

A projekt során a Szlovákiai Városok és Falvak Egyesülete a Szlovákiai Tudományegyetem Szociológia Intézetével, Nyitra Önkormányzatának Szociális Osztályával, valamint a Szlovák Köztársaság Szamaritánus Egyesületével és a kliensek/ellátottak összefogásával egy vízálló, ütészálló vészkarperccel látták el az idős embereket. A vészkarpercec működéséhez az idősek otthonaiba bázist építettek ki, melyet vezetőkes vagy mobil hálózathoz csatlakoztattak. A karperec állandó viselésre alkalmas eszköz. Nem akadályozza az idős embereket a napi életvitelükben, és alkalmas arra, hogy bárhol, bármilyen helyzetben vészhívást tudjanak kezdeményezni, ha veszélyeztetve érzik magukat, vagy segítségre van szükségük.

A mobil vészhívó készülék alkalmas arra, hogy a GPS koordináták alapján bemérje, hogy a segítségre szoruló idős ember hol tartózkodik a hívás pillanatában, és a térképen jelzi a helyét. Az eszköz így nemcsak az idősek otthonában, hanem akár sétálás, kirándulás közben, vagy a kertben is alkalmazható. A karperec az e-nővér szolgáltatást egészíti ki, melynek célja az idősek társadalmi integrációján túl az akadályok ledöntése az otthon és a külső világ között, valamint pszichológiai segítséget is jelent a magányosság és az izoláltság legyőzésében. A készüléket 50 nyugdíjas segítségével tesztelték. A tesztelés alatt az idősek megfelelő tájékoztatást kaptak az eszköz használatára vonatkozóan, akik a rendszer legnagyobb előnyét abban látták, hogy a karperec használatával bárhol, bármikor segítséget tudnak kérni.

Mindhárom (Debrecen, Magyar Máltai Szeretetszolgálat, Nyitra) kezdeményezés kiemelten lényeges, hiszen az idős és fogyatékkal élő emberek otthonukban történő ápolása rendkívül fontos feladat az életminőségük fenntartása, szubjektív jóllétük, lelki egészségük szempontjából. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat által létrehozott honlapon elérhető videók praktikus módon, a mindennapi ápolás-gondozás legfontosabb elemeit mutatják be professzionális segítők tolmácsolásával, amelyek bármikor, bárki számára elérhetőek. A videók kíválo kiegészítései lehetnek a Debreceni Önkormányzat irányításával fejlesztett és megvalósított laikus segítő képzésnek is. A vészkarpercec használata, valamint a vészkarpercec rendszerének az idősek saját otthonukban történő kiépítése növeli a biztonságérzetüket. Összességében elmondható, hogy a há-

rom megvalósult tevékenység együttes alkalmazása forradalmasítaná az idős és fogyatékkal élő emberek otthoni ápolását, gondozását. A laikus segítő képzés elméleti és gyakorlati elemei elengedhetetlenek a minőségi ápolás szempontjából, amelyet jól kiegészíthet a Magyar Máltai Szeretetszolgálat által létrehozott honlap, amelyen a szakemberek által felvett profi segítői videókon túl az aktuálisan felmerülő kérdésekre is választ kaphatnak a laikus segítők, valamint lelki gondozásban is részt vehetnek a kiégés megelőzése érdekében. Ehhez jelent jó kiegészítést a Szlovákiában, Nyitrán kifejlesztett eszköz, amely segítségével bármilyen helyzetben, és szinte bárhonnán segítséget kérhetnek a nehéz helyzetbe kerülő idős vagy fogyatékkal élő személyek, így azokban az időpontokban is megoldott az ellátásuk, amikor a laikus segítők nincsenek velük. Külön kiemelendő, hogy mindhárom programban nemcsak az idős emberek életminősége javul, hanem a laikus célcsoporté is.

II. „Kényelmes lakhatás”

Mindhárom ország (Ausztria, Németország, Olaszország) a helyi adottságoknak, igényeknek és hiányterületeknek megfelelően alakította ki a programját, és ennek mentén tűzött ki célokat, határozta meg a projektben megvalósított tevékenységeket, tevékenységi köröket.

1. „*Felügyelt lakások*” – *Ausztria*⁶

Ausztriában a civil szervezeteknek nagy szerepük van a különböző szociális szolgáltatások nyújtásában, különösen az idős és sérülékeny emberek ellátásának területén. A civil szervezetek egész Burgenlandban aktívan jelen vannak és hatékonyan működnek. A Szamaritánusok az egyik legnagyobb civil szervezet, amely egészségügyi és szociális szolgáltatásokat nyújt.

A Burgenlandi Szamaritánusok szervezet célja, missziója, hogy egyfelől az idős és sérülékeny emberek meglévő képességeit megőrizze, szinten tartsa, másfelől az elveszett képességeket újra-élessze, amennyire csak lehetséges. A különböző szolgáltatások nyújtásával kívánja támogatni, hogy a célcsoport tagjai saját otthonukban és a megszo-kott környezetükben maradhassanak mindaddig, amíg csak lehetséges.

A Burgenlandi Szamaritánusok jelenleg 38 lakást felügyelnek Burgenlandban, amelyek Szamaritánus gondozóotthonokhoz kapcsolódnak. A fejlesztési tevékenységet Közép-Burgenlandban, a weppersdorfi lakásokra dolgozták ki.

A Burgenlandi Szamaritánusok Weppersdorfban, a meglévő 5 felügyelt lakást (amelyek a weppersdorfi gondozóotthonokhoz kapcsolódnak) speciális AAL⁷-megoldásokkal szerelték fel, így a lakók egyidőben érzik magukat biztonságban és őrzik meg önállóságukat. Az AAL-megoldásoknak köszönhetően kitolódik a gondozó intézménybe költözés időpontja. Továbbá – és ez jelenti az újszerűséget a projektben – az idősebb és sérülékeny személyek segítésére a rendelkezésre álló technikai eszközökből (pánikgomb a nappaliban és a fürdőszobában, érzékelők, Tablet-PC/táblagépek) egy készletet hoztak létre és beszerelték ezeket a felügyelt lakásokba. Fontos cél volt az is, hogy a technikai elemeket a célcsoport segítségével teszteljék, és tapasztalatot szerezzenek a mindennapi használatról, szokásokról, és megtervezzék, hogy hol van szükség átalakításra. A fejlesztési tevékenységen belül a „ma idősebbjei” tesztelték a „holnap idősebbjeinek” mai technikáját. Az AAL-csomag kialakításánál és felszerelésénél az idősebb emberek igényeit, szükségleteit vették alapul: a biztonságot, a kényelmet, az egészséget, valamint a társas integrációt és kommunikációt szolgáló elemeket. A biztonságot szolgáló elem a nappaliban és a fürdőszobában a vészjelzőgomb és az érzékelők a fürdőszobában. Az érzékelők összegyűjtik az adatokat a lakó szokásos mozgásáról és a napi szokásairól. Így például, ha az egyén a fürdőszobában nem mozog a megszokott időben és az ajtó zárva van, a rendszer mozgásba hozza a riasztót a Tablet-PC-n/táblagépen. Ha a személy nem erősíti meg az üzenetet, a vészjelet továbbítani fogja a gondozóházba, a gondozó személyzet irodájába. Ez a szolgáltatás biztonságos, különösen, ha egy személy elveszíti az eszméletét, vagy ha szükség esetén ő maga nem tudja elérni a vészjelző gombot. A kényelmet szolgáló elem például a Tablet-PC-n/táblagépen lévő különböző emlékeztető funkciók. A lakókat figyelmezteti a születésnapokra, a gyógyszer bevitelére, a megfelelő napi folyadékbevitelre, stb. Arra is van lehetőség, hogy figyelmeztetést kapjanak arra vonatkozóan, hogy zárják be a terasz ajtaját vagy a bejárati ajtót. Az egészséget szolgáló elemek is beépültek, pl. a létfontosságú paraméterek és életfunkciók mérésére (vérnyomás, súly, vércukorszint).

A mérőeszközökről begyűjthetők az adatok vezeték nélküli okostelefon-megoldásokkal az internet segítségével. A gondozószemélyzet, a rokonok vagy maga az ügyfél megnézheti az adatokat, az értékeket összehasonlíthatja hosszabb időszakon keresztül, tendenciákat és változásokat figyelhet meg. A társas integrációt és kommunikációt szolgáló elemek: a videóhívás funkció és a digitális fényképalbum feltelepítése, amelyek a Tablet-PC-n/táblagépen keresztül elérhetőek. A próbaidőszak alatt, a kivitelezés szakaszában a fejlesztési program tevékenységeiről és az AAL-megoldásokról több alkalommal tájékoztatták a lakosokat, melynek célja az információszerzés és a technológiák elfogadtatása volt. Az IKT⁸-elemek bevezetése után az oktatás szakasza következett, melynek célja, hogy a lakók aktívan használják a műszaki lehetőségeket. Az érintett lakók generációja jellemzően technológiák nélkül nőtt fel, és épp ezért nem mutattak nagy érdeklődést az új technikai megoldások iránt. Az érdektelenség leküzdése céljából részletes információt, tájékoztatást, oktatást nyújtottak a célcsoport számára (5 felügyelt lakás Weppersdorfban, melynek lakói 60 és 99 év közöttiek).

2. „Speciálisan berendezett otthonok” – Németország⁹

Lipcseben számos hálózat, szervezet és intézmény található, melyek a közegészséggel, az egészségápolással és a demográfiai változásokkal foglalkoznak. Különösen a demográfiai változásokhoz kapcsolódóan az idős és speciális szükségletekkel rendelkező emberek számára Lipcse város számos speciális szolgáltatást ajánlott föl, mint például a Senior Citizen's Office és a speciális tanácsközpont (például akadálymentes lakás, szociális szolgáltatások) szolgáltatásait. A projekt keretében a város együttműködési megállapodást kötött a Szociális Szolgáltatások Osztályával, amely szervezet biztosította az akadálymentes bemutatótermet, ahol a kiállítást berendezték, és amelyet az idősek és a fogyatékkal élők látogathatnak.

A projekt fő célja, hogy olyan fenntartható megoldásokat fejlesszen ki, amelyek segítenek megbirkózni a demográfiai változásokkal. Az eredmény az egészségügyi szektor és a lakásszektor közötti hatékonyabb együttműködés, amelynek következtében integrált gondoskodási és lakhatási rendszer támogatása valósult meg Lipcseben. A program

keretében két projekttevékenységet teljesítettek: (1) speciális funkciókkal működő internetes felületet (www.kompass-leipzig.de) és egy bemutatótermet alakítottak ki (amelyben egy lakásmodell tekinthető meg) speciális bútorzattal, berendezési tárgyakkal és felszerelésekkel, melyek segítséget nyújtanak az idős és speciális szükségletekkel rendelkező személyek számára. A honlapon bemutatják azokat a szolgáltatókat, amelyeket az idős és a speciális szükséglettel rendelkező emberek számára ajánlanak, nyújtanak szolgáltatásokat. A honlap közvetítő szerepet tölt be a szolgáltatók és az idősebb lakosság között. Az idős és speciális szükségletekkel rendelkező személyek számára a speciális bútorzattal, berendezési tárgyakkal és felszerelésekkel kialakított bemutatóterem célja, hogy a célcsoport otthonában maradván megterhesse függetlenségét, szabadságát. Az innovatív, példaszerű bemutatóterem berendezése kiterjed a konyhára, a fürdőszobára, a nappalira és a fürdőszobára egyaránt. A bemutatóteremben idősbárát bútorzat, berendezési tárgyak és felszerelések láthatók folyamatos nyitvatartási időben, akadálymentes környezetben. A látogatók mérlegelhetik a speciális berendezési tárgyak és felszerelések előnyeit és hátrányait, illetve további szolgáltatásokhoz és információhoz férhetnek hozzá (pl. finanszírozás). 2013-ban az akadálymentes bemutatótermet több mint 1430 fő látogatta meg. A kiállítás és az egyéni konzultáció ingyenes, és lehetőséget biztosít az embereknek arra, hogy a saját szükségleteik alapján keresgéljenek az egyedi megoldások között, amelyeket a saját otthonaikba illeszthetnek. A weboldal különleges szolgáltatást nyújt a látogatók számára. Az idősek és a speciális szükségletekkel rendelkező emberek, a közvetítők, a családjuk, a nyugdíjas irodák (Senior Citizens' Offices) és a Szociális Szolgáltató Osztály (Department of Social Services) stb. információkat kaphatnak a Lipcseben elérhető speciális szolgáltatásokról, miközben az ellátók csatlakozhatnak a weboldalhoz és megfelelő szolgáltatásokat kínálhatnak. A kiállításon a termékek az idősek és a speciális szükségletekkel rendelkezők igényeihez igazodó, megfizethető megoldásokat kínálnak, hogy az emberek minél hosszabb ideig élhessenek saját otthonaikban. A kiállítást úgy tervezték meg, hogy a bútorokat, a berendezési tárgyakat és a felszereléseket/berendezéseket nemcsak bemutatják, hanem ki is lehet próbálni azokat. A kiállítás tréning- és oktatóközpontként is funkcionál. Az érdeklődők szakértő mellett tanulhatják meg, hogyan segíthetnek az időseknek és a speciális szükségletekkel rendelkezőknek.

3. „Innovatív lakhatás” – Olaszország¹⁰

A projekt általános célja a sérülékeny csoportok intézményesített gondozásának ellensúlyozása, kirekesztődésüknek és elszigetelődésüknek a megakadályozása. Innovatív módszerek alkalmazásával, állami és magántársulások kezdeményezésével szociális lakhatási formák kialakítása, az integráció támogatása a formális és informális szociális és egészségügyi szolgálatok segítségével.

Két projekt valósult meg, a többgenerációs együttlakás és az úgynevezett Montebello program: a közösségek fejlesztése és otthoni gondozó szolgáltatások az idős és sérülékeny személyek számára.

A *többgenerációs együttlakás* projektet a szociális szolgáltatások fejlesztése céljából hozták létre, amely lehetővé teszi a különböző generációk együttélését közös épületben, de egymással szomszédos, külön lakásokban. Magában foglalja a szociális gondozó szolgáltatást, szakmailag képzett szakembereket biztosít, akik a földszinti apartmanokban érhetőek el. Ez a szolgáltatás a lakók számára biztonságot, és különösen az idős embereknek védelmet nyújt. A következő alapvető szolgáltatásokat biztosítják: takarítás és mosókonyha, szórakoztatás, szociális egészséggondozás és rehabilitációs segítség, az étkezések biztosítása, egyéni vagy csoportos kirándulás. Közösségi tereket alakítottak ki az épület legfelső emeletén, amelyek nyitottak lesznek a külső vendégek számára is. Összességében a társasház 18 otthonból áll (17 lakóegység, és néhány szoba a szociális gondozó szolgáltatás részére). A lakások változó nagyságúak (38-90 négyzetméter), ezen otthonok közül hármat a legfejlettebb technikákkal szerelték fel, azzal a céllal, hogy segítsék a fogyatékkal élő lakókat.

A *Montebello projekt* a közösségi fejlesztés és a célzott otthoni gondozási formák fejlesztésének kísérlete az idős és a sérülékeny emberek részére. A Montebello komplexum 12 társasházában összesen 180 otthon került kialakításra, közöttük több lakást a fogyatékkal élők részére terveztek, szakképzett szakemberek felügyelete mellett. A Montebello komplexumnak 466 lakója van. A projekt keretében számos tevékenység valósult meg az idősek aktív szerepének elősegítése érdekében, illetve innovatív menedzsmentmódszereket (a pilot programban interjúk készítése, fókuszcsoportos interjúk a különböző generációk együttéléséről, kiegészítve a szociális gondozókkal) próbáltak ki a legfejlettebb lakhatási megoldások elérése érdekében.

Mindhárom ország támogatni kívánja, hogy a célcsoport lehetőség szerint a saját megszokott környezetében, saját otthonában vagy speciálisan kialakított lakásokban, apartmanokban maradjon, élhesse mindennapjait mindaddig, amíg csak lehetséges, és kitolódjon a bentlakásos otthonokba költözés ideje. Amennyiben a bentlakásos otthonba költözés elkerülhetetlen, kiemelt hangsúlyt kap az idős és speciális szükségletekkel rendelkező személyek életkorának és egyéni szükségleteinek megfelelő támogatása és a gondozás biztosítása.

A megvalósító szervezetek a projektek eredményessége és hatásossága érdekében több szereplőt is bevontak a tevékenységek és a hiányt pótló szolgáltatások előkészítésébe és megvalósításába. Bár eltérő formában és mértékben, de a partnerek bevonásán túl az idős és speciális szükségletekkel rendelkező személyek családtagjait és közvetlen hozzátartozóit is megszólították (pl. az osztrákoknál családlátogatások, rendezvények alkalmával; a németeknél a weboldal és képzések, tanácsadás formájában) tágabb értelemben a pilot tevékenységek területén élő lakosságot is bevonták (rendezvények, konferenciák, nyílt napok alkalmával). A családtagok bevonása fontos volt, mert motiválta a célcsoporttagokat a pilot tevékenységben való részvételre, a szolgáltatások igénybevitelére. Számos eszközzel, információval, tájékoztatással, szolgáltatások nyújtásával erősítették a célcsoportot.

A fenti tevékenységeknek azonos célkitűzéseik vannak: az idős és veszélyeztetett célcsoport (fogyatékkal élő, mozgáskorlátozott, önellátásra csak részben vagy egyáltalán nem képes személyek) lakáspolitikai problémáinak megoldása, illetve az említett célcsoportokra irányuló pozitív attitűdök, empátiás készségek fejlesztése és erősítése, a közösségi és társadalmi kapcsolatok ezen célok mentén történő összehangolása.

A pilot tevékenységek során használt módszerek mindhárom országban rendkívül színesek, változatosak és kreatívak. Fontos szempontot hangsúlyoznak értékrendjükben: az idős és fogyatékkal élő személyek társadalmi megbecsültségének fokozását, a társadalmi felelősségvállalást, a célcsoport életminőségének javítását.

III. „Kutatás és fejlesztés”

Szlovénia, Csehország és Lengyelország projektje az idősek és fogyatékkal élő személyek lakáspolitikai helyzetével, annak megoldásaival foglalkozik. Célként

jelenik meg az intézményesített gondozás elkerülése, információs és tájékoztatási pontok létrehozása. Lengyelország és Csehország kiemelt célcsoportját jelentik az értelmi fogyatékossgal élő emberek is.

1. „IKT alapú AAL-megoldások” – Lengyelország¹¹

Az utóbbi években Lengyelországot is elérték a demográfiai változások. Poznań népességének aránya csökkenő tendenciát mutat, miközben a 65 év feletti népesség aránya nő, ezzel párhuzamosan az átlagéletkor is emelkedik, amely nagy terhet ró a szociális ellátórendszerre.

A civil szervezetek fontos szerepet játszanak a társadalmi problémák megoldásában. A civil társadalom erősségét jól tükrözi, hogy Poznańban 4070 civil szervezet tevékenykedik aktívan.

A projekt általános célja, hogy fejlesszék és korszerűsítsék a kiválasztott információs és kommunikációs technikákat (IKT), a nyílt platform tervezését, megvalósítását és ellenőrzését, az alulról fölfelé építkező AAL (Ambient Assisted Living) megoldások innovációját.

A koncepció kidolgozása a kísérleti intézkedések meghatározásával kezdődött, melynek során megtervezték a célokat és ezekhez prototípusokat alkottak. Az idősek figyelembe vehető igényei közé sorolták a megelőző egészségügyi tevékenységeket, az ingyenes orvosi vizsgálatokhoz való hozzáférést, az információhoz való hozzáférést, a társadalmi kapcsolatokat, a szabadidős tevékenységeket és a biztonságot. A fogyatékkal élők speciális igényei között elsősorban a független háztartás-gazdálkodás támogatása, a mindennapi tevékenységek, valamint a kültéri, szabadterei biztonság jelentek meg prioritásként.

A projekt során „all-in-one” felhasználói terminálokat vásároltak érintőképernyővel, valamint tableteket, személyes e-egészségügyi eszközöket (vérnyomásmérő készülék, testelemző mérlegek, légzésmérő), intelligens otthoni érzékelőket (például hőmérséklet-érzékelők, mozgásérzékelők, fényerő-érzékelő, ajtó- és ablakérzékelő, villamosenergiafogyasztás-érzékelő), GPS készülékeket és különböző kiegészítőket.

Az egyik prototípus-alkalmazás a közös egészségmegelőzési állomás lett, amely lehetővé teszi, hogy ellenőrizze az idős ember alapvető egészségügyi mutatóit. Ugyanakkor számos orvosi eszköz használata segíti az innovatív ember-számítógép interakciós

megoldásokat a hangutasítások használatával. Egy másik alkalmazás a napi tevékenységek irányítását segíti az értelmi fogyatékos emberek körében, de hasznos lehet az időseknél is. Célja a mindennapi tevékenységek megkönnyítésének támogatása.

2. „Alternatív lakhatási formák, attitűdök empirikus vizsgálata” – Cseh Köztársaság¹²

Brno Csehország második legnagyobb városa. A településen a civil szervezetek számos területen aktívak, mindemellett Csehországban a családi kötelek hagyományosan erősek. Az egyházaknak is jelentős szerepük van a hátrányos helyzetű célcsoportok támogatásában.

Az empirikus felmérés elsődleges célja az volt, hogy alapadatokat szolgáltatson az alternatív szociális és lakáspolitikai eszközökről, melyek az idősebb korosztályt célozzák. Ezek az eszközök lehetővé teszik az idősek számára a lehető legtovább tartó önálló életvezetést, akár a saját otthonukban is. További célja, hogy feltérképezze és értékelje az idős emberek háztartásainak igényét, és feltárja a véleményeket, attitűdöket, valamint meghatározza az innovatív lakhatási megoldásokat. A felmérés válaszadói a 65 év feletti brnói lakosságból kerültek ki szigorú kiválasztási szempontok szerint. 1537 kérdőív került kitöltésre, és interjúk is készültek.

A kutatás eredményei rámutattak arra, hogy az idősebb emberek által vezetett háztartások rossz anyagi helyzetben vannak Brnóban. A háztartások 15,7%-a relatív szegénységgel küzd, és a legnagyobb veszélyben a 80 év fölötti lakosság van. A kutatás arra is rámutatott, hogy a lakosság többsége (85%) a jelenlegi házában, lakásában kívánja leélni az életét, és csupán az idős emberek 9%-a tervezi azt, hogy jelenlegi otthonából elköltözik a közeljövőben. Az adatok arra is választ adtak, hogy a szociális szolgáltatások igénybevételének az aránya miért alacsony. A megkérdezett háztartások csupán 11%-a használja ki a szociális szolgáltatásokat. A megkérdezettek több mint harmada (35%) úgy érzi, hogy a szolgáltatások ára olyan magas, hogy ezt nem engedhetik meg maguknak, a háztartások negyede (25%) azzal érvelt, hogy nem tudják, hol kellene az adott szolgáltatást igényelni. A kutatás felhívja a figyelmet a lakhatási mobilitás kérdéseire is. Az eredményekből jól látszik, hogy a fiatalabb nyugdíjasok inkább hajlanak a saját házuk, lakásuk elhagyására, és inkább a közösségi ház megoldást preferálják, azaz egy nagy

közösségi térben, specifikusan felszerelt lakásokon osztoznának, ahol mindenkinek van saját szobája, és ahol a privát szféráját megtarthatja. Általában elmondható, hogy a nagyobb lakások másokkal megosztásának választása egy olyan ötlet, melyet kedvezőbben elfogadnak a fiatalabb nyugdíjasok, a férfiak, azok a nyugdíjasok, akik együtt élnek a partnerükkel és azok, akik még mindig aktívak gazdaságilag, vagy akik felsőfokú végzettséggel rendelkeznek.

A kutatás olyan komplex eredményeket tárt fel, amely hasznos információkkal szolgál az idősebb korosztály lakhatási feltételeiről, a lakhatással kapcsolatos attitűdeikről, igényeikről, melyek fejlesztési javaslatokként megfogalmazhatók a helyi döntéshozatali szinteken is.

3. „Információs pont a lakhatásért” – Szlovénia¹³

Szlovéniában az állam egyre inkább elismeri, hogy a civil szervezetek fontos szerepet játszanak az idősek és fogyatékkal élők számára nyújtott szolgáltatásokban. A programot Ljubljana területére dolgozták ki. A kezdeményezés mögött álló ZDUS (Szlovén Nyugdíjas Szervezetek Szövetsége) nevű szervezet egy olyan ernyőszervezet, amely 503 helyi nyugdíjasszervezetet és klubot tömörít. Több mint 233 000 taggal ez a legnagyobb tagságú szervezet Szlovéniában.

A ZDUS egy Információs Pontot hozott létre Ljubljánban, melynek célja, hogy naprakész információkat és tanácsokat adjon az időskorú embereknek a különböző lakhatási és ellátási lehetőségekről. Így az érdeklődők információt kaphatnak a védett házakban rendelkezésre álló helyekről, az ápolási otthonokról, az otthonápolásról, tájékoztatást kérhetnek a lakások átalakításával kapcsolatban, a jogi segítségnyújtás lehetőségeiről a lakhatási opciókkal kapcsolatban, a költözésről a jelenlegiből az életkornak megfelelő lakásba.

A modellprogram általános célként tűzte ki a lakhatással kapcsolatos rugalmasabb gondolkodás támogatását, mindezt figyelemfelkeltő médiakampány, publikációk, előadások, kerekasztal-beszélések és egyéb promóciós események kíséretében. A várakozások szerint a modellprogram segítségével javulni fog a szociális szférán belül az állami és a civil szervezetek közötti együttműködés. Az Információs Pont segítségével javítható a lakhatási és a gondozási szolgáltatásokkal kapcsolatos információk megosztása, az állam és a non-profit szektor együttműködése.

Összegzés

A tervezett és kivitelezett tevékenységeket összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy bár az országok különböző tevékenységeket valósítottak meg, a különbségek ellenére a célokat és az egyes részelemeket tekintve lényeges hasonlóságok figyelhetők meg. A vizsgált országok különböző szociális és egészségügyi ellátásokat nyújtanak az idős és sérülékeny, speciális szükséglettel rendelkező személyek számára. Az idős és sérülékeny emberek jólétére, „élhetőbb életére” fókuszálnak. A szükségleteket és az ellátórendszer hiányosságait figyelembe véve olyan innovatív programokat valósítottak meg, amelyekben közös célként jelent meg a célcsoport aktivitásának, képességének megőrzése, szinten tartása és fejlesztése az egyén lehe-
tőségeihez képest.

Összességében elmondható, hogy a HELPS pilot tevékenység keretében kitűzött célok, a megvalósított tevékenységek innovatívak, hatásosak és hatékonyak, hiányterületeket pótolnak, hozzájárulnak az egészségügyi és szociális szolgáltatások fejlesztéséhez és bővítéséhez, és hozzásegítik az idős és speciális szükséglettel rendelkező személyeket, hogy aktív öregkort, minőségi életet, társas életet élhessenek.

A megvalósított tevékenységek alkalmasak a szélesebb körben történő terjesztésre, ezért egyrészt előnyös lenne a modelltevékenységeket a projekthelyszíneken túl országos szintre is kiterjeszteni, másfelől más országokban is megvalósítani az adott ország és az idős, illetve speciális szükségletekkel rendelkező lakosok igényeinek és jellemzőinek figyelembevételével.

A pilot tevékenységekben érzékelhető az égető társadalmi probléma, melyre a válaszként született pilotok különböző módon próbálnak reagálni. Fontos lenne, hogy a kezdeményezések a mindennapok részeként bevett gyakorlatokká, „jó gyakorlatokká” válhassanak. Az idősellátás rendszerében meglévő hiányosságok pótlása érdekében minden országban (így hazánkban is) szükségszerű lenne a különböző innovációk adaptálása és beépítése a meglévő szolgáltatási kínálatba.

Irodalom

Active Ageing: A Policy Framework (2002). World Health Organisation. http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf?ua=1 [Letöltés ideje: 2015. 05. 19.]

Derús időskor – aktív időskort támogató közösségi programok. Országos Egészségfejlesztési Intézet, Budapest, 2007. <http://www.oefi.hu/derus%20idoskor.pdf> [Letöltés ideje: 2015. 02. 14.]

Idősügyi Nemzeti Stratégia. Magyar Köztársaság Kormánya H/10500. számú országgyűlési határozati javaslat az Idősügyi Nemzeti Stratégiáról, Budapest, 2009.

Krémer Balázs (2013): Idős? Gondozás? Miről beszélünk? *Esély* 2013/3. 66–112.

Magyar Ferdinánd (é.n.): IKT technológiák és alkalmazásuk. Bevezetés. TÁMOP 4.1.2-08/1/B Pedagógusképzést segítő szolgáltató és kutatóhálózatok kialakítása. IKT képzők képzése műhely. PTE Deák Ferenc Gyakorló Gimnázium és Általános Iskola. http://pedtamop412b.pte.hu/files/tiny_mce/File/iktalap_mf.pdf [Letöltés ideje: 2015. 05. 19.]

Udvari Andrea (2013): Tevékeny élet idős korban is. 2012 a tevékeny időskor és a nemzedékek közötti szolidaritás éve I. rész. *Kapocs*, 2013/1. 26–39.

Jegyzetek

- 1 Országos Egészségfejlesztési Intézet
- 2 A projekt a Central Europe Programban, az Európai Unió és Magyarország társfinanszírozásával valósult meg 2011. október 1. és 2014. szeptember 30. között. A vezető magyar partner Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata volt.
- 3 Megvalósító szervezet: Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata.
- 4 Megvalósító szervezet: Magyar Máltai Szeretetszolgálat.
- 5 Megvalósító szervezetek: Szlovákiai Városok és Falvak Egyesülete (ZMOS), Szlovákiai Tudományegyetem Szociológiai Intézete.
- 6 Megvalósító szervezet: Burgenlandi Szamaritánusok.
- 7 AAL (Ambient Assisted Living): az ember környezetébe telepített kisméretű intelligens elektronikai eszközök rendszere, melyek az egyének életvitelét hivatottak kényelmesebbé tenni.
- 8 IKT jelentése: „Az információs és kommunikációs technológiák (IKT) olyan eszközök, technológiák, szervezési tevékenységek, innovatív folyamatok összessége, amelyek az információ- és kommunikációközlést, feldolgozást, áramlást, tárolást, kódolást elősegítik, gyorsabbá, könnyebbé és hatékonyabbá teszik.” (Magyar é.n.:3)
- 9 Megvalósító szervezet: Lipcse Város Gazdasági Fejlesztési Hivatala.
- 10 Megvalósító szervezetek: Friuli Venezia Giulia Autonóm Régió; Szociális, Egészségügyi Integráció és Szociálpolitika Központi Igazgatósága (Friuli Venezia Giulia Autonomous Region; Central Directorate for Health, Social Health Integration, and Social Policies).
- 11 Partnerszervezet: Poznan Szuperszámítógép- és Hálózati Központ.
- 12 Partnerszervezetek. Cseh Tudományos Akadémia Szociológiai Intézete.
- 13 Partnerszervezetek: Szlovén Nyugdijas Szervezetek Szövetsége (ZDUS).

Szülők Háza szülő támogató modellprogram

A Szülők Háza egy kulturális és mentálhigiénés program, amely abból a célból jött létre, hogy segítse a családdá alakulás nehézségeinek leküzdését, segítsen az elég jó szülővé válás folyamatában, testi-lelki és szellemi értelemben egyaránt. A projekt lényege, hogy felkeresi a különböző bio-, pszicho- és szociális hátránnyal küzdő kisgyermeket nevelő családokkal foglalkozó civil szervezeteket, az önkormányzatok által működtetett gyermekjóléti szolgáltatókat és humán szolgáltatókat annak érdekében, hogy az általuk gondozott hátrányos helyzetű családokat becsatornázza a Szülők Háza módszertannal működő közösségi terekbe.

A programot Regős Judit szociálpolitikus, aktív analitikus terapeuta dolgozta ki több nagy tudású és hiteles szakember tevékeny részvételével. Regős Judit 2009-ben a Vodafone által meghirdetett „Többet érsz” program győztese volt, *Családbarát Médiaért* díjat nyert, 2012-re az Emberi Erőforrások Minisztériuma állandó szakértője lett. A programot mára nagynevű szakemberek is elismerik és támogatják, és az Európa Tanács is mintaprogramjává minősítette.

Társadalmi innováció

A Szülők Háza Program elősegíti a közösségi tevékenységek megerősödését, az egymás iránti szolidaritás erősödését, a társadalmi együttműködést, és erősíti a család szerepét a társadalomban.

A mai kor egyik nagy problémája a szeparálódás, az anyák, gyermekek, családok atomizált létezése. A korábbi korok más-más gondokkal küzdöttek, a miénk nagy kihívása a „majd én egyedül mindent megoldok” szemlélet zsákutcáinak felismerése, és az új távlatok – a közösség erejének és az együttműködésnek egy, a korábbi korok közösségi életénél talán magasabb szinten történő megélése.

A korábbi közösségi élet alapvetően a hierarchikus felépítésre és a gyakran túlzásba vitt alkalmazkodási képességre alapult. A 20. századi ember nemet mondott ezekre, és a szeparálódást, atomizálódást választotta, de már kezdjük felismerni, hogy az egyenrangú kapcsolatok, az együttműködés, és az ezekre alapozó közösség megtart, felel, magasabb életminőséget ad.

A Szülők Háza Programban ezt a tendenciát felismerve és magunkénak érezve, az együttműködő közösségi erőre építve alkottuk meg intézményi programunkat, ahol eltérő szociokulturális háttérű gyermekek, szülők közös térben együtt lehetnek, közös tevékenységeik során együtt sajátíthatnak el ismereteket, megküzdési stratégiákat, és a létrejövő új kapcsolatokkal a körülöttük lévő szociális háló szereplői kibővülnek, így a résztvevő személyek biztonság-tudata, életminősége jelentősen javul.

A Szülők Háza tehát nem pusztán egy hely,

ahol a gyermek biztonságban lehet, míg az anya távol van, bár ez a funkciója is igen fontos.

A Szülők Háza olyan, 0–12 éves korú gyermekek gondozását és nevelését magára vállaló alternatív gyermekellátási forma, egyfajta közösségi tér, családi központ, amelynek látóterébe a gyermekeken kívül a gyermekek családja, továbbá a gyermeket váró szülők is egyértelműen beletartoznak. A Szülők Háza azon túl, hogy alternatív napközbeni ellátást nyújt, szerteágazó tevékenységekkel és szolgáltatásokkal kíséri a gyermekeket és családjaikat a személyiségfejlődés e kezdeti, meghatározó jelentőségű szakaszában.

A Szülők Háza alapvetően kulturális és mentálhigiénés programot kínál, amely segíti a családokat a gyermekekkel való foglalkozás kezdeti szakaszában, átsegíti a családdá alakulás nehézségein, támpontokat ad ahhoz, hogy vendégeink testi-lelki és szellemi értelemben egyaránt kellően jó szülővé váljanak. A Programot 2007-ben alapította Regős Judit (www.regosjudit.hu) családi tanácsadó, szociálpolitikus.

Az integráció

A Szülők Háza Program hangsúlyos eleme a rászoruló családok támogatása és integrációja. Olyan szociokulturális hálózat létrehozásán fáradozunk, amelynek segítségével a többségi társadalom érzékenyítésén keresztül a hátrányos helyzetben élő társadalmi rétegek képessé válnak kitörni a rászorultsági csapdából. A program különböző társadalmi szinten élő csoport-

tokat kapcsol össze, formál belőlük együttműködő közösségeket, hiszen nem pénz- és egzisztenciális kérdés például az, hogy valakinek vannak-e kétségei a saját „jó szülőisége” tekintetében. A rászorulókat egy működő, potens közösség részeseivé válnak. A Szülők Háza szakmai célja tehát, hogy megvalósuljon a teljes integráció a családdá alakulás korai szakaszában lévő körében, és a szolgáltatásokkal ne kiszakítsák a gyereket, hanem biztosítsák a rugalmas átmenetet a családból a közösségbe. Az integráció mindkét oldalról fontos: a rászorulókat hozzájuthatnak a minőségi szolgáltatásokhoz, ahol lehetőségük van találkozni más, jobb szociokulturális háttérrel rendelkező családokkal. Ez is elősegítheti a nehezebb helyzetből való kitörés lehetőségét, valamint fejleszti a toleranciát és az empátiás készséget. Az integrált csoportforma lehetőséget biztosít arra, hogy a szociokulturális háttérrel rendelkező családok ne érezzék magukat kirekesztve, elkülönítve az előnyösebb anyagi háttérrel rendelkező családoktól. Az életkoruknak megfelelően fejlődő gyerekek azáltal, hogy kapcsolatot teremtenek a bizonyos tekintetben elmaradt társaikkal, pozitív húzóerőt jelentenek számukra.

A Szülők Háza Program megvalósításának eszközei

- Alternatív gyermekellátás biztosítása elsősorban 0–12 éves gyermeket nevelő családoknak (szülői felügyelettel vagy anélkül, alkalmassággal vagy rendszeresen)
- segítő beszélgetések direkt (pszichológussal, családi tanácsadóval) és indirekt formában (a játszótérben egyedülálló módszerrel kiképzett pedagógusok segítik kötetlen beszélgetésekkel a szülőt vagy a gyereket foglalkoztató aktuális problémák megoldását)
- kulturális programok gyerekeknek, családoknak
- klubdelutánok, tanfolyamok, képzések szülőknek, családoknak
- előadások
- rekreációs programok

A Szülők Háza modell működésének pillérei

A Szülők Háza Program 2012-ben elnyerte az Európai Alapítvány az Élet- és Munkakörül-

mények Javításáért (Eurofound) „Best practice” minősítését, melyet két fontos szempont alapján vívott ki. Egyrészt azzal, hogy alulról építkezve, az együttműködő közösségi erőre építette fel a szülő-támogatást, amelynek eredményeképpen nemcsak a központban dolgozó profi szakemberek – család-terapeuták, pszichológusok, animátorok – képesek segíteni a szülőket, hanem maga a szülői közösség is megoldást nyújthat egy-egy család problémáira. Az elismerés másik fontos szempontja az, hogy a Szülők Háza modell működése több pilléren alapszik, megteremtve ezzel a pénzügyi fenntarthatóság és a hálózattá alakulás lehetőségét. Ezek a pillérek az üzleti vállalkozás mellett az önkormányzatok által nyújtott gyermekjóléti támogatások, a különböző minisztériumi és uniós pályázatok, illetve az üzleti szféra CSR-programjaihoz való csatlakozás.

Hálózattá fejlődés

Az Újbudai Önkormányzattal mintaeértékű együttműködést alakítottunk ki. Az elmúlt 8 évben a közösség ereje a kerületben több száz családnak segített átlendülni konfliktushelyzeteken, pénzügyi problémákon: édesanyák, családapák találtak munkára a közösség tagjainak segítségével, és gyermekközösségből eltanácsolt gyerekeket sikerült visszavezetni a bölcsődei, óvodai környezetbe.

A budai modellközpont után országos franchise hálózattá kívánunk fejlődni. Célunk, hogy az általunk kidolgozott szakmai módszertan szerint működő alternatív gyermekellátó egységek és hozzájuk kapcsolódó, családsegítő szolgáltatások jöjjenek létre az ország minden szegletében. A tavalyi évben megnyitotta kapuit a győri Szülők Háza, idén pedig az érdi egység, amely az első olyan Szülők Háza Közösségi Családi Napközi, ahol a Szülők Háza elismert módszertana egyesülhet a családi napközi formával. A Sportkid, az Ökolurkó és a Varázserdő Családi Napköziben alternatív napközbeni gyermekellátást nyújtunk a fél–5 éves korosztálynak, és mindemellett Családi Konzultációs Központként várjuk az anyukákat, apukákat, nagyszülőket is. A Szülők Háza szakembereivel együtt fejlesztjük a kicsiket, segítjük fejlődni a szülőket a szülővé válás folyamatában, valamint közösséggé formálódni a Szülők Házában.

Regős Judit

